

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 1 від 25.01.2024).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihaneaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 1 від 25.01.2024).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Визначні дати в житті друкованої книги
та Книжкової палати України 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

МИЛЬЧЕНКО Л. Експорт книжкової продукції, міжнародні книжкові ярмарки,
популяризація мови та літератури — складники іміджу Франції 8

РЕЦЕНЗІЇ

МАКАРОВА М. Питання національного бібліографічного обліку
крізь призму європейського досвіду 18

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму 21

ЦУРИНА Е. Інтерпретація невербальних сигналів у роботі журналіста 26

ПАВЛЕНКО Т. Українсько-польська співпраця в галузі освіти:
контент-аналіз наукового журналу "Освітологія" 34

ЛЕБІДЬ Т. Проблеми цифровізації пам'яток
та електронного обліку музейних колекцій 40

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

ІЛЬНИЦЬКИЙ В. Простір для творення у бібліотеці для дітей як середовище
креативу та новітніх інформаційних технологій 47

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Significant dates in the life of a printed book
and the Book Chamber of Ukraine 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

MYLCHENKO L. Export of book products, international book fairs, popularization
of language and literature are factors of France's image 8

REVIEWS

MAKAROVA M. The issue of national bibliographic accounting
through the prism of European experience 18

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO M. The era of the domination of Mind 21

TSURINA E. The interpretation of nonverbal cues in the journalistic practice 26

PAVLENKO T. Ukrainian-Polish collaboration in the field of education:
content analysis of the scientific magazine "Osvitohiia" 34

LEBID T. Problems of digitalisation of monuments and electronic records of museum collections 40

LIBRARIANSHIP

ILNITSKYI V. Makerspace as a space in a children's library
creativity and the latest information technologies 47

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

УДК 015:061.1]+655.11(477)](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

Визначні дат и в житт і друкованої книги т а Книж кової палат и України

450 років тому (1574) — видано перші друковані книги на терені України. 105 років тому (1919) — засновано Книжкову палату України. 50 років тому (1974) — згідно з постановою Кабінету Міністрів УРСР Книжковій палаті присвоєно ім'я першодрукаря Івана Федорова. 35 років тому (1989) побудовано нове приміщення, розпочато відновлення діяльності Книжкової палати в Києві й нову еру її життя в українській столиці. Цей етап став надзвичайно важливим для установи, адже у Харкові, де вона функціонувала до того, фонди зберігалися в непристосованих приміщеннях і сирих підвалах. Нині Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова" є центром національної бібліографії України, головною організацією зі статистичного обліку видань, комплектування й зберігання всієї друкованої продукції — документальної пам'яті нашої держави.

Український народ упродовж багатомісячної історії створив велику, ідейно та художньо багату культуру, в якій одне з почесних місць належить друку. Біля колиски друкованої книги на нашій землі стояв Іван Хведорович, заснувавши у 1572—1573 рр. у Львові першу друкарню, котрій судилося стати початком постійного українського книговидавництва.

Первістками українського друку стали **львівські "Апост ол"** (1574), що містив правдиву розповідь І. Хведоровича про заснування першої друкарні, та **"Буквар"** (1574), а також славнозвісна **Ост розька Біблія** (1581).

Від середини XVI ст. великими центрами книгодрукування в Україні були Львівська братська школа, Острог на Волині, Києво-Печерська лавра, монастирі Кременця, Чернігова, Новгород-Сіверського та інші. Формально залишаючись церковними організаціями, монастирські братства поступово перетворювалися на центри об'єднання патріотичних сил українського народу, гуртуючи відомих учених, письменників,

редакторів, граверів, коректорів, переписувачів і перекладачів.

Вийшли друком "Граматика" М. Смотрицького (1578), двічі перевидана в Москві у 1648 і 1721 рр. (цю книгу разом з "Арифметикою" Л. Магницького М. Ломоносов назвав *"вратами своєї ученості"*); нарис з історії України-Русі "Синопис" — стислий опис початку слов'янського народу й правління перших київських князів до царя Федора Олексійовича (1674) — єдиний на Русі до появи підручника М. Ломоносова, та інші.

Разом із книговидавництвом в Україні розвивається і друк періодичних видань. Батьківщиною першої газети, як і першої книги, став Львів, де 1749 р. вийшов у світ номер "Львівського кур'єра".

За початок бібліографії в Україні слід вважати 1776 р., коли в першій газеті того року у Львові було надруковано список книг, призначених для продажу. Водночас бракує інформації щодо організації тогочасної бібліографічної роботи.

Другим бібліографічним виданням почав друкувати Львівський Ставропігійний інститут, який і у XVII ст., і впродовж XIX ст. видавав каталоги власних видань. Окрім того, у XIX ст. на теренах України працювали численні наукові організації, заклади вищої освіти, земські організації, але комплексних відомостей щодо їх діяльності у бібліографічному напрямі немає. Поодинокі факти, які знаходимо у виданнях зазначених осередків, замало, аби на цій підставі робити узагальнювальні висновки.

Вочевидь, бібліографія як справа всеукраїнська не була для тогочасних видавців першорядним завданням.

Друкування в Україні, що входила до складу царської Росії, піддавали жорстким переслідуванням і цензурним заборонам. Наприклад, 1908 р. не було видано жодної книги українською мовою, виходило лише 7 періодичних видань.

До 1917 р. в Україні не було державної бібліографії, адже не було, власне, й державності. Культура нашого народу розвивалася в умовах тяжкого соціального та національного гніту. Жодна з українських бібліотек не отримувала обов'язкових примірників творів друку, не було центру, в якому збирали б примірники всіх книг, журналів та інших видів друку, що виходили на території країни. Видавництва перебували під наглядом жандармерії й мусили передавати обов'язкові примірники тільки царському цензурному комітету. Державну реєстрацію української друкованої продукції замінили загальноімперською для посилення цензури.

Попри заборони та перешкоди прагнення створити національну бібліографію навіть в умовах жорсткого національного тиску в Україні було надзвичайно великим, насамперед у середовищі інтелігенції. Зокрема, 1883 р. у Києві вийшов друком "Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798—1883 рр.)" М. Комарова, а згодом — "Покажчик літератури українською мовою в Росії за 1789—1897 роки" Д. Дорошенка, що суттєво доповнював перший.

До цінних надбань бібліографії слід віднести і працю Б. Грінченка "Литература украинского фольклора. 1777—1900. Опыт библиографического указателя", видану в Чернігові 1901 р.

115 років тому, 1909 р., після конгресу українських культурних і економічних організацій, скликаного львівською "Просвітою", чимало вітчизняних бібліографів плекали думку щодо започаткування всеукраїнської бібліографії. Втілювати цю ідею взялася **Бібліографічна комісія**, створена при Науковому товаристві імені Шевченка. Це була перша спроба налагодити та скоординувати бібліографічну роботу по всій Україні.

У 1911 р., звертаючись до видавців, авторів, редакцій, друкарень і приватних осіб із проханням посприяти матеріалами, співробітники Бібліографічної комісії та Бюро (робочий орган Комісії) наголошували на труднощах, з якими стикалися під час роботи: *"Где т олько не выходят украинские газет ы и книги — повсюду, куда судьба забросила наш народ — не т олько у нас в Авст рии, не т олько в Европейской России, а и в далекой Сибири и за Великим Океаном — в Америке..."*

К сож алению, нигде у нас нет библиот еки, куда бы по принуж дению гос. власт и посылались издания. Поэт ому мы долж ны об эт ом позабот ит ься сами. Все наши издат ельст ва на всем прост оре нашей земли и вообще везде, где

звучит наше слово и выходят наши книги, долж ны помнит ь о нуждах нашей науки и морально обязаны посылат ь по одному хот я бы экземпляру каж дого, даж е наименьшего, издания в библиот еку Научного О-ва им. Шевченко"¹.

За час існування Бібліографічна комісія видала п'ять томів "Матеріалів до української бібліографії". Перші три томи — це праця І. Левицького "Українська бібліографія Австро-Угорщини. За роки 1887—1900"; четвертий том присвячено бібліографії Івана Франка (укладач Д. Дорошенко); п'ятий том (побачив світ лише один випуск) — бібліографія праць з історії України за 1914—1923 рр. (склав І. Калинович).

Відомі відозви, що їх розсилала Бібліографічна комісія, запрошуючи українських бібліографів до співпраці, але умови склалися так, особливо з початком Першої світової війни, що відчутних результатів ця діяльність не принесла.

Спроби започаткувати бібліографічну роботу здійснювало й Одеське бібліографічне товариство при Новоросійському університеті, засноване 1911 р. До пріоритетних входили такі завдання:

- збирати матеріали з бібліографії;
- співпрацювати з урядовими книгосховищами, громадськими та приватними бібліотеками й музеями у справах бібліографії.

Насамперед слід було збирати та опрацьовувати відомості щодо Одеси та місцевого краю, однак Товариство встигло зібрати небагато бібліографічних матеріалів, ще менше — опублікувати на сторінках друкованого органу "Извѣстія Одесскаго Библиографическаго Общества". Члени Товариства також використовували шпальти цього продовжуваного видання, аби налагодити організаційну роботу. Наприклад, Н. Мартинов запропонував залучити видавців і книгарів до бібліографічного опрацювання колективними зусиллями друкованих видань, що збиралися в коморах видавництва і книгарень, проте невідомо, чи було цей план реалізовано. У перші роки революції Товариство припинило діяльність.

Поміж видань у галузі критичної бібліографії варто згадати три томи колективної праці групи вчителів Харківської недільної школи під керівництвом Х. Алчевської "Что читать народу?" (1880-ті рр.). Упорядники покажчика мусили користуватися виданнями переважно

¹ Листівка "В справі нашої бібліографії", що вийшла друком у Львові 1911 р.

російською мовою частково через те, що українською було занадто мало літератури, частково через причини цензурного характеру.

Слід зупинитися докладніше на особливостях роботи царської цензури в галузі української бібліографії. Головне управління у справах друку було, так би мовити, "збірним пунктом" для всієї літератури, що друкувалася в колишній Росії, тому в Академії наук вирішили заснувати Комітет із реєстрації друкарської продукції при Управлінні. Цю ідею раніше, до 1905 р., запропонувало Російське бібліологічне товариство, зазначивши, що найзручніше опрацьовувати примірники в установі, яка має тісний зв'язок із друкарнями.

Російське Головне управління у справах друку при Міністерстві внутрішніх справ цікавилася обліком "печати окраин" і "печати инородцев". З огляду на це у друкований орган Головного управління "Книжная летопись" (від 1907 р.), а до цього — у щотижневі списки "Правительственного вестника" (від 1872 р.) та у щорічні покажчики (від 1879 р.) ретельно вносили відомості про видання, випущені в межах губерній "Юго-Западного края", "Новороссийского края" та "Малороссии". Завдяки цьому було створено доволі повну українську бібліографію, але розпорошену в морі російської книги. Вилучення її з цього середовища для вивчення — одне із завдань, яке згодом стояло перед Головною Книжною Палатою.

Від перших днів революції 1917 р. значно зріс попит на українську літературу. Усупереч твердженням органу великоруського націоналізму в Україні "Кіевлянинъ", а саме: *"...подавляющее большинство во грамотного населения Южной Руси предпочитает русский язык"* та *"украинские издания пользуются сравнительно малым распространением"*, виявилася, що сформувався український книжковий ринок². За перші два роки революції вийшло 2396 назв накладами, які значно перевищували дореволюційні. Велика кількість нових видань українською мовою, зростання інтересу до старих видань спонукали книгарів діяти оперативніше. Зрозуміло, що початково ідея створити друкований бібліографічний орган виникла у видавничо-книготорговельній сфері (переважно із суто практичних міркувань) — у видавництві "Час". Журнал почав виходити 1917 р. під назвою "Книгар. Літопис українського

письменства" та містив перелік нових книг. Часопис став зародком періодичного органу державної бібліографії. Крім реєстраційної роботи, редколегія приділяла багато уваги статтям, присвяченим проблемам книжкового ринку (інколи суто рекламного характеру), критико-бібліографічним оглядам і рецензіям.

Органи Тимчасового уряду в Україні намагалися налагодити зв'язок між місцевими поліграфічними підприємствами й організованою 1917 р. у Петрограді Російською книжковою палатою, щоб зберегти реєстрацію всіх видань в колишньому імперському центрі. Проте ці спроби не мали очікуваного ефекту. Історія українського обов'язкового примірника бере відлік від початку Української революції, проте, зауважимо, його не стосувалися постанови Тимчасового уряду та радянської влади, видані впродовж 1917—1918 рр., які не виконували через політичні події.

У 1917 р. питаннями збирання та обліку друкарської продукції в Україні опікувалися поодинокі співробітники, які виконували ці завдання здебільшого в Києві, Чернігові, Одесі. Лише в Катеринославі функціонувала установа, подібна до філії Російської книжкової палати.

Водночас виникла ідея створення спеціального архіву, в якому зберігалися б усі видання, пов'язані з Українською революцією. Втіленню в життя цієї ініціативи сприяли політичні події в Україні, зокрема створення українського уряду та проголошення нашої країни республікою, незалежною від Росії.

У першому урядовому акті немає жодного слова про відмову визнання Книжкової палати в Петрограді: факт її існування було просто проігноровано. В акті-зверненні "Ко всем издательствам и всем гражданам Украины от Генерального Секретариата Народного Просвещения", надрукованому в листопаді 1917 р., наголошено: *"...все эти произведения печати имеют большое значение для ознакомления с современной общественной жизнью на Украине и представляют значительный материал для будущего историка: без этих произведений нельзя вполне представить современную эпоху украинской жизни — поэтому необходимо собрать все то, что уже напечатано за прошедшие месяцы на Украине, и собирать все то, что будет в дальнейшем печататься."*

Генеральный Секретариат организует теперь специальный библиотечно-архивный отдел и при нем — библиотеку-архив для хранения произведений современной печати."

² Шульгин В. Против насильственной украинизации Южной Руси. Кіевлянинъ. 1917. № 170, 18 июля.

*Вмест е с т е м Секрет ариат обрашает ся ко всем издат ельст вам и просит прислат ь по 5 экземпляров всех произведений печати, как уж е напечат аных, т ак и т ех, кот орые впредь будут печат ат ься — книг, брошюр, об'явлений, афиш и агит ационных лист ов, фот ографий, карт , предназначенных как для широкой публики, т ак и для будущих ист ориков, кот орые воспользуют ся ими для полного изучения современной жизни Украины. Начат ь собиране и присылку изданий надо возмож но скорее, пока ест ь возмож ност ь собрат ь и сохранит ь мелкие издания прошлых месяцев, пока они еще не исчезли. Посылат ь по адресу: Киев, Б. Владимировская 57, Библиотечный от дел при Генеральном Секрет ариат е Народного Просвещения*³.

У березні 1917 р. було створено Українську Центральну Раду. Наприкінці 1917 р. — на початку 1918 р. міністр освіти звернувся з доповіддю до Ради народних міністрів, щоб винести на розгляд УЦР проект закону про обов'язкове надсилання від друкарень примірників усіх видань. У документі кількість обов'язкових примірників встановлено в межах 11 (перед революцією — 13, Тимчасовий уряд зменшив до 8), з яких 4 — на обмін із різними культурними осередками; 1 — для комплекту всієї місцевої друкарської продукції; 2 — для Національної Бібліотеки; 1 — для Українського наукового товариства (майбутня Українська академія наук), 1 — для Українського державного університету та 2 — для Бібліотечно-архівного відділу Міністерства освіти, співробітники якого мали проводити реєстрацію нових видань, а також складати бібліографічні покажчики.

Проект цікавий тим, що мав надати законів силу минулим числом, аби зібрати продукцію, надруковану від 7 (20) листопада 1917 р. (день, коли УЦР затвердила Третій Універсал, що проголошував Українську Народну Республіку). Проте через політичні події втілити в життя цей закон не судилося.

Перед обов'язковим примірником ставилося завдання суто культурного характеру, а головною була плановість постачання книгосховищам продукції видавництва, з одного боку, й поповнення їх закордонною книжкою, з другого, для чого слід було виділяти 4 примірники. Справи реєстрації обов'язкових примірників відводили чи не останнє місце, до того ж доручали її не окремому органу, а бібліотечно-архівній

інспектурі. Стежити за виконанням закону повинні були органи освіти на рівних правах з органами Міністерства внутрішніх справ Його співробітники не уявляли, якого бібліографічного механізму потребує ця справа, і недооцінювали реєстрацію, вважаючи, що збирання примірників по бібліотеках і є головним завданням. Через політичну ситуацію закон також не було втілено в життя.

Зі зміною влади (30 квітня 1918 р.) і затвердженням Гетьманату було ухвалено новий закон. Згідно з цим документом у складі Міністерства внутрішніх справ створювалось Управління по справах друку, до обов'язків якого входила "общая регист рація всех произведений печати и составление кат алогов и библиографических обзров ь ет их произведений". Закон набув чинності 1 липня 1918 р. Ані кількість обов'язкових примірників, ані умови їх розподілу серед бібліотек та інших установ цей документ не регулював, як, власне, і діяльність міністерства чи будь-якого його органу. Обов'язки Управління по справах друку мали винятково цензурний характер, культурних завдань закон не ставив.

Успішний досвід Російської книжкової палати спонукав членів організаційного комітету зі скликання Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів виступити з проектом створення в Києві подібної бібліографічної установи як центру реєстрації й збереження друкованої продукції України та її наукового вивчення.

26 червня 1918 р. відбулося засідання організаційного комітету зі скликання Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів. За протоколом на ньому були присутні А. Бем, О. Грушевський, Ю. Іванов-Меженко, М. Марковський, В. Міяковський, С. Паночіні, І. Розенцвейг, А.Тьомкін.

Ю. Іванов-Меженко окреслив головні завдання з'їзду:

- об'єднання "культурних сил", які працюють у бібліотечній сфері;
- створення стандартизованої системи впорядкування бібліотек;
- формування планомірної загальної мережі бібліотек в Україні коштом Міністерства освіти;
- заснування Спілки бібліотекарів, Товариства бібліотекознавства, бібліотекознавчого журналу.
- Архівно-бібліотечний відділ мав виступити на з'їзді із загальним планом державної бібліотечно-культурної роботи.

³ "Газета Гадяцького земства" від 28 листопада 1917 р.

16 липня 1918 р. було ухвалено запропоновану членом організаційного комітету С. Сіроподко Програму Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, що містила такі пункти:

— утворення Національної Бібліотеки та Книжної Палати;

— видання "Книжної літописі" та бібліографічних покажчиків;

— "періодична часопись по бібліотекознавству";

— утворення Центрального інформаційного бібліотечного бюро та деякі інші завдання.

Виконання завдань у межах першого питання здійснював Ю. Іванов-Меженко, другого — В. Міяковський.

За дорученням Архівно-бібліотечного відділу В. Міяковський упродовж 5—30 липня 1918 р. був відряджений до Петербурга для ознайомлення з роботою Російської книжкової палати. У звіті щодо проведеної роботи він докладно описав структуру установи та особливості організації її діяльності. Зокрема, український делегат ретельно висвітлив роботу відділу періодичного друку: коли надходили газети та журнали, один примірник залишали у відділі, реєстрували на картці, куди вписували назву періодичного видання, рік і дату надходження примірника до Книжкової палати. Після реєстрації його клали разом із примірниками попередніх видань, а інші — здавали в "експедицію" та розсилали по визначених бібліотеках.

Один примірник мав надходити до Бібліографічного інституту, в якому всі статті розписували на картки так: спочатку наводили прізвище автора, потім — назву статті, назву видання, день, місяць, рік, число. Якщо стаття анонімна, зазначали лише заголовок і назву видання, які розміщували трохи нижче, ніж звичайно. Усі картки, що належали до одного видання за один рік, обкладали "опаскою", а першою картою розміщували контрольну, на якій фіксували назву видання, рік і прізвище "карткописателя". Кожний "карткописатель" описував одні й ті самі видання. Наприкінці року всі картки перетасовували разом і в такий спосіб склали бібліографію періодичного друку за рік. Поки картки були неперетасовані й розташовані в алфавітному порядку, співробітники мали змогу легко й швидко з'ясувати, чи всі видання виписано на картки, яких примірників бракує, що слід доповнити. Після розташування в алфавітному порядку залишалися контрольні картки, які також давали змогу визначити, чи всі видання докладно розписано.

Далі В. Міяковський ознайомився з роботою відділу "Книжної летописи", де кожному книжку *"...зарегіст руют ь, т ут її звалют ь и зміряют ь в доли і попереk, розишлют ь до державних книгозбірень, а назву її будут ь розповсюджуват и т оненьки книжечки "Літ опису"*. Він ретельно описав роботу "Общества библиотековѣдѣнія", з ініціативи якого було відкрито курси бібліотечної справи в Петербурзі.

У грудні 1918 р. на зміну Гетьманатові прийшла Директорія, яка вживала заходів, щоб втілити в життя закон про обов'язковий примірник, і, на відміну від гетьманського документа, поновлювала культурні традиції уряду Центральної Ради, розвиваючи й удосконалюючи їх.

Згодом міністр народної освіти, професор І. Огієнко, очільник Головного управління мистецтв і національної культури Д. Дорошенко, директор департаменту Л. Мозалевський розробили та подали до Ради Міністрів Української Народної Республіки два законопроекти: *"Про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві"* як осередку, що зобов'язаний не лише реєструвати та обліковувати всю друковану продукцію, а й науково її опрацьовувати, і *"Про обов'язкову надсилку друкарнями, літ ографіями, мет алографіями та іншими подібними закладами до повіт ових комісарів усіх видань"*, а також Пояснювальну записку до законопроекту про утворення Головної Книжної Палати.

У записці зазначено: *"Необхідно почати утворення конче пот рібної інст ит уції — Книжної Палати, в якій науково підгот овлені люде, знайомі з книжкою та з друком взагалі, мали б можливість підрахувати все книжне багатство, набране в попередні часи, та розібратись в ньому"*.

Така коротка історія створення Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", яка впродовж 105 років діяльності стала духовною скарбницею нашої країни та її народу.

У Державному архіві друку зберігаються всі без винятку примірники друкованої продукції, що вийшли на українських теренах впродовж 1917—2024 рр.

Нині фонди Книжкової палати України налічують майже 15 млн одиниць друкованих видань. Щорічно для опрацювання та зберігання надходило приблизно 100 тис. примірників друкованої продукції, інформацію про які оприлюднено у відповідних "Літописах" із зазначенням усіх бібліографічних даних, зокрема

й архівного номера, за яким потрібне видання можна знайти і через 105 років.

Фонд видавничої продукції Книжкової палати надзвичайно багатий за змістом і різноманітний за видами. Особливо повно репрезентовано українську книгу, у тому числі виданнями класиків української літератури, зокрема творами Т. Шевченка. В Укр їні їх видавали понад 400 разів. В Державному архіві друку зберігаються перші видання радянського періоду, як-от "Великий льох", "Кавказ", "Сон", "Заповіт", "Царі" тощо. Окрасою фонду є "Кобзар" за редакцією В. Доманицького.

Значне місце посідає літературна спадщина І. Франка, репрезентована 480 книгами, М. Коцюбинського — 330, Лесі Українки — 125. Окрім того, зберігається літературний доробок Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, М. Старицького. У фондах наявно все розмаїття творів українських прозаїків і поетів: П. Тичини, М. Бажана, О. Гончара, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка, В. Стуса, Б. Олійника та багатьох інших.

Щороку у видавництвах УРСР великими накладками виходили твори зарубіжних авторів, україномовні переклади літератури народів світу. Увесь цей науково опрацьований загал також репрезентовано у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України.

Суспільно значущим, цінним і затребуваним сучасними вченими є фонд наукової літератури,

у якому наявні праці А. Кримського, Д. Багалія, М. Туган-Барановського, М. Грушевського, С. Єфремова, Є. Патона, В. Глушкова, М. Боголюбова та тисяч інших науковців, які видавали результати своїх досліджень упродовж цих 105 років.

Увесь універсум знань охоплює фонд довідкової літератури, що містить такі унікальні видання, як "Словник української ентомологічної номенклатури" І. Щоголіва 1919 р., "Словник української мови" Б. Грінченка 1927 р., статистичний довідник "Вся Україна" 1925 р., "Словник технічної термінології" Д. Шелудька 1928 р. і багато інших енциклопедичних видань, словників і довідників із різних галузей знань.

Окрім того, у фондах Книжкової палати зберігаються збірки історичних документів, що становлять джерельну базу для сучасних пошуковців, зокрема пропагандистсько-інформаційні друки періоду Української національної революції 1917—1921 рр.: листівки, заклики, газети, односторонні газети тощо. Це унікальний документний архів, що чекає на свого неупередженого дослідника.

Отже, сьогодні Книжкова палата України, без перебільшення, є провідною джереловмісною установою нашої держави, бо дотепер зберігає у своїх фондах великий дослідницький потенціал, зокрема й невивчений науковий доробок вітчизняних учених, а також єдиним в Україні центром національної бібліографії й зберігачем документальної пам'яті українського народу.

Надійшла до редакції 9 січня 2024 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.423:339.174]:811.133.1-048.67](44+100)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).8-18

Лариса Мильченко,

*старша наукова співробітниця відділу моніторингу засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: svirel.34@gmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-077X>

Експорт книжкової продукції, міжнародні книжкові ярмарки, популяризація мови та літератури — складники іміджу Франції

Емансипація людства пов'язана з книгою. ...Незалежно від того, як розвивається світ цифрових технологій, книга залишиться, а написання книг, як і раніше, буде важливим актом структуривання людського мислення.

*Бернар Мен'є (Bernard Meunier),
віцепрезидент Академії наук Франції*

У статті досліджено чинники, що впливають на формування міжнародного іміджу Франції та допомагають проводити успішну зовнішню політику.

Увагу зосереджено на одних з основних складників іміджу Франції — експорті книжкової продукції, численних міжнародних книжкових ярмарках і заходах із популяризації французької мови та культури у світі.

Розглянуто аспекти реалізації у Франції планомірної політики щодо залучення молодого покоління до читання.

Визначено роль різноманітних організацій у підготовці та проведенні заходів, спрямованих на популяризацію французької культури.

Підсумовано, що проаналізовані складники формування іміджу Франції, які сприяють посиленню впливу її культури на загальносвітові соціально-економічні процеси й характер міждержавних відносин, є потужним інструментом зовнішньої політики країни.

Ключові слова: складники позитивного іміджу Франції; міжнародні виставки; експорт книжкової продукції; популяризація французької мови та культури

Постановка проблеми. Франція є одним зі світових лідерів у збереженні унікальних традицій, історичного досвіду, культурного надбання та проведенні специфічної зовнішньої політики. Країна завжди дбала про розвиток культури та пишалася нею, тому не дивно, що економічно вона потужно розвинена, а в культурній сфері рухається власним шляхом, створюючи різноманітні форми національної ідентичності. Вивчення досвіду формування Францією позитивного іміджу має важливе значення для аналізу та напрямів прогнозування зовнішньополітичної діяльності країни та її впливу на міжнародну політику.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням іміджу Франції присвячено чимало досліджень. Зокрема, С. Косенко у праці "М'яка сила як фактор культурної дипломатії Франції" акцентує на ключовій ролі цього інструменту політики для підтримки пріоритетів держави в системі міжнародних відносин і дає їй змогу зберігати національну своєрідність, авторитет і вплив у світі [1].

В. Авраменко та М. Прихненко у дослідженні "Імідж сучасної Франції, як елемент "softpower" держави на міжнародній арені" зосереджують увагу на демократичних цінностях країни, співпраці з колишніми колоніями, стані лідера в Європі та ролі держави-медіатора [2].

Під час дослідження використано офіційну статистику, зокрема показники рейтингу Франції серед інших держав, що допомогло визначити переваги позитивного іміджу країни та її місце на міжнародній арені [3—6].

Мета статті полягає у дослідженні складників позитивного іміджу Франції та його значення як двигуна культурного, інтелектуального та економічного розвитку держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У всі часи Франція викликала захоплення через величність, вишукане багатство й красу, витонченість мови та літератури. Французьку мову завжди вважали й вважають показником якісної

освіти та виховання, упродовж століть вона зберігає статус міжнародної мови політики та дипломатії. На актуальність і затребуваність французької мови впливає не лише кількість її носіїв чи франкомовних осіб, які виявляють інтерес до історії та культури країни, багатвікової й найбагатшої спадщини нації, а й демократичні свободи.

Останнім часом французька мова за ареалом поширення певною мірою поступається англійській, однак залишається однією з найпопулярніших мов світу, однією з офіційних робочих мов Організації Об'єднаних Націй (ООН), Ради Європи та ЮНЕСКО, Інтерполу та Олімпійських ігор, а у Всесвітньому поштовому союзі — це єдина офіційна робоча мова. Нині під егідою Франції функціонує кілька міжнародних організацій, що опікуються популяризацією та поширенням культури країни.

У державі розвинене мовне законодавство, активно проводиться тверда мовна політика, спрямована на захист рідної мови. Нині на сторожі французької мови стоїть низка інституцій, підпорядкованих або президентові, або прем'єр-міністрові. Зокрема, Вища рада французької мови опікується питаннями функціонування рідної мови в державі та використанням її у світі, а також проблемами збереження цілісності мови у франкомовних країнах.

Для популяризації Франції у світі тисячі фахівців виїжджають за межі країни з місією поширення культури та навчання французької мови інших народів світу — наразі її викладають у понад 30 країнах світу, а французьку книжкову продукцію видають на теренах майже 60 країн.

Незалежна Україна також послідовно проводить політику франкофонії, у зв'язку з чим в освітньому законодавстві упродовж багатьох десятиліть передбачено вивчення французької мови разом з англійською, німецькою та іншими мовами в закладах вищої та середньої освіти й спеціалізованих школах.

Згідно з даними ресурсу Francophonie en Ukraine, сьогодні "французька мова посідає 5-те місце у світі, позаяк нею розмовляють 300 млн мовців, або понад 4% населення планети (кожен 26-й). Французька мова є, поряд з англійською, єдиною мовою, якою розмовляють на всіх континентах. <...> Французька мова є за популярністю 2-ою мовою у світі після англійської серед іноземних мов, що вивчаються, на п'яти континентах та майже в усіх країнах світу".

Окрім Франції, в Європі французька мова є однією з офіційних у Бельгії та Швейцарії, у Канаді — однією з двох офіційних мов, яку використовують у провінціях Квебек і Нью-Брансвік. Після деколонізації Африки до франкомовних країн належать Бенін, Габон, Малі, Конго, Сенегал, Нігер, Кот-д'Івуар, Того, Заір, Буркіна-Фасо, Центральноафриканська Республіка. В Алжирі, Марокко, Тунісі, Мавританії, Чаді, Джибуті, Камеруні французька також є однією з офіційних мов. Французькою мовою розмовляють на острові Маврикій. У країнах Азії — Камбоджі, Лаосі, В'єтнамі — французька залишається мовою освіти. У США французька є офіційною у штаті Луїзіана, крім того, й на Гаїті [7].

Популяризація й поширення французької культури та продукції книжкової індустрії у світі невіддільні від заходів, спрямованих на збереження багатомовності у Франції та ЄС, у всіх міжнародних організаціях і засобах комунікації, у тому числі інтернеті.

Термін "франкофонія" 1880 р. увів в обіг французький географ О. Реклю на позначення франкомовних осіб і країн. Відтоді терміном "франкофонія" (francophonie, з малої літери) позначають усіх франкомовних осіб, а "Франкофонія" (з великої) — інституційні відносини між франкофонними країнами.

Нині термін "Франкофонія" використовують на позначення Міжнародної організації співробітництва франкомовних країн світу, що об'єднує 54 повноправних і 4 асоційованих членів та майже 200 млн осіб і приблизно третину країн — членів ООН. Головною метою діяльності є сприяння розвитку багатоаспектної співпраці між повністю або частково франкомовними державами світу [8].

Основним критерієм для вступу до організації вважають не рівень знання французької мови населенням певної держави, хоча це має велике значення, а культурні зв'язки з Францією, що склалися впродовж десятиліть чи навіть століть.

Організацію засновано у березні 1970 р., і відтоді щорічно відзначається Міжнародний день Франкофонії. Це свято всіх франкомовних осіб, а також тих, хто цікавиться Францією, вивчає її культуру, мову, літературу. Цього дня у посольстві країни відбуваються різноманітні іміджеві заходи з популяризації французької культури, зокрема й виставки книг, на яких широко репрезентують цікаві новинки місцевої книгоіндустрії.

Сьогодні книжковий ринок Франції є потужним і динамічним. Він базується на столітніх традиціях, проте швидко реагує на сучасні виклики. Франція входить до десятки країн із найбільшим книжковим ринком і за загальною сумою продажів, і за кількістю назв, у тому числі на душу населення. Ці показники є доволі високими й характеризують французів як націю, що багато читає.

Останнім часом французький книжковий ринок відрізняється різноманітністю, що стало можливо завдяки зростанню кількості назв й авторів серед малих, незалежних видавництв і новачків на ринку. Водночас 80% ринку припадає на 12 найбільших компаній і груп, які поглинають малі видавництва, що не витримують конкуренції з потужними гравцями — творцями історії літератури й книговидання Франції.

Нині діють три найбільші видавничі групи Франції, які охоплюють 35% ринку, але лише одну з них — Editis — створено у XXI ст., хоча й вона за час існування викупила чимало давніх видавничих домів, серед яких і Plon. У перелік також входить легендарне видавництво Gallimard, що засновано 1911 р. І. Галлімаром і є частиною групи Madrigall, а також Flammarion, створене 1875 р. Лідером поміж них є Gallimard, оскільки йому належить більша частина акцій.

Потужним гравцем французького ринку також вважають видавничий дім Hachette, котрий 1824 р. починав як компанія з видання й розповсюдження книг, а тепер об'єднує ветеранів видавничого ринку Fayard, Calmann-Lévy, Grasset, а також спеціалізовані компанії, що видають підручники, туристичні гіді тощо.

Майже 16% французьких видань є перекладними. Продажі прав на переклади за кордон у 2020 р. скоротилися на 3,5% у порівнянні з 2019 р., водночас кількість видань, на які було продано права, становила 12,1 тис. назв, дохід від продажів — 0,5% загальної суми надходжень видавництв, при цьому 28% договорів стосувалися електронних видань. Найбільше за кордон продають художню й дитячу

літературу та комікси, що сукупно становить 72,2% загальної кількості видань.

Незаперечним лідером є комікси, наприклад, 2020 р. було продано права на понад 4 тис. видань, що становило 35% усієї продукції [9].

Найбільше купує права на переклади французьких видань Китай, і це 11% договорів 2021 р., ще 50% перекладають італійською, іспанською, німецькою, нідерландською та англійською мовами, хоча, крім сусідніх країн, до цієї групи входять Північна й Латинська Америки та Австралія.

Ще 50% продажів припадає на інші мови, що свідчить про популярність французької літератури у багатьох країнах світу.

Вагому частку книжкового ринку Франції становить експорт виданої у країні літератури за кордон із загальною сумою надходжень 602,5 млн євро. Понад 50% суми припадає на сусідні франкофонні країни — Бельгію, Люксембург, Швейцарію, а також на Канаду, ще майже 20% — на французькі закордонні департаменти й держави колишніх колоній в Африці. Частка у понад 15% належить іншомовним сусідам — Німеччині, Іспанії, Італії, Нідерландам і Великій Британії.

Згідно зі статистикою Centrale de l'édition, 2022 р. експорт французьких книг з обігом у 694,1 млн євро продемонстрував зростання на 4,2% порівняно з 2021 р. з обігом на суму 665,9 млн євро після історичного падіння 2020 р. на 9,64% до 602,5 млн євро [9].

Зростання обсягу експорту французьких книг 2022 р. на 28,2 млн євро порівняно з 2021 р. значною мірою пов'язано з показниками книжкових ринків Франції на території ЄС, а також країн Європи та французьких заморських територій. Загалом ринки країн ЄС збільшили обіг на 7,8%, країни Європи за межами ЄС — на 5,2%, на 3,2% зріс обіг DROM-COM (території, що належать Франції, але віддалені від її основної європейської локації) [10].

За зростання загального експорту книг 2022 р. показники категорії "енциклопедії" зменшилися на 20%, а категорії "карти та атласи" зросли на 53% порівняно з 2021 р.

Франкомовні країни, розташовані на північ від Франції, 2022 р. практично стагнували, на що вказує збільшення імпорту французьких книг лише на 0,4% порівняно з 2021 р. Їхня частка на ринку скоротилася з 56,3 до 54,3% загального обсягу. Водночас експорт до франкомовних країн півдня зріс на 9%.

Отже, частка експорту до нефранкомовних країн 2022 р. становила 27,3%, що є середнім рівнем за останні вісім років.

Експорт до Канади. Третій за величиною ринок книжкового експорту Франції після Бельгії та Швейцарії, у 2022 р. показники канадського ринку зросли на 0,5%.

Експорт до Африки. Завдяки збільшенню імпорту до франкомовних африканських країн на 32,4%, або 28,6 млн євро, 2021 р. ринок французької книги в Африці перевищив показники 2019 р. на 15,6%. За даними Centrale de l'édition, 2022 р. експорт французького книжкового ринку до цього регіону зріс майже на 30% і сягнув 29,7 млн євро [11].

Експорт до США та Латинської Америки. Американські ринки становлять 15,6% французького книжкового експорту. За даними Centrale de l'édition, збільшення 2022 р. експорту французьких книг до Латинської Америки на 17,7% дало змогу американському ринку перевищити показники 2019 р. на 4,9% [12].

Експорт на Близький Схід. У 2019 р. показники обігу французьких книг у Лівані становили 8,8 млн євро. Однак через падіння товарообігу на 66,5% 2022 р. до 3 млн євро, країна посіла 30 сходинку у списку імпортерів французької книги [13].

Експорт до країн Магрибу (Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс, Лівія). У 2022 р. Магриб із ринком у 25,9 млн євро становив 4,1% обсягу французького книжкового експорту. Проте, за даними Centrale de l'édition, 2022 р. експорт до цих країн стагнував у порівнянні з його рекордним рівнем 2010 р. [14].

Експорт до Азії та Океанії. Сьогодні тенденції скорочення експорту до цього регіону залишаються актуальними. За даними Centrale de l'Édition, французький книжковий ринок в Азії та Океанії скоротився на 2% від загального обсягу експорту 2022 р. З обігом 13,4 млн євро він знизився на 0,2% за 2022 р. і на 12,6% упродовж останніх трьох років та залишається значно нижчим, ніж 2019 р. [15].

Експорт у Китай та Японію. Імпорт французьких книг до Китаю 2022 р. збільшився на 5,8% і становив 3,3 млн євро, але в порівнянні з результатами 2019 р. з обігом майже у 7 млн євро, відновлюється дуже повільно.

Таку саму динаміку спостерігаємо і на японському ринку, який 2022 р. зріс лише на 0,6% до 2,9 млн євро, не компенсуючи дефіциту, що утворився від 2019 р. Протягом того року

показники ринку становили 5,4 млн євро і знизилися на 18,6% упродовж трьох років [15].

Експорт до Індії. Обсяги експорту до Індії у 2022 р. скоротилися на понад 33% і сягнули 0,7 млн євро порівняно з 1 млн євро 2019 р.

Південна Корея входить до п'ятірки країн, що збільшили імпорт французьких книг на 6,9% 2022 р., підвищивши показники на 3,9% від 2019 р.

Імпорт французьких книг до **Австралії** зріс упродовж 2019—2021 рр. на 19,8%, але 2022 р. зменшився на 1,8%.

Упродовж 2022 р. збільшили імпорт французьких книг **Камбоджа** — на 10,5%, **Макао** — на 10,3% та **Мальдіви** — на 80% [15].

Повертаючись до теми іміджу країни загалом, зазначимо, що він свідчить про рівень розвитку культури, економічну силу, могутність і добробут нації. Міжнародний імідж країни тісно пов'язаний із державними системами, що визначають розвиток культурних, політичних, економічних, соціальних, громадських та інших процесів. Саме імідж є вирішальним, коли йдеться про репутацію держави та її сприйняття поміж світової спільноти.

Франція постійно проводить роботу з посилення свого іміджу у світі. Вона є не тільки потужним експортером книжкової продукції, а й постійним учасником щорічних міжнародних книжкових виставок і фестивалів, під час яких представники французької книжкової індустрії проводять численні заходи з популяризації національної культури.

За підрахунками авторки, нині Франція щорічно бере участь у дев'яти найбільших міжнародних книжкових виставках світу, котрі розглянемо докладніше [16].

Тайбейська міжнародна книжкова виставка. Це найяскравіша та найпопулярніша книжкова виставка в Азії. У 2023 р. 31-й від 1992 р. форум розпочав роботу 3 лютого і прийняв 505 тис. відвідувачів. Відбулося 811 заходів, було представлено 470 експонентів із 33 країн світу.

Франція вчетверте стала Почесним гостем заходу. Павільйон під гаслом "Je lis, donc je suis" ("Я читаю, отже, я існую") французькі видавці та письменники присвятили М. Прусту з нагоди його сотих роковин смерті. У Тайбеї експонували рукописи митця, привезені з французьких державних архівів і приватних колекцій.

Окрім раритетних видань і рукописів французьких письменників, зокрема Ж. Санд, В. Гюго та О. Дюма, французькі учасники вистав-

ки репрезентували твори сучасних авторів, як-от Ш. Тома, П. Леметр, Е. Фає.

Поряд із французьким стендом книжкову продукцію експонували Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Польща, США, Чилі, Гонконг та ін. [17].

Болонський дитячий книжковий ярмарок функціонує вже сьоме десятиліття. За цей період реалізовано багато ініціатив — від дитячих книжок до ліцензування. Остання ініціатива BolognaBookPlus має допомагати вирішувати загальні видавничі справи. У 2023 р. ярмарок відбувався 6—9 березня в м. Болонья (Італія).

Від жовтня 2023 р. до лютого 2024 р. Болонська група з трьох ярмарків взяла участь у п'яти престижних міжнародних етапах: у Франкфурті, Нью-Йорку, Гвадалахарі, Лондоні та Нью-Делі [18].

Женевський книжковий ярмарок проходив упродовж 22—26 березня 2023 р. і згуртував читачів, авторів, виробників і розповсюджувачів книги [19].

Літературний фестиваль у Парижі PAGE(S). 25-й ярмарок для поціновувачів літератури та книги як об'єкта мистецтва відбувся 24—26 листопада 2023 р. Окрім відвідувачів, фестиваль об'єднав фахівців, які створюють книги: видавців, друкарів, авторів, художників, граверів, літографів та каліграфів із Франції та інших країн.

На фестивалі було репрезентовано твори А. Рембо, проілюстровані сучасними художниками, а також колекцію рідкісних видань, наданих Музеєм Рембо в Шарлевіль-Мезьєр і та книгарнею Blaziot [20].

Міжнародний книжковий і кінофестиваль Étonnants Voyageurs. 27—29 травня 2023 р. відбувся 33-й фестиваль, що зібрав 150 гостей, серед яких письменники, режисери, ілюстратори, фотографи, музиканти, інтелектуали з Франції та інших країн, які мали допомогти прочитати, побачити, почути та уявити майбутнє.

У програмі фестивалю — зустрічі, інтерв'ю, дебати, читання. На книжковому ярмарку свою продукцію репрезентували 300 видавництв, відбулися численні заходи, зокрема виставки оригінальних творів, молодіжний фестиваль тощо [21].

Паризький поетичний ярмарок. Упродовж 7—11 червня 2023 р. у Парижі відбувся 40-й поетичний ярмарок, головною темою якого стала повага до прав людини. Свобода відкриватися іншим культурам, свобода читати літературу з різних країн світу повинні стати незаперечним

імперативом, у тому числі в державах, де панують ганебні форми політичної цензури. Поетичний ринок покликаний підтримувати творчість жінок і чоловіків, які живуть у тоталітарних країнах, виборюють право на свободу самовираження й протистоять диктату [22].

Франкфуртський книжковий ярмарок.

Літературу Франції було широко репрезентовано на найбільшому книжковому ярмарку світу — Франкфуртському, що тривав упродовж 18—22 жовтня 2023 р.

На великому колективному стенді понад 150 видавців, об'єднаних Bureau International de l'Édition Française (BIEF) експонували багату й різноманітну французьку книжкову продукцію. Відбулися зустрічі авторів, запрошених Французьким інститутом у Німеччині, з широкою публікою на численних локаціях ярмарку чи в місті.

У Німеччині французька література дуже популярна й має попит, французька є третьою мовою за кількістю перекладів, яка сягає 1 тис. на рік. Французький Інститут у Німеччині супроводжує, підтримує та популяризує цю співдію шляхом запрошення авторів, допомоги в публікації та підтримки заходів для широкої громадськості чи професіоналів. Франкфуртський книжковий форум є слушною нагодою для демонстрації результатів цієї роботи, а також визначення перспектив франко-німецького обміну планами й ідеями у видавничій галузі та шляхів розв'язання нагальних соціальних проблем сьогодення.

Ярмарок книги та молодіжної преси Seine St Denis. У 2023 р. тривав упродовж 29 листопада — 4 грудня. Тема — книги та тіло. Цей ярмарок — доволі популярний громадський захід як поміж сімей, так і серед шкіл та розважальних центрів. У межах його програми відбулися зустрічі з понад 400 експонентами, видатними французькими та іноземними авторами літератури для дітей і молоді, які репрезентували чотири напрями (література, комікси, вокал і декодування), бібліотекарями, книготорговцями. Учасники виставки мали змогу налагодити ділові відносини з французькими та європейськими видавництвами.

У 2022 р. у ярмарку взяли участь 1600 експонентів, кількість відвідувачів — 180 тис. [24].

Міжнародний фестиваль коміксів в Ангулемі. Заснований у 1974 р. і проводиться щорічно в січні. У 2023 р. фестиваль відбувся 26—29 січня і став місцем зустрічі професіоналів з усього світу; захід відвідали 200 тис. шанувальників цього жанру [25].

Вагомим чинником у справі популяризації культури та продукції книжкової індустрії Франції є міжнародні телевізійні канали, зокрема **Radio France International (RFI)** і **TV5**, що транслюють програми у понад 60 країн світу.

RFI щоденно готує програми циклу "Тут, у Франції" для тих, хто хоче більше довідатися про історію країни.

Телеканал TV5 пропагує французьку культуру та франкомовні комунікації у світі. Щоденно 18 годин ефіру відведено на вивчення французької мови. Програма трансляції також містить документальні фільми та музичні програми за участю відомих персон і популярних акторів Франції.

Інформаційний блок та огляди щоденної газети **Le Monde** присвячено міжнародній політиці й економіці, суспільному та культурному життю Франції. Широко висвітлюються новини книжкової індустрії держави.

Плідну роботу з підтримання іміджу Франції та популяризації культури, мови й читання всередині країни проводить уряд.

Вивченню рідної мови у країні приділяють велику увагу, зокрема функціонують численні курси, школи тощо. Для іноземців передбачені спеціалізовані мовні школи в Парижі та інших містах, які пропонують великий вибір навчальних програм за різними напрямками та можливостями.

Усвідомлюючи важливу роль читання, президент Франції Е. Макрон проголосив його "великою національною справою", продемонструвавши прагнення зробити любов до книги сенсом життя нації [26].

Щоб підвищити інтерес до читання та повернути йому престиж, у країні проводять різноманітні заходи, завдяки яким ця форма дозвілля набуває масовості у формі виступів читців, обговорень книг, зустрічей із письменниками. Ці заходи вкрай важливі для прищеплення інтересу до читання молодим поколінням, ширшого доступу до багатой та різноманітної писемної культури Франції.

За підрахунками авторки, у країні щорічно проводиться 21 книжковий ярмарок [27]:

1. Books in the Loop у Безансоні.
2. Паризький книжковий фестиваль (раніше Livre Paris).
3. Lire en Roche — книжковий ярмарок у "кишеньковому" форматі в Градіньяні.
4. Авторське свято Бейнат.
5. Книжковий ярмарок Брив-ла-Гайард.
6. Острівний книжковий ярмарок в Уссанті.

7. Книжковий географічний ярмарок у Сен-Дьє-де-Вож.

8. Ярмарок історичної книги у Блуа.

9. Художній книжковий ярмарок у Фонтенбло.

10. Книжковий ярмарок у Сен-Луї (Верхній Рейн).

11. Монтрейський ярмарок книг і молодіжної преси.

12. Аррасський книжковий ярмарок народного вираження та соціальної критики.

13. Балканський книжковий ярмарок у Парижі.

14. "Зупинка у книжці" у Бордо.

15. Ярмарок книг і пісень у Рандані.

16. Книжковий ярмарок у Труа.

17. Тулузький аеронавігаційний книжковий ярмарок.

18. "Книга на площі" в Нансі.

19. Турнюський книжковий ярмарок.

20. Кольмарський книжковий ярмарок.

21. Лімозький книжковий ярмарок.

На 2024 р. у Франції заплановано проведення 19 книжкових виставок [28].

Особливу увагу у країні приділяють організації різноманітних конкурсів і премій, які спонукають до читання дітей та молодь.

Зокрема, 2012 р. Міністерство національної освіти, молоді та спорту й Національний видавничий союз (Syndicat national *d'édition*) ініціювали проєкт читання вголос *Les petits champions de la lecture* ("Маленькі чемпіони з читання"). Його мета — просування французьких книжок та читання через заохочення дітей і демонстрацію того, що цей процес може бути задоволенням та грою. За умовами конкурсу дітям пропонують прочитати короткий текст французькою мовою публічно, потім на рівні департаменту, регіональному рівні і, нарешті, на великій театральній сцені у Парижі під час національного фіналу, до якого обирають 14 учасників. Конкурс безоплатний і відкритий для всіх, проводиться під егідою Міністерства національної освіти й Міністерства культури. Щорічно в заході беруть участь понад 15 тис. дітей [29].

Ще одним важливим проєктом є конкурс із майстерності читання вголос *Concours de lecture — Si on lisait à voix haute*, організаторами якого є компанія France Télévision s і телепередача La Grande Librairie ("Велика книгарня"). У змаганні можуть брати участь учні коледжів і ліцеїв, що дає змогу практикувати читання, удосконалювати літературні уподобання та вміння виступати перед публікою. Конкурс тривав упродовж 2021—2022 рр., окрім учнів, у ньому взяли участь учителі, які разом із дітьми працювали над

відбором кандидатів від класу до фіналу, що вийшов в ефір на телеканалі France 5 у червні 2022 р. [30].

Значущою подією є щорічне свято книги та читання *Nuits de la lecture* ("Ночі читання"), започатковане 2017 р. Міністерством культури Франції, щоб об'єднати книжкових професіоналів і читачів, репрезентувати читання як естетичний процес, котрий приносить задоволення.

Незважаючи на кризу, пов'язану з пандемією COVID-19, 2021 р. було проведено понад 2 тис. заходів у Франції та ще у 30 країнах. Президентка Національного книжкового центру Р. Хатчондо наголосила на важливій ролі *Nuits de la lecture* у промоції книги серед дітей і молоді та зазначила, що читання — найбільший і невичерпний скарб.

У 2022 р. захід відбувся 20—23 січня у реальному й онлайн-режимах, організатором став Centre national du livre (Національний книжковий центр), заснований 1946 р. Було організовано понад 5 тис. подій на 2,7 тис. місць. Лейтмотивом стала тема кохання, а гаслом — заклик В. Гюго "Aimons toujours! Aimons encore!" ("Любіть завжди! Любіть знову!"). У заходах, пов'язаних із книгою та читанням, які розробили бібліотеки, брали участь шкільні колективи, окремі учні, сім'ї, а також автори, ілюстратори та фахівці, діяльність яких пов'язана з написанням і виданням книг. Для учасників було організовано заняття з ораторського мистецтва та пов'язані з мовою й текстами [31].

У 2023 р. сьомий захід *Nuits de la lecture* відбувся 19—22 січня і був присвячений темі страху. Заходи організовували по всій Франції та за кордоном. Зокрема, у регіоні Іль-де-Франс було проведено понад тисячу подій на 500 локаціях. Метою свята стало акцентування на важливому місці літератури в житті кожного громадянина та об'єднання дедалі більшої аудиторії довкола читання та обміну враженнями.

У 2024 р. "Ночі читання", присвячені темі тіла, відбулися 18—21 січня.

Серед заходів, спрямованих на популяризацію читання серед підлітків і молоді, варто виокремити низку літературних премій і конкурсів.

Le prix Goncourt des lycéens — Гонкурівська премія ліцеїстів, що присуджується учнями ліцеїв однієї із робіт, обраних Гонкурівською академією. Конкурс організовано Міністерством національної освіти за згодою Гонкурівської академії. Гонкурівська премія (фр. Prix Goncourt) — найпрестижніша літературна премія Франції за найкращий роман, названа на честь братів Гонкур. Присуджується щорічно від 1903 р. за

підсумками голосування членів Гонкурівської академії на спеціальній вечері в паризькому ресторані Drouant [32].

Le Concours des dix mots — конкурс літературної та художньої творчості, у межах якого початковим і середнім класам пропонують створити колективний художньо-літературний твір, використовуючи 10 слів, які щорічно обирає Міністерство культури спільно з партнерами з франкомовних країн [33].

Le Concours de la BD scolaire — конкурс шкільних коміксів, що заохочує учнів створити малюнок на вільну тему. Це найбільший європейський конкурс коміксів, який відкриває нові таланти [34].

Le Fauve des lycéens — літературна премія малюнків, організована Міжнародним фестивалем коміксів в Ангулемі. Журі з ліцеїстів обирає найкращу з малюваних історій, що здобули нагороду на фестивалі в Ангулемі [35].

Le Prix du livre "Sciences pour tous" — книжкова премія "Наука для всіх". Подібно до Гонкурівської премії ліцеїстів учні присуджують нагороду найкращому, на їхній погляд, автору книги наукової тематики [36].

Le Printemps des poètes ("Весна поетів") — фестиваль, що має на меті поглиблення знань про поезію у всіх формах.

Poésie en liberté — міжнародний інтернет-конкурс поезії французькою мовою, що передбачає вільні тему та форму. Участь у ньому безоплатна й винятково на сайті [37].

Le Prix lycéen du livre de philosophie — премія середньої школи за книгу з філософії, що заохочує до читання філософської літератури та стимулює обмін думками щодо філософських проблем [38].

Le Labo des histoires — "Лабораторія історій" — захід, у межах якого організують семінари з написання текстів за участі письменників, сценаристів, авторів як у школі, так і під час позакласних заходів.

Корисною є робота, яку активно здійснюють волонтери для шанувальників читання. Упродовж навчального року небайдужі ентузіасти присвячують дітям частину вільного часу, щоб стимулювати інтерес до читання та сприяти популяризації французької літературної спадщини. Один чи кілька разів на тиждень волонтери проводять читання вголос у невеликих групах із 3—6 дітьми-добровольцями [39].

Літературні заходи — це слушна нагода для навчальних закладів не лише продемонструвати роботу з учнями, а й посилити, активізувати

діяльність із просування та популяризації читання серед дітей і молоді.

Р. Хатчондо вважає, що для того, аби залучити сучасних молодих людей до книги, потрібно активно використовувати можливості соціальних мереж.

Поширеними є ідеї організації книжкових клубів, спочатку віртуальних, а згодом і реальних, які об'єднують покоління, аби старші "спонукали молодих людей читати книги, які вони апріорі не хотіли б читати сьогодні".

Безумовно, суттєва роль у залученні учнів до участі в численних конкурсах, а також в організації заходів з розвитку культури читання належить школі, вчителям і батькам.

Далі розглянемо найпопулярніші молодіжні книжкові ярмарки Франції [40].

Ярмарок книг і молодіжної преси в Монтреї. Від 1984 р. ця виставка об'єднує численних митців молодіжної літературної сцени, сприяє творчим зустрічам видавців і молодих авторів.

Нормандський дитячий книжковий фестиваль у Руані. Щороку протягом трьох днів у Halle aux Toiles у Руані фестиваль тішить малечу численними заходами. Окрім проведення вистав, конкурсів, церемоній нагородження, зустрічей, виставок, шоу покликано продемонструвати багатство франкомовного літературного простору.

Загалом на фестивалі було репрезентовано понад 70 тис. книжок для дітей і батьків. У 2017 р. тема читання й цифрових технологій дала змогу глибше розкрити практичні переваги новітніх медіа, як-от електронні та аудіокнижки.

Les Imaginales — літературний фестиваль уяви, перший у своєму роді у Франції.

Від 2002 р. цей великий ярмарок щороку відбувається в Епіналі у Вогезах.

До уваги відвідувачів пропонують широкий спектр фантастичної та середньовічної молодіжної літератури.

Фестиваль молодіжної книги у Віллербані. Під час заходу медіатека Maison du livre, de l'image et du son de Villeurbanne перетворюється на молодіжний літературний салон і допомагає ознайомлювати відвідувачів із книжковими новинками, дізнаватися про творців їхніх улюблених історій. Головна місія заходу полягає в об'єднанні молоді та професіоналів.

Ярмарок молодіжної книги у Буска. У Ле-Буска в Жиронді французи також вшановують літературу для молоді. Щороку в березні автори, ілюстратори й видавці спілкуються з юними та

дорослими читачами, спонукаючи до творчого обміну і відкриттів.

Французьку літературу також популяризують через переклади в інших країнах світу. Міністерка культури Франції Р. Абдул-Малак зазначила, що 23 лютого 2023 р. SNE та AILF підписали хартію про поліпшення умов розповсюдження французьких книг у всьому світі. Зокрема, у документі передбачено й заходи з популяризації французької літератури в Україні через переклади й уже профінансовано переклад українською мовою творів французької літератури. Водночас у Франції створено фонд для перекладу творів з української на французьку мову, що сприятиме ознайомленню з найкращими збірками нашої літератури [41].

Вагомим внеском уряду Франції у справу підтримання іміджу та популяризації читання серед французів різного віку стало відкриття торік 142 нових книгарень — рекордної кількості за останнє десятиріччя. Це пов'язано з розвитком культури суспільства загалом, тому книжкові крамниці обов'язково входять до інфраструктури мікрорайонів, міст чи селищ. Уряд Франції усвідомлює потребу підтримки підприємців до та після започаткування книжкового бізнесу, тому завдання ефективного функціонування та розвитку книгарень є державним пріоритетом [42].

Нині перед видавничою справою та книжковою індустрією Франції стоять виклики, які стосуються проблем розроблення механізмів збирання даних щодо обсягів реалізації книжкової продукції для поліпшення економічних та екологічних показників видавництва і кращої адаптації обсягів випуску літератури до споживацького попиту. Серед інших нагальних проблем сьогодення — захист авторських прав у контексті стрімкого технологічного розвитку й появи штучного інтелекту.

Висновки. Імідж країни впливає на її політичні й економічні можливості, міжнародний статус, відносини з іншими державами і є одним з ефективних ресурсів внутрішньої та зовнішньої політики. Імідж — це дієва стратегія розвитку та посилення конкурентоспроможності країни; непересічне значення також має її брендова ідентичність, тобто позитивна й упізнавана своєрідність.

Формування позитивного іміджу країни — тривалий і трудомісткий процес. Щоб він став ефективним, слід виробити ключові ідеї, сформулювати стратегії, обрати дієвий інструментарій. Створення іміджу Франції як двигуна інтелектуального розвитку на світовій арені відбувається в умовах конкуренції провідних країн світу. Брендинг Франції свідчить про її конкурентоспроможність у міжнародному просторі, координацію зусиль держави й суспільства, активну участь у цих процесах громадян країни — від урядовців і бізнесових кіл до школярів.

Одним зі складників формування позитивного іміджу Франції є популяризація способу життя країни та її культури, зокрема й через експорт книжкової продукції, міжнародні книжкові ярмарки, промоцію мови та літератури. У цьому контексті варта уваги діяльність Міжнародної організації Франкофонії як одного з головних інструментів мультикультурної співпраці країни.

Щороку актуалізується й розширюється тематична спрямованість міжнародних книжкових фестивалів, які відбуваються у Франції, збільшується кількість місцевих та іноземних учасників, що сприяє створенню привабливого іміджу держави не лише в європейському, а й у світовому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Косенко С. И. "Мягкая сила" как фактор культурной дипломатии Франции. 2014. № 1. *Государство и гражданское общество. Знание. Понимание. Умение*. С. 115. URL: http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2014/1/Kosenko_Soft-Power-Factor-Frances-Cultural-Diplomacy/11_2014_1.pdf.
2. Авраменко В. Ю., Прихненко М. І. Імідж сучасної Франції як елемент "softpower" держави на міжнародній арені. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/8405>.
3. Global Diplomacy Index. 2019 Country Ranking. *Global Diplomacy Index*. URL: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_rank.html.
4. World GDP Ranking 2020. *Statistics times*. URL: <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>.
5. Fortune Global 500. *Fortune*. URL: <https://fortune.com/global500/>.
6. Anholt Nation Brands Index (NBI). *Ipsos*. URL: <https://www.ipsos.com/en-us/news-polls/Nation-BrandsIndex-2018>.
7. Французька мова. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Французька_мова.
8. Франкофонія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Франкофонія>.

9. Les exportations de livres français en hausse. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/les-exportations-de-livres-francais-enhausse#:~:text=Avec%20694%2C1%20millions%20d,la%20Centrale%20de%20l'%C3%A9dition.>
10. Exportations du livre français : l'Europe et les DROM progressent. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/exportations-du-livre-francais-leurope-et-les-drom-progressent.>
11. Exportations : l'Afrique en hausse grâce à la francophonie. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/exportations-lafrique-en-hausse-grace-la-francophonie.>
12. Exportations : les Amériques à la relance, surtout au Sud. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/exportations-les-ameriques-la-relance-surtout-au-sud.>
13. Exportations au Moyen-Orient : Le Liban reprend difficilement du service. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/exportations-au-moyen-orient-le-liban-reprend-difficilement-du-service.>
14. Exportations : le livre français stagne au Maghreb. *LIVRESHEBDO*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/exportations-le-livre-francais-stagne-au-maghreb.>
15. Les exportations vers l'Asie et l'Océanie toujours en repli. *LIVRESHEBD*. URL: <https://www.livreshebdo.fr/article/les-exportations-vers-lasie-et-loceanie-toujours-en-repli.>
16. Foires et salons du livre à l'étranger. *Wallonie-Bruxelles International*. URL: <https://www.wbi.be/fr/services/service/foires-salons-du-livre-letranger.>
17. ASIE/TAIWAN — Bilan positif pour la participation de l'Église catholique à la Foire internationale du livre de Taipei 2023. *Agenzia Fides*. URL: http://www.fides.org/fr/news/73479-ASIE_TAIWAN_Bilan_positif_pour_la_participation_de_l_Eglise_catholique_a_la_Foire_internationale_du_livre_de_Taipei_2023.
18. Bologna Children's Book Fair. URL: <https://www.bolognachildrenbookfair.com/en/home/878.html>.
19. Le Salon du Livre de Genève. URL: <https://www.tempslibre.ch/gen-ve/manifestations/424120-le-salon-du-livre.>
20. Page(S) : le salon de la bibliographie contemporaine et des livres d'artistes au palais de la femme. *Sortiraparis*. URL: <https://www.sortiraparis.com/loisirs/salon/articles/304426-page-s-le-salon-de-la-bibliographie-contemporaine-et-des-livres-d-artistes-au-palais-de-la-femme.>
21. Festival international du livre et du film Étonnants Voyageurs. *Etonnants Voyageurs*. URL: <https://www.etonnants-voyageurs.com/Etonnants-Voyageurs-2023-la-33e-edition-se-devoile.html>.
22. 41e Marché de la Poésie (Paris). *Marché de la Poésie*. URL: <https://www.marche-poesie.com/>.
23. Foire de Francfort 2023 : Pour la 75ème édition, une présence française importante. *Public*. URL: <https://www.publicnow.com/view/1018F206BA21D53432E9F6EADCC2BE9C3B13D446.>
24. Salons et foires salon du livre et de la presse jeunesse en Seine Saint Denis. *Association nationale des éditeurs de livres*. URL: <https://www.anel.qc.ca/quebec-edition/salons-et-foires/salon-du-livre-et-de-la-presse-jeunesse-en-seine-saint-denis/>.
25. Festival de la Bande Dessinée d'Angoulême — 51e édition. *The angoulême comics festival*. URL: <https://www.bdangouleme.com/>.
26. "Grande cause nationale", la lecture est "un voyage permanent", déclare Emmanuel Macron. *Franceinfo*. URL: https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/grande-cause-nationale-la-lecture-est-un-voyage-permanent-declare-emmanuel-macron_4667623.html.
27. Liste de foires du livre. *Wikipédia. L'encyclopédie libre que vous pouvez améliorer*. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Liste_de_foires_du_livre.
28. Livres Salons en France 2024—2025. *Eventseye*. URL: https://www.eventseye.com/fairs/cst0_salons_france_livres.html.
29. Les petits champions. *Les petits champions de la lecture*. URL: <https://www.lespetitschampionsdelalecture.fr/qui-sommes-nous/lassociation/>.
30. Concours de lecture. Si on lisait à voix haute (La Grande Librairie). *Eduscol*. URL: <https://eduscol.education.fr/1686/concoursde-lecture-si-lisait-voix-haute-la-grande-librairie.>
31. Les Nuits de la lecture. Du 20 au 23 janvier 2022. *Les Nuits de la lecture*. URL: <https://nuitdelalecture.culture.gouv.fr/presentation-de-la-6e-edition.>
32. Lauréat du Prix Goncourt des Lycéens. *Eduscol*. URL: <https://eduscol.education.fr/3418/prix-goncourt-des-lyceens.>
33. L'opération "Dis-moi dix mots". *Ministère de la Culture*. URL: <https://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Langue-francaise-et-langues-de-France/Ressources/Ressources-pedagogiques-et-sensibilisation2/L-operation-Dis-moi-dix-mots.>
34. Concours de la BD scolaire. *Ministère de l'Éducation Nationale, de la Jeunesse, des Sports et des Jeux Olympiques et Paralympiques*. URL: <https://www.education.gouv.fr/concours-de-la-bd-scolaire-4991.>
35. Le fauve des lycéens. *The angoulême comics festival*. URL: <https://www.bdangouleme.com/le-fauve-des-lyceens.>

36. Le Prix du livre Sciences pour tous. *Sciences pour tous*. URL: <https://www.sciencespourtous.org/prix-du-livre-sciences-pour-tous/>.
37. Le Printemps des Poètes. *Ministère de la Culture*. URL: <https://www.culture.gouv.fr/Nous-connaître/Evenements-nationaux/Le-Printemps-des-Poetes>.
38. Le Prix lycéen du livre de philosophie. *Cairn.info*. URL: <https://www.cairn.info/revue-l-enseignement-philosophique-2017-1-page-3.htm>.
39. Le Labo des histoires. *Linkedin*. URL: <https://www.linkedin.com/company/labo-des-histoires>.
40. Agendas des manifestations littéraires et salons du livre en region. *Bookinou*. URL: https://www.mybookinou.com/blog/les-meilleurs-salons-du-livre-jeunesse-de-francene34?gclid=Cj0KCQiAr8eqBhD3-ARIsAlEbuMzxVQ7l4de4vOPRzAB4hJdwSvGWixE2pt1a_PYuu6VSftGSfJcnTlAaIS4EALw_wcB.
41. Le SNE et l'AILF signent une charte pour améliorer la diffusion des livres français dans le monde. *Sne*. URL: <https://www.sne.fr/actu/le-sne-et-lailf-signent-une-charte-pour-ameliorer-la-diffusion-des-livres-francais-dans-le-monde/>.
42. 3 questions à... Anne Martelle, Présidente du Syndicat de la librairie française. *Sne*. URL: <https://www.sne.fr/actu/3-questions-a-anne-martelle-presidente-du-syndicat-de-la-librairie-francaise/>.

Larysa Mylchenko,
Senior Research
of the Media Monitoring Department
of the Book Chamber of Ukraine

***Export of book products, international book fairs,
popularization of language and literature
are factors of France's image***

The article examines the factors that influence the image of France in the world and allow to conduct a powerful foreign policy and influence international politics.

As the main components of this study, attention is focused on the export of book products of the French Republic to the countries of the world, numerous international book fairs and measures to popularize French literature, languages and cultures in the world.

The article presents how France implements a planned policy to attract the young generation to reading, and defines the role of various organizations in the preparation and implementation of events aimed at popularizing French culture.

It is concluded that the analyzed components of the formation of the image of France, which stimulate the strengthening of the influence of its culture on global socio-economic processes and the nature of interstate relations, are a powerful tool of the country's foreign policy.

Keywords: *components of a positive image of France; international exhibitions; export of book products; popularization of the French language and culture*

Надійшла до редакції 12 січня 2024 року

РЕЦЕНЗІЇ

***Питання національного бібліографічного обліку
крізь призму європейського досвіду***

Прокопенко Л. *Національний бібліографічний облік: досвід європейських країн / М-во культури та інформ. політики України, Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2023. 152 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=14684>.*

У 2023 р. опубліковано електронне наукове видання "Національний бібліографічний облік: досвід європейських країн". Його авторка —

Лілія Сергіївна Прокопенко, кандидатка історичних наук, доцентка, головна бібліотекарка науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого — має значний досвід викладацької й наукової роботи: у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київському національному університеті культури і мистецтв, Європейському університеті, Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка, Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого та інших установах.

У широкому колі наукових інтересів дослідниці питання національного бібліографічного обліку (НБО) посідають особливе місце. Зокрема, на рівні дисертаційного дослідження Л. Прокопенко вивчала внесок Бібліографічної секції ІФЛА у розвиток національної бібліографії (НБ). І надалі діяльність цього підрозділу залишається об'єктом постійної уваги дослідниці. Вона систематично висвітлює проекти секції, аналізує документи й досліджує роль цього структурного підрозділу Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ у розвитку НБ країн світу. Окрім того, Л. Прокопенко ґрунтовно вивчала НБ Чехії, Нідерландів і Швеції. Ретельне всебічне дослідження НБО у країнах Європи на сучасному етапі стало логічним підсумком та узагальненням багаторічних напрацювань ученої.

Як слушно зазначає авторка у вступі до нового видання, сьогодні поточна НБ є майже в усіх європейських країнах. Вона спирається на міцні історичні традиції й досвід, адже поточний національний бібліографічний облік було започатковано саме в Європі у другій половині XVII — у XVIII ст.

Л. Прокопенко доволі глибоко розкриває коло питань, пов'язаних із розбіжностями між наявністю фундаментальних, теоретичних і практичних розробок із НБ у країнах Європи, з одного боку, та браком належного опрацювання цього доробку в Україні, з іншого.

Дослідниця виявила та проаналізувала 35 НБ, які обліковують видання 36 країн Європи (національну видавничу продукцію Ірландії опрацюють у НБ Великої Британії). У вступі описано причини, які унеможливили вивчення НБ Албанії, Ватикану, Ліхтенштейну, Монако, Сан-Марино та Словаччини.

Наукова розвідка Л. Прокопенко спирається на напрацювання Бібліографічної секції ІФЛА. Зокрема, авторка використала методичку, застосовану в довіднику секції "Поширені практики національних бібліографій" (Common Practices for National Bibliographies) та в Реєстрі національних бібліографій ІФЛА (National Bibliographic Register). Фактографічні матеріали, репрезентовані у виданні, зібрані авторкою самостійно та віддзеркалюють відомості щодо НБО європейських країн станом на травень—серпень 2023 р.

Рецензоване електронне наукове видання є комплексним дослідженням сучасного стану поточного НБО в Європі: проаналізовано органі-

заційні засади підготовки, моделі, сфери використання та групи користувачів НБ; розглянуто основні правила й стандарти, які застосовують у національному бібліографічному обліку.

Структура видання, умотивована його метою, завданням і змістом, чітка й містить вступ, чотири розділи, додатки, таблиці, діаграми, перелік скорочень та умовних позначень, бібліографічний список.

У першому розділі авторка розкриває організаційні засади поточного НБО. Дослідниця схарактеризувала ключові завдання національних бібліографічних агентств, функції яких у країнах Європи виконують переважно національні бібліотеки, а саме: вироблення, обґрунтування та оприлюднення принципів і критеріїв відбору документів для НБО. Важлива частина першого розділу — параграф, присвячений обов'язковому примірникові документів, що становить базу НБО майже у всіх країнах ЄС. Дослідниця проаналізувала чинні законодавчі й нормативно-правові документи, що регулюють доставляння обов'язкового примірника в національні бібліографічні агентства Європи й підготовку НБ на їх основі. У першому розділі також розкрито питання об'єктів обліку, оперативності підготовки НБ і Програми СІР.

Другий розділ присвячено моделям НБ. На підставі аналізу продукції національних бібліографічних агентств країн Європи авторка зробила висновок, що розвиток інформаційних технологій, зростання витрат на виробництво та розповсюдження призвели до поступової відмови від друкованих форматів і запровадження електронних у більшості країн. Л. Прокопенко дослідила формати, у яких сьогодні випускають НБ в Європі. На особливу увагу заслуговує параграф, у якому проаналізовано сучасні вимоги до НБ, зокрема в електронних форматах, практика стягнення плати за НБ та послуги на її основі.

У третьому розділі подано інформацію щодо правил і стандартів НБ країн Європи. У кожній із них відповідальним за вичерпність і надійність бібліографічних даних у НБ є національне бібліографічне агентство, зокрема за створення повних бібліографічних записів на документи, видані у країні; розроблення, ухвалення й уведення в дію національних стандартів, уніфікованої методики та принципів каталогізації, гармонізованих із міжнародними, наприклад, стандартами бібліографічного опису

(ISBD); запровадження ідентифікаційних систем (ISBN та ISSN), класифікаційних систем (УДК, ДКД), комунікативних форматів, що дають змогу здійснювати міжнародний обмін бібліографічною інформацією, впроваджувати національні та міжнародні стандарти й принципи конвертації алфавітів, авторитетного контролю, метаданих та ідентифікаційних найменувань електронних об'єктів тощо.

У четвертому розділі дослідниця окреслила сфери застосування сучасних НБ, основні групи користувачів та їхні потреби. Авторка зауважує, що, окрім традиційних користувачів поточної НБ, якими є бібліотеки, книжкова торгівля, видавці, учасники систем управління інтелектуальними правами, державні органи, індивідуальні особи, до електронних НБ звертаються також програмні засоби — спеціальні комп'ютерні програми й застосунки, інтегровані або розподілені системи пошуку та збирання інформації (наприклад, пошукові роботи).

Ці програмні засоби можуть належати іншим бібліотекам, закладам культури, комерційним агентствам, агрегаторам метаданих, видавцям та іншим організаціям, які використовують якісні метадані, здобуті з НБ. Потреби різних користувачів передбачають наявність сучасних технологічних вимог і додаткових умов безпеки, які слід брати до уваги під час створення багатофункціональної електронної НБ.

Усі розділи видання "Національний бібліографічний облік: досвід європейських країн" мають однакову структуру: після викладу узагальнених даних і висновків про стан питання в європейських країнах наведено багато прикладів — типових чи, навпаки, унікальних — з практики окремих країн. Такий ретельний аналіз дає змогу розглядати видання як повноцінний довідник із НБО європейських країн.

Високий науковий рівень викладу теоретичного й фактографічного матеріалу у рецензованому виданні вдало поєднано з його доступністю. Текст доповнено 18 таблицями, у яких деталізовано інформацію окремо по кожній країні, 25 діаграмами, що поліпшує сприйняття інформації. Задля кращого унаочнення спільних тенденцій розвитку, притаманних окремим групам НБ, у всіх таблицях країни Європи згруповано за окремими регіонами: Північна,

Південна, Східна, Західна та Центральна Європа.

Текст дослідження супроводжено великою кількістю посилань на різноманітні джерела.

Окрім наукових публікацій, основною базою дослідження слугували вебсторінки (за наявності — вебпортали) НБ європейських країн, зазвичай подані у структурі вебсайтів національних бібліотек, вебсайти інших бібліотек та установ, які беруть участь або мають стосунок до НБО в окремих країнах. Як зазначила дослідниця, для уточнення питань, пов'язаних із законодавчою і нормативно-правовою базою, на яку спирається функціонування національної бібліографії в певній країні, а також аспектів управління національним бібліографічним агентством і НБ в окремих випадках вона опрацювала інформацію з вебсайтів відповідних міністерств та відомств європейських країн.

Видання має цінний додаток — рекомендований до подальшого поглибленого вивчення питання структурований бібліографічний список, який охоплює літературу за останні 25 років.

Перелік рекомендованих джерел містить 182 бібліографічних описи 15 європейськими мовами й розкриває загальні питання НБО в європейських країнах і досвід окремих із них.

Основні положення та результати дослідження, репрезентовані у виданні "Національний бібліографічний облік: досвід європейських країн", можуть бути використані у практиці впровадження позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення НБ України, а також в освітньому процесі у закладах вищої освіти та системі підвищення кваліфікації бібліографів і бібліотекарів.

Це фундаментальне наукове дослідження призначено для широкого кола науковців і практиків — бібліографів, видавців, бібліотекарів, освітян, а також для здобувачів вищої освіти.

Марія Макарова,
кандидатка культурології,
доцентка кафедри
інформаційних комунікацій
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Надійшла до редакції 17 січня 2024 року

До 160-річчя від дня народження В. Вернадського

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173]](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму*

Еволюція Всесвіту

У процесі самоспоглядання Всевишній (Універсум) через генеровані Ним мислеформи створює природу та ставить перед її об'єктами завдання, від розв'язання яких залежить успішність процесу його самопізнання. Сукупність кроків, необхідних для досягнення поставленої мети, є сенсом існування об'єктів Всесвіту та сутністю Вищого Промислу, що має невіддільні ознаки, попри імовірнісний характер навколишнього світу.

Створення світу. Згідно з давньоарійською філософією, поява мислеформ у ментальному плані Всесвіту неминуха. Дотримуючись загальної схеми космогонії, вони породжують об'єкти проявленого світу, розгортають їх розвиток та еволюцію. Загальна схема космогонії стверджує, що ані паралельних, ані потойбічних світів немає, адже не передбачає їх існування. Стан Всесвіту, якого Всевишній намагається досягти у процесі самоспоглядання, є "Трансцендентним Ликом Абсолюту", а поточний стан Всесвіту в ДАФ — "Іманентним Ликом Абсолюту".

Утім, для нашого мінливого світу, через його імовірнісний характер, складно напевно визначити, в який саме момент він почне функціонувати. Відомо лише, що зрештою процес його розвитку обов'язково розпочнеться, безпосередньо виявляючи Трансцендентний Лик Абсолюту в Іманентному Лику Абсолюту.

Інакше кажучи, еволюція Всесвіту стала розгортатися тоді, коли було вибрано первинну першоідею для осмислення, а до того Іманентний Лик Абсолюту був цілковито порожнім. Однак, для зручності опису, рівень неіснуючого обміну енергією між його відсутніми об'єктами на той момент вважатимемо нескінченним. Мить виникнення перших об'єктів

Всесвіту, що має цілком точну тимчасову координату, і є "зародженням світу". Саме тоді у проявленому світі з'явилися елементарні частинки, і виник він сам.

Згідно з давньоарійською філософією, будь-які об'єкти Всесвіту є згустками енергії, що потрапили в зону дії певної мислеформи в момент кристалізації її суті у проявленому світі. Енергія спочатку вводилася в навколишній світ із допомогою світла. Носії світла, або фотони, є суто енергетичними утвореннями й ніколи не можуть перебувати у стані спокою. Надалі, виявляючи інертність, вони розпадаються на елементарні частинки, кристалізуючи введenu у Всесвіт енергію в матерію та антиматерію.

Сили структуризації об'єднують елементарні частинки в атоми, що мають різні структури складності. Циклічність розвитку Всесвіту приводить до "періодичного закону Менделєєва".

У міру прогресу Вищого Промислу, що супроводжується падінням енергії обміну, світло вже не утворюється самостійно, а є наслідком функціонування об'єктів Всесвіту. Саме за таких умов, наприклад на нашій планеті, дотримується й діє закон збереження речовини й електричного заряду. Інакше кажучи, ці закони є наближеними й справедливими лише за стабільних зовнішніх умов. У разі підвищених значень енергії вони зазвичай не виконуються.

Енергетика процесів, що відбуваються у Всесвіті, та власне розвиток навколишнього світу підкоряються базисній схемі. Загальною закономірністю є падіння енергії обміну, що супроводжується впорядкуванням процесів, котрі відбуваються у Всесвіті. З часом падіння рівнів енергетики обміну призводить до того, що основним джерелом вступу у виявлений світ матерії та антиматерії виявляється світло, яке

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2023. № 9. С. 3—10; № 10. С. 3—9; № 11. С. 3—10; № 12. С. 3—11.

утворюється в надрах зірок. У космосі він генерує частки, які досягають планети, та інших утворень у Всесвіті у формі космічних променів. Опромінення ними пояснює збільшення маси об'єктів Всесвіту, і, зокрема, зростання на нашій планеті в епоху цивілізації культурного шару. Як свідчать дані археологічних досліджень, культурний шар на нашій планеті накопичується майже повсюдно зі швидкістю не більше ніж 2 см за рік. У певних районах Землі спостерігається ерозія поверхні, яка, переміщуючи ґрунт, також спричиняє потовщення культурного шару, але цього замало для пояснення феномену повсюдного збільшення ґрунту.

Зірки та планети. Періодична система Менделєєва утворилася не одразу. Спочатку з'явився єдиний стабільний атом, що не містив нейтронів у ядрі, — легкий водень (протій), який складався з протона й електрона. Надалі, під дією гравітації, водень збирався у хмари, що мали чітко виражену вісь обертання за правилом правого гвинта. Коли водню ставало багато, то утворювалася протозірка. Як і раніше, вона продовжувала стискатися під дією сил гравітації, що постійно зростали. Оскільки Всесвіту властива схильність до обертання, він починає обертатися за принципом правобічного гвинта. У процесі стискання й концентрації водню усередині протозірки постійно підвищується температура. У мить, коли вона досягне максимуму, на протидію подальшому стисканню запускається реакція термоядерного водневого синтезу з виходом важчого елемента періодичної системи — гелію. Саме в такий момент і народжується зірка. Характерною рисою є її обертання довкола своєї осі, якого вона набула ще в момент концентрації хмари водню на стадії протозірки.

Через слабкість сил гравітації порівняно з взаємодіями, що структурують, воднева хмара, з якої утворюється протозірка, має гігантські розміри. І тому нерідко з неї утворюється не одна протозірка, а кілька, точніше множина, що іноді дає початок не лише галактикам, а і їх скупченням. Великі зірки, через підвищену протидію силі тяжіння, спалюють "водневе пальне" швидше, а маленькі, відповідно, повільніше.

Коли "водневе пальне" витрачено й не знаходить протидії, процес стискання зірки дістає нового імпульсу. Усередині неї знову різко

підвищується температура, і, окрім попередньої реакції за участю залишків водню, починають відбуватися реакції термоядерного синтезу на базі ядер гелію, а відтак, у міру появи ще важчих елементів, і на їх основі.

Відповідно до черговості включення, усі термоядерні реакції, що запускаються, прагнуть протидіяти силі гравітації, що стискає зірку. Далі активуються ще сильніші за можливостями термоядерні реакції, тому в зірці накопичуються ще важчі елементи періодичної системи Менделєєва.

Зрештою, усупереч тому, що гравітація наростає лавиноподібно, у певний момент опір їй середовища виявляється значно сильнішим — саме тоді зірка вибухає. Описане явище відоме як "вибух наднової зірки", або "наднова зірка". Її оболонка, що містить важкі елементи не лише середини, а й кінця таблиці Менделєєва, внаслідок відцентрових сил злітає в навколишній простір, а частина зірки, що залишилася, стискається ще сильніше.

Залежно від ваги первинної зірки, її доля буває різною. Якщо зірка була надто важкою, то з її залишків утворюється дуже малих розмірів, порівняно з первинними габаритами, зірка, чорна діра, і будь-які термоядерні реакції в ній припиняються. Щоправда, масивна чорна діра може притягувати водень із довкілля й запустити реакцію за попереднім механізмом, утворюючи надгігантську зірку, або квазар. У середньому розміри квазара такі, що під час поєднання його центра з центром Сонця межа пройде по орбіті Нептуна. Якщо ж зірка не "дотягує" до чорної діри, але досить важка для того, щоб електрони з'єдналися з протонами й утворили нейтрони, то виникає "нейтронна зірка". Як і в чорній дірі, подальший термоядерний синтез в ній не відбуватиметься.

Будь-який з описаних варіантів чекає на великі за розмірами зірки, які називають "гігантами", причому на чорні діри перетворюються важчі зірки. Однак не всі зірки масивні. У невеликих зірок, після вибуху наднової, концентрація водневого пального, що залишилося, виявляється достатньою для того, щоб їхня форма підтримувалася переважно завдяки водневій реакції термоядерного синтезу. Розміри їх порівняно невеликі, через що вони мають назву "карлики". Такі зірки класифікують залежно від температури поверх-

ні: найхолоднішим є "червоний карлик", а найгарячішим — "білий". Вирізняють ще й "жовтого карлика", температура поверхні якого є проміжною між червоним і білим карликами. До речі, Сонце є жовтим карликом, запас його пального оцінюють приблизно у п'ять млрд років світності. Далі умов для життя на нашій планеті вже не буде, але є надія, що людство винайде альтернативні джерела енергії.

Оболонка, скинута після вибуху наднової зірки, через дію сили тяжіння відлітає далеко від неї, проте не вся. Обертаючись внаслідок отриманого від зірки моменту імпульсу, оболонка, остигаючи, концентрується за принципом правобічного гвинта й надає життя об'єктам планетарної системи.

Унаслідок інертності важкі елементи таблиці Менделєєва виявляються ближчими до зірки, а легші, зрозуміло, віддаленішими. Через це у внутрішній частині планетарної системи утворюються щільніші за речовиною планети, а зовнішню заповнюють менш щільні.

Під час утворення планет виявляється схожа закономірність. Під дією сили тяжіння у них з'являється розпечене ядро з важких елементів, а оболонка планети, що консервує це тепло, складається з відносно легких матеріалів.

Певні речовини можуть існувати в не зовсім екстремальних умовах лише у формі газів. З них утворюється атмосфера планети, яка, однак, може руйнуватися через свою легкість.

Всесвіт, що розширюється. Прагнення Всевишнього до осмислення всіх своїх першодій зумовлює постійне розширення Всесвіту. Водночас можливості комунікацій між його частинами, навіть найвіддаленішими, у міру зростання швидкості світла також збільшуються. Об'єкти проявленого світу завжди виявляються на кінцевій відстані між собою. У сукупності вони являють собою єдину нерухому точку згустків і завихрень ефіру, що розширюється у бік незаповненою кривиною та крученням зовнішньої місткості.

Розширення космосу відбувається як через віддалення його об'єктів один від одного, так і внаслідок виникнення нових об'єктів за межами їх колишньої концентрації. Але місце розташування тих об'єктів, що становлять Всесвіт, зазвичай можна окреслити поверхнею, наприклад сферою, яка має кінцеві розміри. Всесвіт обмежений у сенсі компактності розташування

складників його небесних тіл, що розуміються в найширшому плані. Скінченність швидкості розширення призводить до того, що й елементарні частинки можуть проникати в порожній простір оточення космосу тільки на кінцеву глибину. Внаслідок цього заповнений об'єктами Всесвіт має кінцеві розміри, але в розумінні середовища, що творить та уможливорює їх вияв або порожнечу, навколишній світ нескінченний.

Всесвіт може розширюватися необмежено. З погляду алгебри, на гігантських відстанях від проявленого світу метрика Всесвіту є прямолінійною алгеброю тензоектаніонів*. Проте в межах такої моделі та її практичного використання не слід перейматися нескінченністю, адже там немає жодних об'єктів, що становили б основу для вимірювання відстаней. Оболонку навколишнього світу можна не розглядати як таку. Інакше кажучи, Всесвіт, що розширюється, слід вивчати як замкнену систему, бо вона такою і є.

Виникнення життя

Зниження рівнів обміну енергією в міру прогресу Вищого Промислу, зводячи порядок із хаосу під дією закону синархії, зумовлює можливість складнішого вираження зв'язності Всесвіту. На певному етапі, коли реалізація зв'язків між об'єктами Всесвіту у фазі енергетичної стабілізації стає менш стохастичною, кількість переходить в якість — виникає феномен "живої матерії".

З позиції, що впливає зі специфіки функціонування живої матерії, їй потрібні ресурси у формі, яка може бути безпосередньо засвоєна. Таку форму існування матерії давньоарійська філософія вважає "живою", а решту — "неживою".

Провести чітку межу між живою й неживою матеріями навряд чи можливо. Згідно з антиномією точки та її оточення, між ними спостерігаються не лише відмінності, а й схожість. Жива істота, на відміну від неживого оточення, може довго функціонувати у стійкому режимі. Діючи так упродовж тривалого періоду, вона стає генератором нових мислєформ, і завдяки цій якості ініціює прогрес Вищого Промислу під час самоспоглядання Всевишнього, чого нежива матерія не робить.

* Гамильтон У. Р. Оптика. Динамика. Кватерніони. Москва: Наука, 1994. 560 с.

Виходячи з критеріїв світла й температури, життя може зародитися тільки на планетах, що обертаються навколо зірок у межах їхніх планетних систем. Як наслідок, будь-який ритм життя буде підпорядкований чотирьом порам року, враховуючи особливості формування планетних систем, доволі тривалих у часі.

Обмеженість можливостей усього у Всесвіті неодмінно призводить до неможливості пильнувати представників живої матерії у значно менші проміжки часу. Як наслідок, вони потребуватимуть доволі швидкого чергування активної фази життєдіяльності й відпочинку, якого можна досягти лише за достатньої швидкості обертання планети, що утримує їх, довкола своєї осі. Упорядкування існування приводить до насичення населених живою матерією планет різними відтінками світла. Воно відокремлює довжини хвиль однорідного білого потоку світла, що йде від зірки планетарної системи, якій належить це небесне тіло. Річ у тім, що атоми й молекули здатні поглинати світлові хвилі тільки визначеної довжини. Наступне неодмінне випромінювання створює на планеті доволі багату світлову гамму. Однак у відтінках і кольорах також виявляється принцип трьох стовпців, згідно з яким будь-який колір можна здобути через комбінацію жовтого, червоного та зеленого.

Живу матерію можна розглядати як єдину нерухому точку життєдіяльності Всесвіту в міру підвищення ефективності його функціонування й посилення зв'язності. У кожному конкретному випадку можливість реєстрації факту виникнення живої матерії гарантує аксіома вибору.

Згідно з ДАФ, прогрес Вищого Промислу обов'язково супроводжується зростанням ефективності функціонування Всесвіту та його зв'язності як загалом, так і в окремих частинах. Як наслідок, з погляду ДАФ, виникнення життя у Всесвіті неминує. Неважливо, в якому куточку космосу зародиться жива матерія, важливо, що вона неодмінно з'явиться, ймовірно, самостійно в певних місцях проявленого світу. Згодом вона зможе переміститися і в інші ділянки Всесвіту, де власний варіант життя не зміг зародитися з місцевого матеріалу. І тому відповіддю на запитання стосовно зародження життя є не гіпотеза, що його було принесено ззовні на планету, а механізм, завдяки якому ця форма виникла взагалі.

На це запитання чітку відповідь надає тільки давньоарійська філософія. І такий висновок є ще одним підтвердженням її істинності й переваг над сучасною наукою, котра цю проблему не лише не вирішила, а й навіть не наблизилася до неї.

Поява людини. Поява живих істот у Всесвіті хоч і є важливим кроком розвитку, становить лише проміжну ланку його еволюції. Цей етап слугує трампліном для іншого, незмірно важливішого, кроку в розвитку навколишнього світу. Він, мабуть, є найголовнішим з усіх інших, і полягає в появі Людини. Саме через це в езотеричній і релігійній літературі її вважають вінцем творіння й відводять головне місце в еволюції Всесвіту.

Процес самоспоглядання Всевишнього набуває нової якості. Він починає функціонувати осмислено, чого не було до появи Людини та не спостерігалось в його оточенні й згодом. Проте антиномія точки та її оточення полягає не лише в протиставленні одне одному, а в наявності спільного. Людина у своєму оточенні набуває певних рис, притаманних винятково їй.

Ця обставина зумовлює факт, що терміни "дух" і "душа", які є єдиними нерухомими точками, відповідно, понять "мислеформа" та "інформаційна модель", незважаючи на певні аналогії в інших об'єктах Всесвіту, мають належати тільки Людині й більше нікому. Для інших об'єктів Всесвіту, всупереч очевидним виявам інтелекту в окремих живих істот, наприклад людиноподібних мавп, на позначення багато в чому схожих явищ слід вживати терміни "мислеформа" та "інформаційна модель".

Принципово нематеріальний характер духу й душі Людини приводить до того, що будь-які спроби побачити їх "під скальпелем", не лише не виправдають надій, а й не повинні розглядатися як аргумент у будь-якій суперечці про їх наявність чи відсутність. Можна сказати, що Свіість породжує душу, або мислеформа є частинкою Всевишнього.

Кінець Світу. Згідно з давньоарійською філософією, Вищий Промисел закінчується Кінцем Світу, що характеризується осяянням Абсолюту під час самоспоглядання. У момент настання Кінця Світу Іманентний Лик Абсолюту, остаточно виявивши Трансцендентний Лик Абсолюту, перейде в повністю просвітлений стан. Відмінність між ними зникне, і з усіх компонентів Всесвіту залишиться тільки світ

першоїдеї. Виблискуючи усіма барвами веселки, Абсолют стане протилежністю тому, ким він був до початку процесу Космогонії, або Вищого Промислу.

Замість повного хаосу моменту Створення Світу внаслідок остаточного пізнання першоїдеї, настане повний порядок. Проте, як і спочатку еволюції Всесвіту, після настання Кінця Світу він буде наповнений тільки світлом. За давньоарійською філософією, у момент настання Кінця Світу буде визначена формула функції вибору. Маючи її, Всевишній назавжди залишиться в досягнутому просвітленому стані, а історія розвитку, або еволюція Всесвіту, закінчиться.

Через нескінченність швидкості світла в момент настання Кінця Світу, Абсолют, що сяятиме всіма барвами веселки, з допомогою електромагнітних хвиль чи фотонів, які рухаються в різні боки, увесь час залишатиметься єдиним. У цьому потоці повністю об'єднуватимуться раніше розділені об'єкти проявленого світу.

Окрім світлових хвиль, що з'явилися внаслідок анігіляції матерії та антиматерії, у Всесвіті нічого не залишиться. Швидкість світла стане нескінченною, і тому Всесвіт, як і на початку свого розвитку, буде точкою, але тепер з повністю розпізнаною складною внутрішньою структурою, а кривина та кручення астрального плану повсюдно розпрямляться.

Як і на початку Космогонії, не можна задалегідь сказати, коли настане Кінець Світу, оскільки характер Всесвіту імовірнісний. Можна лише стверджувати, що така подія обов'язково відбудеться.

А до того посилення вияву Трансцендентного Лику Абсолюту в Іманентному Лику Абсолюту дедалі виразніше розпочне віддзеркалювати самоспоглядання Всевишнього в пластичі проявленого світу, що вічно змінюється. Згідно з давньоарійською філософією, паралельно цьому процесові, відбиваючи прогрес Вищого Промислу, колообіг об'єктів Всесвіту почне сповільнюватися з одночасним зниженням рівня обміну енергією між ними, хоча мінливість частин Всесвіту, внаслідок посилення їхньої індивідуальності, лише зростатиме.

Об'єднані законом синархії об'єкти проявленого світу, незважаючи на наявні тимчасові су-

перечності між ними, кожен у міру своїх сил і обмежених можливостей, прагнутимуть наблизити Кінець Світу. Досягнувши цього стану, вони перетворяться на свої першоїдеї.

Остаточо пізнавши свої першоїдеї, об'єкти Всесвіту стануть рівними перед Всевишнім. Саме в такий момент вони знищать закон синархії, що раніше регулював їхні відносини.

Висновок

Земля та її населення є лише маленькою частинкою Всесвіту. У Людини, яка має цілісний Богочасальний Світогляд, виразна єдність добрих думок, добрих слів і добрих справ. Це добро Людина спрямовує як на саму себе, так і на свою сім'ю, свій Рід, свій народ, Вітчизну, Східнослов'янську цивілізацію, все людство, Біосферу. Така Людина не стане брехати, красти, паразитувати на чужій праці, не вживатиме алкоголь чи наркотики, не палитиме. Вона дбайливо ставиться до всього живого на Землі, відновлює, а не руйнує природу, поліпшує, а не порушує екологію довкілля. Таку Людину важко обдурити чи обікрасти, неможливо спрямувати хибним шляхом.

Тільки спочатку здається, що Світогляд людей не впливає на безпеку країни та кожного індивіда. Насправді світоглядна єдність суспільства або його світоглядний розкол — першорядні чинники, від яких залежать долі мільйонів людей, суспільства й держави. Країна, в якій досягнуто світоглядної й морально-політичної єдності суспільства, — сильна та непереможна.

Цілісний Світогляд давньоарійської філософії — це науковий Світогляд, набуття якого в наш час є го л о в о ю життєво ю по р б о ю психічно й морально здорових людей. Якщо більшість добрих людей перейдуть від розірваного (матеріалістичного чи ідеалістичного) Світогляду до розуміння основних світоглядних ідей давньоарійської філософії, то життя на планеті Земля зміниться на краще, і добро нарешті здолає зло. Цей процес уже триває. Розпочалася світоглядна революція. Настає ера Розуму.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 5 січня 2024 року

УДК 070.422:[316.772.2:159.925.8](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).26-34

Елеонора Цуріна,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
доцентка кафедри журналістики
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
e-mail: eleonoraburdina@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9773-4582>

Інтерпретація невербальних сигналів у роботі журналіста

У статті розглянуто невербальну комунікацію в контексті журналістської діяльності. Інтерпретацію немовних сигналів визначено як одну з професійних компетенцій медіапрацівників. Проаналізовано особливості репрезентації цієї теми у вітчизняній і зарубіжній науковій та навчальній літературі. Підсумовано, що основні правила тлумачення невербальних сигналів для медіапрацівників потребують ґрунтовнішого висвітлення.

Розглянуто чотири базові засади невербальної комунікації в контексті діяльності журналіста. Розуміння того, що немовні засоби здебільшого сприймаються й транслюються несвідомо, допоможе медійникові уникнути хибної інтерпретації власної поведінки та сигналів співрозмовника, а також запобігти упередженому ставленню до нього аудиторії. Створення "точки відліку" в невербальній комунікації сприятиме ретельній підготовці до бесіди зі співрозмовником. Запропоновано варіанти визначення "середньої" невербальної поведінки співрозмовника. Усвідомлення впливу немовних характеристик людини на ставлення до неї також є важливою умовою уникнення упередженості та зміни тактики під час спілкування з проблемними респондентами. Перехід від тлумачення окремих сигналів до розгляду їх у сукупності зменшує вірогідність помилки інтерпретатора.

Проаналізовано поняття невербальної синхронізації та віддзеркалення невербальної поведінки з погляду їх використання журналістом. Розглянуто три методи контролю, які доцільно застосовувати для перевірки того, наскільки правильно медійник розшифровує немовні сигнали співрозмовника, а саме: непряме відкрите питання, пряме закрите питання, мовчання (пауза).

Зроблено висновки щодо наслідків неправильної інтерпретації журналістом власних і чужих невербальних сигналів, зокрема порушення професійної етики та світових стандартів подання інформації. Розглянуто основні функціональні можливості, що їх надає тлумачення немовних засобів. Окреслено перспективи подальших досліджень, що полягають у формулюванні стандартів невербальної поведінки в медійній сфері з урахуванням тематично-жанрових вимог.

Ключові слова: невербальна комунікація; мова тіла; міміка; паралінгвістика; журналістика; журналістське інтерв'ю; інтерв'юер; компетентність

Постановка проблеми. Комунікація завжди становила основу журналістської діяльності. Медіапрацівники спілкуються з аудиторією через інформацію, яку здобувають під час взаємодії з респондентами. Для того, щоб комунікація стала ефективною на всіх рівнях, журналісти мають не тільки майстерно володіти словом, а й вміти інтерпретувати невербальні сигнали, які, залежно від ситуації, можуть становити понад 90% повідомлення. З огляду на це, вважаємо актуальним дослідження невербальних сигналів у роботі журналіста.

Аналіз досліджень і публікацій. Невербальна комунікація є міждисциплінарним предметом вивчення соціальної психології, лінгвістики, етнокультурології тощо. У пропонуваній розвідці спираємося на праці В. Біркенбіль, П. Екмана, Т. Осіпової, М. Хіксона та інших [3; 8; 16; 20].

На шпальтах наукового видання "Journal of Nonverbal Behavior" ("Журнал невербальної поведінки") публікують дослідження, присвячені актуальним проблемам медійної галузі. Серед останніх статей порушеної тематики виокремимо аналіз невербальної поведінки журналістів та їхніх співрозмовників в умовах технологічно опосередкованого спілкування під час пандемії COVID-19 та безпосередній вплив невербальної поведінки інтерв'юера на глядацьке сприйняття респондента [22; 23].

У вітчизняному науковому просторі тему невербальної комунікації у медійній сфері репрезентовано поодинокими розвідками, зокрема О. Максименко, О. Чайковської, В. Юшко та інших [7; 13; 15].

Мета статті — проаналізувати наявні джерела з невербальної комунікації в контексті журналістської діяльності та з огляду на лакуни у

висвітленні теми; розглянути основні засади інтерпретації немовних сигналів, актуальні для працівників медійної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для кращого розуміння порушеної проблематики слід звернутися до термінологічного поля поняття "невербальна комунікація". Попри те, що наявно чимало тлумачень, зупинимось на доволі прозорому визначенні української дослідниці І. Ковалинської: це "спілкування за допомогою жестів (мови жестів), міміки, рухів тіла й деяких інших засобів, за виключенням мовних" [4, с. 17]. Хоча невербальні сигнали становили предмет вивчення ще в античний період, саме у другій половині ХХ ст. закордонні науковці заклали основи розуміння комунікації як багатоканальної системи, де "невербальний канал превалює над вербальним" [8, с. 15]. Традиційно до невербальних сигналів відносять мову тіла, міміку, фонаційні засоби (інтонацію, темп мовлення, паузи, тембр тощо) [1; 16]. Утім, останнім часом науковці наголошують, що спектр немовних елементів набагато ширший і до нього слід віднести фізіогноміку (симптоматичні знаки зовнішності), екстралінгвістику (фізіологічні рефлексії), проксемику (простір і дистанціювання), одорику (запахи), гастику (смаки), хронеміку (час). З позиції сучасних психолінгвістичних теорій вони також є важливими психологічними, нейрофізіологічними, психоментальними складниками, що допомагають "інформувати про найтонші вияви людської когніції" [8, с. 74].

Медіапродукти часто слугують матеріалом для вивчення особливостей паралінгвальної й екстралінгвальної комунікацій, наприклад, для визначення впливу телебачення на формування невербальної поведінки дітей або вияву емоційної реакції на історії злочинців з огляду на колір їхньої шкіри [18]. Водночас значний обсяг досліджень із невербаліки залишається малоадаптованим для практичного використання журналістами, хоча інтерпретація несловесних засобів є важливою компетенцією та свідченням професіоналізму медіапрацівників.

Емпіричне вивчення особливостей невербальної комунікації фахівців-медійників свідчить, що їхній рівень перцептивно-невербальної компетентності безпосередньо залежить від професійного стажу. Зокрема, лише 21% респондентів із досвідом роботи від 1 до 5 років демонстрували високий рівень; для груп зі стажем 6—10 років та 11—15 років цей показник

зростав відповідно до 29 і 35%; спеціалісти, які працювали в медійній сфері від 16 років і більше, виявили найвищий рівень перцептивно-невербальної компетентності [5]. Цей факт можна пояснити тим, що три основні методи збирання зовнішньої інформації: інтерв'ю, спостереження, вивчення джерел, які використовують у роботі медіапрацівники — також охоплюють і несловесні засоби. Наприклад, журналіст-розслідувач може робити певні висновки на основі аналізу невербальних сигналів у відео- чи фотоматеріалах, репортер — оцінити загальну атмосферу події, спираючись на спостереження за невербальною поведінкою її учасників, а успішність проведення інтерв'ю, яке є не тільки методом збирання інформації, а й жанром, загалом базується на ефективній невербальній взаємодії. Автори розвідки "An exploration of the complexity of journalistic interviewing competencies" вирізняють вісім компетенцій, важливих для журналістського інтерв'ю, і вносять у цей перелік невербальну поведінку [19].

Ефективне використання журналістом знань із невербальної комунікації стало предметом наукових пошуків медіадослідників ще у другій половині минулого століття. Зокрема, 1978 р. на зустрічі Асоціації освіти для журналістів було репрезентовано працю J. J. Black "Reaping between the lines: non-verbal cues to the journalistic interview", в якій автор наголошував на важливості немовних сигналів для успішного інтерв'ю та намагався допомогти працівникам мас-медіа зрозуміти "складні та тонкі невербальні характеристики" спілкування з респондентом [17]. Із сучасних праць варте уваги дисертаційне дослідження К. Mykleseth "Body language in a journalistic interview setting", що має на меті навчити репортерів здобувати якнайбільше корисної інформації з інтерв'ю [21].

Для українських журналістів-практиків ці дослідження залишаються недоступними через мовний бар'єр і брак відкритого доступу до публікацій. Щодо вітчизняної наукової та навчальної літератури, виокремимо три основні групи джерел, де тему невербаліки розглянуто в контексті медійної сфери та практичної цінності:

1. *Згадування без розкриття теми.* Чимало дослідників згадують у працях невербальний складник журналістської діяльності, а також акцентують на його важливості, але не розкривають цю тему повністю. Наприклад, у класичному для студентів-журналістів підручнику В. Здорогеги зазначено: "Є підстави

стверджувати, що повідомлення у вербальній (словесній) формі є лише відносно незначною та особливою частиною інформаційного обміну у суспільстві.

В інших випадках воно відбувається у немовленевих формах (це стосується, наприклад, матеріального спілкування" з допомогою речей, предметів, а також економічної, заліково-статистичної, почасти — наукової інформації, спілкування людини з машиною, таких сфер невербальної комунікації, як, скажімо, міміка, семантика поведінки, жести тощо)" [2, с. 74]. Водночас автор не розвиває цю думку, хоча надалі розглядає інтерв'ю і як жанр, і як метод.

2. *Аналіз окремих постатей чи медіапродуктів* [11; 15]. Такі розвідки мають безсумнівну цінність із теоретичного погляду, але для практиків медійної сфери вони менш корисні, оскільки автори здебільшого зосереджують увагу на індивідуальному стилі невербальної поведінки, який суттєво відрізняється в певних особистостей і може бути елементом персонального іміджу журналіста.

3. *Концентрація на тлумаченні окремих сигналів*. На рівні загального сприйняття суспільства невербальна комунікація залишається явищем, так би мовити, "магічним", що підтверджують заголовки мас-медіа: "Мова тіла: що ховалося за жестами Байдена і Путіна", "Як подобатись людям — 5 прийомів від спецагента ФБР", "Таємна мова жестів політиків". Частим є використання в назвах матеріалів дієслова "читати" як натяку на те, що розуміти немовні засоби так само просто, як і читати текст рідною мовою. Наприклад, статтю із заголовком "Поради журналістам: як "читати" людину по жестах" оприлюднено на професійному для медійників ресурсі "Інститут масової інформації". Автор публікації — психолог — фокусується на конкретних невербальних сигналах, але докладно не пояснює, як правильно їх інтерпретувати [6]. Такий підхід може надати хибне уявлення стосовно використання знань із невербаліки, а також самооцінки журналіста, який вважатиме, що здобув "грунтовні" знання для розуміння сигналів респондентів. У сукупності ці чинники здатні спричинити порушення таких стандартів подання інформації, як точність, неупередженість, відокремлення фактів від суб'єктивних оцінок тощо.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне розглянути загальні принципи невербальної

комунікації, що є важливими в контексті журналістської діяльності.

1. Невербальні сигнали сприймаються на несвідомому рівні, тобто автоматично

Загальне враження, яке справляє співрозмовник, складається із сукупності інформації, що надходить через органи зору, дотику, слуху тощо. Це пояснюється тим, що люди сприймають подразники, які швидко змінюються, не як послідовність відчуттів, а як узагальнений образ, оскільки мозок постійно намагається впорядкувати уявний безлад, знайти відмінності, доповнити те, чого бракує. Отже, під час погляду на людину послідовно помічаємо її зовнішність, позу, жестикуляцію, міміку, особливості мовлення, проте сприймаємо цей процес як одночасний, оскільки він завершується швидко й свідомість рідко вирізняє один фрагмент інформації [16].

Для журналіста розуміння цієї особливості сприйняття невербальної комунікації стає важливим із кількох причин. По-перше, це свідчить про потребу переводити власне сприйняття з несвідомого на свідомий рівень, оскільки початково притаманний людині варіант може стати причиною упередженості й формування стереотипного мислення. Проліструємо цю думку прикладом. Коли вербальні та невербальні характеристики узгоджені, людина рідко вирізняє окремі елементи. У разі їх неузгодженості співрозмовник справляє непереконливе враження. Така поведінка притаманна нерішучим особам і провокує в оточення підозрілі думки, що їх намагаються ввести в оману. А стриману й мовчазну поведінку на практиці часто помилково трактують як мову тіла зверхніх людей.

По-друге, оскільки співрозмовник сприймає невербальні сигнали журналіста здебільшого на несвідомому рівні та зчитує загальне враження, це впливає на діалог і зобов'язує працівника медійної сфери контролювати себе, щоб уникнути недоречних, неоднозначних чи суперечливих немовних сигналів. Наприклад, людина миттєво відчує момент, коли співрозмовник втрачає активний зоровий контакт і, хоча продовжує дивитися в очі, його погляд стає "скляним". Цей сигнал рідко артикують, тим більше під час інтерв'ю, проте він, безсумнівно, впливає на перебіг бесіди. Опишемо ще одну вірогідну ситуацію: співбесідник ділиться особистою інформацією про горе чи хворобу й у цей момент на обличчі журналіста виникає

посмішка, яка насправді може бути захисним механізмом і відповіддю на надмірну напругу, але для респондента ця мімічна реакція є недоречною, а отже потенційно матиме негативний вплив на подальшу розмову.

По-третє, зазначену засаду невербальної комунікації можна спроектувати на відносини "журналіст — аудиторія", особливо в тих медіа, де медійники найчастіше використовують жести, міміку чи інтонацію — на телебаченні або радіо. Якби ситуація, розглянута в попередньому прикладі, відбувалася в телеєфірі, то, ймовірно, спровокувала б висновки глядачів про некомпетентність ведучого.

Свідомий контроль журналістом пози, міміки, жестів тощо має важливе значення для дотримання стандарту неупередженості. Якщо, наприклад, ведучий виявляє демонстративну ворожість до гостя програми в жанрі бесіди чи інтерв'юер — підозрілість до респондента, який надає коментар для журналістського розслідування, це безпосередньо впливає на ставлення аудиторії до запрошеного учасника, що підтверджують останні дослідження [22].

Невербальні засоби також можуть виконувати функцію самопрезентації та відігравати вагомую роль у формуванні іміджу медійника.

Отже, інтерпретація немовних засобів означає не лише тлумачення таких у співрозмовника, а й самостереження задля свідомого керування власними невербальними сигналами. М. Халер у навчальному посібнику "Інтерв'ю" зазначає: "...розмаїття... невербальних вимірів вираження дає зрозуміти, наскільки насправді суттєвим є вміння сприймати та застосовувати невербальні виражальні засоби, як мову тіла, так і сигнали, що супроводжують мовлення" [12, с. 261]. Окрім того, самопізнання розвиває здатність інтерпретувати чужі немовні засоби, що також можна тренувати описом чи навіть пародіюванням невербаліки інших людей. У цьому плані однією з дієвих вправ для журналістів є запис свого спілкування з респондентами на загальному та крупних планах, що дає змогу оцінити та скоригувати жести, позу, міміку тощо.

2. Для інтерпретації невербальної поведінки потрібна "точка відліку"

Це правило проілюструємо на прикладі детектора брехні. На початку експерименту фахівець ставить запитання, відповіді на які заздалегідь відомі та мають бути правдою,

зокрема просить назвати ім'я, вік, стать, професію, місце народження та фіксує початкові фізичні показники серцебиття, тиску, що надалі стануть "точкою відліку" для виявлення брехні. Щоб оцінити емоційний стан людини, зміну в її настрої, ставлення до інформації, яку вона передає чи приймає, журналіст також має спиратися на "середні показники" невербальної поведінки. Кожній людині притаманний власний набір характеристик: швидкий чи повільний темп мовлення, широкі, відкриті жести з напрямком руху від себе або дрібні, закриті, з напрямком руху до себе, яскрава чи стримана міміка тощо. "Досліди показали, що тільки ті співрозмовники, які добре знають один одного, з найбільшою упевненістю і надійністю розшифровують невербальні сигнали. Саме тому журналіст має спочатку лише реєструвати невербальні сигнали свого співрозмовника, перш ніж він почне інтерпретувати їх" [12, с. 260].

Якщо йдеться не про швидке спілкування без особливої підготовки для інформаційних жанрів, а про тривале портретне чи проблемне інтерв'ю, журналіст також має спробувати заздалегідь дослідити звичайну невербальну поведінку співрозмовника, для чого в пригоді стануть кілька способів, зокрема:

— знайти відео- або радіоінтерв'ю з респондентом, якщо такі є (здебільшого йдеться про публічних особистостей);

— переглянути сторінки особи в соціальних мережах, найліпше — наявні відеодописи, хоча навіть фото й тексти можуть стати корисними й надати уявлення, наскільки людина емоційна, щира, який у неї темперамент;

— за браком часу чи технічної можливості підготуватися до бесіди з допомогою перших двох способів (співрозмовник не є публічною особою, не веде чи неактивно веде сторінки в соцмережах), журналіст може "заміряти" невербальні показники під час зустрічі — як на етапі "розминки" до фактичного проведення інтерв'ю, коли налагоджує контакт зі співрозмовником, так і на початку інтерв'ю, коли медійники намагаються ставити доволі прості запитання, щоб "розговорити" людину. Можливим є варіант фіксування "точки відліку" під час першого контакту, тобто на етапі домовленостей про зустріч, проте нині він здебільшого відбувається письмово в соцмережах чи месенджерах. Хоча такий спосіб і надає певне уявлення про людину (наприклад, доброзичливість і відкритість часто оцінюють за

кількістю використаних смайликів), він менш інформативний.

Додамо, що перші два варіанти є оптимальними, оскільки дають журналістові змогу підготуватися заздалегідь, продумати тактику ведення бесіди, спрогнозувати потенційні ризики.

3. Ставлення до іншої людини впливає на сприйняття вербальних і невербальних складників комунікації

Німецька дослідниця В. Біркенбіл наголошує: що краще складаються відносини між людьми, то повніше вони розуміють один одного. Це стосується і вербального, і невербального складників комунікації. Якщо ставлення до співрозмовника позитивне, зазвичай його не сприймають усвідомлено, водночас негативний погляд перебиває решту сигналів: слова, міміку, мову тіла тощо. Одну й ту саму фразу від різних людей можна сприймати й позитивно, й негативно. Йдеться про своєрідний психологічний туман, який, подібно до природного, поглинає образи, звуки, слова та дії іншої людини. Це стосується й сильних емоційних станів. Якщо співрозмовник відчуває страх, образ, гнів, його здатність думати зменшується настільки, наскільки почуття взяли гору над розумом [16].

У контексті журналістської роботи це знання можна використати у двох аспектах. По-перше, медійник має контролювати, чи не заважає його ставлення до співрозмовника сприймати інформацію, яку він чує. По-друге, повинен оцінити ставлення інтерв'юованого до себе. Наприклад, це може бути упередженість щодо медіапрацівників загалом чи конкретного медіа зокрема. Інстинктивним є відчуття недовіри до незнайомих, що іноді провокує хибне тлумачення їхніх сигналів. Оскільки журналіст здебільшого спілкується з новими людьми, то першорядним завданням є подолання комунікативних бар'єрів. А зіткнувшись із вороже налаштованим респондентом, медійник має усвідомлювати, що будь-яке запитання чи фраза може сприйматися агресивно незалежно від змісту.

У цьому контексті слід зупинитися на понятті синхронізації невербальних сигналів, так званому танці тіла, який мимоволі виникає під час спілкування та базується на несвідомому повторі немовних засобів співрозмовника. Інтенсивність вияву цього феномену залежить від рівня відносин між людьми.

Свідому синхронізацію з невербальними сигналами співрозмовника називають віддзеркалюванням. Воно має на меті досягнення низки ефектів: "Невербальне (фізичне) копіювання призводить до копіювання емоційного, формує згоду співрозмовників, знімає відчуття антагонізму щодо співбесідника, вводить у поле симпатії та взаєморозуміння" [14, с. 154].

Щоб у респондента не склалося враження, що журналіст навмисно передражняє його, бесіда має бути не сліпим копіюванням невербальної поведінки співрозмовника, а радше налаштуванням на хвилю, темп, спрямування й інтенсивність його немовних засобів. Таку тактику доцільно застосовувати у спілкуванні з вороже налаштованими, підозрілими й невпевненими респондентами. Водночас інтерв'юер не повинен жертвувати власним стилем чи діяти всупереч своєму емоційному стану заради невербального уподібнення [12].

4. Один невербальний сигнал — не показник

Фахівці з невербальної комунікації наголошують, що одиничний сигнал слід розглядати лише як підставу для ретельного аналізу, адже лише сукупність сигналів надає підґрунтя для певних висновків.

Водночас, як зазначалося, у науковій і навчальній літературі виразний акцент на тлумаченні окремих немовних елементів, подекуди з доволі категоричними формулюваннями. Як приклад наведемо цитату з розвідки "Невербальна семіотика в телевізійній комунікації": "Жест — дотик до носа, витончений прихований засіб не виказувати своїх істинних думок. <...> Жест потирання вуха викликаний бажанням слухача відгородитися від слів, поклавши руку біля або зверху вуха. Іншими варіантами дотику до вуха є потирання вушної раковини, потягування мочки вуха або згинання вуха при спробі прикрити ним слуховий отвір. Цей останній жест свідчить про те, що людина наслухалася вдосталь і хоче, очевидно, висловити свою думку" [9, с. 299—300]. Зауважимо, що така категоричність характерна для тем розпізнавання брехні чи замовчування інформації [10].

Звернімося до П. Екман, американського психолога, який вивчає мову тіла й міміку від 1954 р. Як автор численних праць із теорії брехні та розпізнавання емоцій, науковець стверджує: жодна поведінкова ознака не може бути доказом того, що людина говорить неправду, і навіть інтерпретація не одного сигналу, а їх сукупності

не є причиною для остаточного "вируку". Отже, наведені вище жести-маніпулятори, як-от дотики до обличчя, накручування на палець прядки волосся чи "гра" з олівцем, не слід вважати надійним свідченням брехні [3].

З четвертого принципу невербальної комунікації можна зробити логічний висновок щодо вірогідності помилки в інтерпретації. Наприклад, закрита поза може бути спровокована не відсутністю бажання вести діалог, а холодом у приміщенні, різка зміна пози — не зміною внутрішнього стану, а затерплюю частиною тіла. Отже, журналіст, використовуючи здобуті знання з невербаліки, має обов'язково перевіряти істинність своїх висновків. В. Біркенбіль пропонує три методи, з допомогою яких це можна зробити [16].

1. Непряме відкрите запитання — потребує розгорнутої відповіді та не містить у формулюванні натяку, яку саме інформацію прагне здобути інтерв'юер.

Наприклад, помітивши набір певних сигналів і зробивши висновки стосовно певного емоційного стану співрозмовника, журналіст може спитати: "Що ви про це думаете?", "Яке ваше ставлення до цього?" тощо. Важливо, щоб питання не було сугестивним, тобто таким, що містить підказку чи спонукає до певної відповіді.

2. Пряме закрите запитання — максимально конкретне, потребує відповіді "так" чи "ні". Цей метод допомагає журналістові зрозуміти, чи правильно він розшифрував сигнал або сукупність сигналів респондента, наприклад: "Моє запитання вас засмутило?", "Ви не хочете відповідати на це запитання?". Зауважимо, що такий варіант контролю істинності висновків інтерпретатора ефективний лише в певних випадках, зокрема якщо атмосфера бесіди невимушена, обидва співрозмовники давно знайомі один з одним тощо. В іншому разі такий спосіб поведінки можуть трактувати як нетактовність, вторгнення в психологічну інтимну сферу, що спровокує обурення чи занепокоєння співбесідника.

Проте цей метод є актуальним, коли журналіст обирає ампула "ревізора" та навмисно ставить викривальні чи провокативні питання, припускаючи різку реакцію на свої слова.

3. Мовчання, або незавершена фраза. Оскільки більшість людей відчувають дискомфорт під час пауз у бесіді, такий метод провокує заповнювати їх, зокрема поясненням

своїх невербальних сигналів через коментування емоцій або вираження ставлення до теми розмови. Щоб ефективно використовувати цей метод, журналіст має вміти витримувати напружене мовчання.

Висновки. Під час спілкування людей невербальний складник здебільшого превалює над вербальним. Індивіди зазвичай "говорять" немовними елементами, але процес первинно відбувається на несвідомому рівні, тому вивчення цієї теми та переведення сприйняття й застосування невербаліки на свідомий рівень стає важливим для фахівців, чия діяльність пов'язана із комунікацією, зокрема для працівників медійної сфери.

У доступній українським журналістам професійній літературі цю проблематику майже не розроблено, а автори наявних публікацій або побіжно зауважують про значущість немовних засобів, або зосереджуються на окремих сигналах чи постанях, не формулюючи загальних правил інтерпретації мови тіла, міміки та ін., що наділяє сферу розшифрування невербаліки "магічним ореолом" і здатне провокувати хибне сприйняття співрозмовника. Такі наслідки можуть призвести до порушення сталих журналістських стандартів подання інформації та професійної етики.

У процесі дослідження розглянуто чотири базові принципи інтерпретації немовних сигналів, що є найактуальнішими для працівників медійної сфери: сприйняття невербальних сигналів на несвідомому рівні; створення "точки відліку" для розшифрування немовних засобів; вплив ставлення до людини на сприйняття всіх складників комунікації; недостатність одного невербального сигналу для висновків.

Окрім того, запропоновано варіанти вимірювання "середніх" немовних засобів співрозмовника та проаналізовано основні методи, завдяки яким можна уникнути грубих помилок у тлумаченні невербаліки.

Якісна інтерпретація своїх і чужих невербальних сигналів — як одна з основних професійних компетенцій журналіста — є ефективним інструментом для:

— підготовки до інтерв'ю, зокрема під час планування стратегії спілкування й оцінювання можливих ризиків і варіантів їх подолання;

— налагодження контакту зі співрозмовником;

— ідентифікації сталих (темперамент, національна належність, соціальний статус тощо) і

тимчасових характеристик респондента (емоційний стан, зміна настрою тощо);

- протидії стереотипному сприйняттю співрозмовника;
- налагодження комунікації;
- підтвердження чи пояснення журналістом своїх слів;
- керування розмовою (наприклад, через невербальний вияв зацікавленості чи бажання перейти до наступної теми);
- свідомого транслювання саме тих емоцій і реакцій, які доречні в конкретній комунікативній ситуації;
- подолання бар'єрів у спілкуванні, зокрема ворожої поведінки;
- розпізнавання брехні або замовчування інформації;

- уникнення помилок у трактуванні немовних сигналів співрозмовника;
- формування журналістом власного іміджу;
- запобігання упередженому ставленню до співрозмовника, транслювання якого потенційно впливатиме на його сприйняття аудиторією медіа.

Широкий функціональний спектр інтерпретації невербальних сигналів у контексті журналістської діяльності спонукає до подальших досліджень та адаптації надбань із теорії невербальної комунікації для медіапрацівників. Вважаємо перспективним виявлення та закріплення стандартів невербальної поведінки журналістів з огляду на жанрові й тематичні характеристики медіаматеріалів.

Список бібліографічних посилань

1. Габелко О. М. Невербальні засоби комунікації. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер.: Філологічна. 2013. № 33. С. 37—39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_13.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : Паіс, 2004. 268 с.
3. Екман П. Теорія брехні. Київ : КМ-БУКС, 2019. 320 с.
4. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Освіта України, 2014. 289 с.
5. Костюченко О. М. Невербально-комунікативна компетентність фахівців масових комунікацій. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Психологія і педагогіка. 2013. № 24. С. 52—55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_24_13.
6. Луценко В. Поради журналістам: як "читати" людину по жестах. 02.06.2014. URL: <https://imi.org.ua/advices/poradi-jurnalistam-yak-chitati-lyudinu-po-jestah-i2349>.
7. Максименко О. В. Актуалізація жестово-вербальних висловлень в американському розважальному телеінтерв'ю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2019. 20 с.
8. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : монографія. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.
9. Пуцята І. Невербальна семіотика в телевізійній комунікації. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. № 13. С. 298—302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2014_13_43.
10. Симоніна Н. Класифікація сучасного телевізійного інтерв'ю. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації. 2012. № 27. С. 180—184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2012_27_39.
11. Форманова С. В. Невербальні засоби вираження комунікації (на матеріалі інтерв'ю з журналістом Майклом Шурем). *Молодий вчений*. 2018. № 9.1. С. 125—128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_9.
12. Халер М. Інтерв'ю. Київ : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2008. 404 с.
13. Чайковська О. Ю. Взаємодія вербальних, невербальних та паравербальних засобів текстів телевізійних новин. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (2). С. 479—481. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5\(2\)_77](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5(2)_77).
14. Шевчук М. О. Невербальна мова як засіб емпатійного спілкування вчителя з учнями в умовах суб'єкт-суб'єктної. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]*. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2013. № 1. С. 152—155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2013_1_35.
15. Юшко В. В. Емотивні елементи в телевізійних програмах (на прикладі телепередач "Голос країни", "Х-фактор" та "Фольк-music") : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06. Київ, 2016. 23 с.
16. Birkenbihl V. F. *Signale des Körpers*. 2014. 272 p.
17. Black J. J. Reaping between the Lines: Non-Verbal Cues to the Journalistic Interview. 1978. 50 p.
18. Bucy E. P. Nonverbal Cues. *The International Encyclopedia of Media Effects*. 2017. P. 1—11.
19. Carpenter-Miller S., Сepak A., Peng Z. An Exploration of the Complexity of Journalistic Interviewing Competencies. *Journalism Studies*. 2018. № 19 (5). P. 2283—2303. doi: 10.1080/1461670X.2017.1338155.
20. Hickson M. *Nonverbal Communication: Studies and Applications*. Los Angeles, 2004. 503 p.
21. Myleseth K. J. *Body Language in a Journalistic Interview Setting*. 2014. 68 p.

22. Tikochinski R., Babad E. Perceived Epistemic Authority (Source Credibility) of a TV Interviewer Moderates the Media Bias Effect Caused by His Nonverbal Behavior. *Journal of Nonverbal Behavior*. 2022. № 46. P. 215—229. doi: 10.1007/s10919-022-00397-3.

23. Fujiwara K., Otmar C. D., Dunbar N. E. et al. Nonverbal Synchrony in Technology-Mediated Interviews: A Cross-Cultural Study. *Journal of Nonverbal Behavior*. 2022. № 46. P. 547—567. doi: 10.1007/s10919-022-00416-3.

Eleonora Tsurina,

PhD of Social Communications,

Associate Professor of the Department of Journalism

V. N. Karazin Kharkiv National University

The interpretation of nonverbal cues in the journalistic practice

The article deals with nonverbal communication in the context of journalistic practice. The interpretation of nonverbal cues as one of the professional competencies of mass media workers is defined. The coverage of this topic in Ukrainian and foreign scientific and educational literature is analyzed. As a result the insufficient consideration of the basic rules of nonverbal interpretation for mass media workers was revealed.

Four basic principles of nonverbal communication in the context of a journalistic practice are considered. Understanding that nonverbal means are mostly perceived and transmitted unconsciously allows media workers to avoid misinterpreting their own behavior and the signals of an interviewee. Also it helps to prevent bias effect for media audience caused by nonverbal behavior of an interviewer. The concept of "starting point" in nonverbal communication could contribute to better preparation for the conversation with the interlocutor. Options for determining the "average" nonverbal behavior of the interviewee are offered. The awareness of the influence of the attitude to another person on the perception of his nonverbal characteristics is also important for avoiding bias and changing tactic while communicating with difficult respondents. The switch from the interpretation of a single signal to the considering them cumulatively reduces the probability of error.

The article considers the concepts of nonverbal synchrony and mirroring from the point of view of their use by journalists. Three control methods that can be used by a mass media worker to check his interpretation's conclusions based on the interlocutor's non-verbal signals are presented. They are indirect open question, direct closed question and silence (pause).

It is concluded that journalist's misinterpretation of his own and others' nonverbal signals could lead to the violation of professional ethics and international standards of a presenting information. The main functional possibilities provided by the interpretation of nonverbal means are listed. Prospects for further research are outlined, including formulating standards of nonverbal behavior in the media in terms of thematic and genre requirements.

Keywords: *nonverbal communication; body language; facial expression; paralinguistics; journalism; journalistic interview; interviewer; competence*

References

1. Habelko O. M. (2013). Neverbalni zasoby komunikatsii. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. Ser.: *Filolohichna*, 33, pp. 37—39. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_13.

2. Zdoroveha V. I. (2004). *Teoriia i metodyka zhurnalistskoi tvorchosti*. Lviv: Pais.

3. Ekman P. (2019) *Teoriia brekhni*. Kyiv: KM-BUKS.

4. Kovalynska I. V. (2014). *Neverbalna komunikatsiia*. Kyiv: Osvita Ukrainy.

5. Kostyuchenko O. M. (2013). Neverbalno-komunikatyvna kompetentnist fakhivtsiv masovykh komunikatsii. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. *Psykhologhiia i pedahohika*, 24, pp. 52—55. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_24_13.

6. Lutsenko V. (02.06.2014). Porady zhurnalistam: yak "chytaty" liudynu po zhestakh. *Instytut masovoi informatsii*. Available at: <https://imi.org.ua/advice/poradi-jurnalistam-yak-chitati-lyudynu-po-jestah-i2349>.

7. Maksymenko O. V. (2019). *Aktualizatsiia zhestovo-verbalnykh vysloven v amerykanskomu rozvazhalnomu*. PhD. Chernivtsi.

8. Osipova T. (2019). *Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky : monohrafiia*. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S.

9. Putsiata I. (2014). Neverbalna semiotyka v televiziinii komunikatsii. *Tele- ta radiozhurnalistyka*, 13, pp. 298—302. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2014_13_43.

10. Symonina N. (2012). Klasyfikatsiia suchasnoho televiziinoho interviu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Ser.: *Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 27, pp. 180—184. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2012_27_39.

11. Formanova S. V. (2018). Neverbalni zasoby vyrazhennia komunikatsii (na materialy interviu z zhurnalistom Maiklom Shchurem). *Molodyi vchenyi*, 9.1, pp. 125—128. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_9/.

12. Khaler M. (2008). *Interviu*. Kyiv: Akademiia Ukrainskoi Presy, Tsent Vilnoi Presy.

13. Chaikowska O. U. (2020). Vzaiemodiia verbalnykh, neverbalnykh ta paraverbalnykh zasobiv tekstiv televiziinykh novyn. *Molodyi vchenyi*, 5 (2), pp. 479—481. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5\(2\)_77](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5(2)_77).
14. Shevchuk M. O. (2013). Neverbalna mova yak zasib empatiinoho spilkuvannya vchytelia z uchniamy v umovakh subiekt-subiektnoi. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia]. Ser.: Psykholoho-pedahohichni nauky*, 1, pp. 152—155. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2013_1_35.
15. Yushko V. V. (2016). *Emotyvni elementy v televiziinykh prohramakh (na prykladi teleperedach "Holos krainy", "X-faktor" ta "Folk-music")*. PhD. Kyiv.
16. Birkenbihl V. F. (2014). *Signale des Körpers*.
17. Black J. J. (1978). *Reaping between the Lines: Non-Verbal Cues to the Journalistic Interview*.
18. Bucy E. P. (2017). Nonverbal Cues. *The International Encyclopedia of Media Effects*. P. 1—11.
19. Carpenter-Miller S., Cepak A. & Peng Z. (2018). An Exploration of the Complexity of Journalistic Interviewing Competencies. *Journalism Studies*, № 19 (5), pp. 2283—2303. doi: 10.1080/1461670X.2017.1338155.
20. Hickson M. (2004). *Nonverbal Communication: Studies and Applications*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
21. Mykleseth K. J. (2014). *Body Language in a Journalistic Interview Setting*.
22. Tikochinski R. & Babad E. (2022). Perceived Epistemic Authority (Source Credibility) of a TV Interviewer Moderates the Media Bias Effect Caused by His Nonverbal Behavior. *Journal of Nonverbal Behavior*, 46, pp. 215—229. doi: 10.1007/s10919-022-00397-3.
23. Fujiwara K., Otmar C. D., Dunbar N. E. et al. (2022). Nonverbal Synchrony in Technology-Mediated Interviews: A Cross-Cultural Study. *Journal of Nonverbal Behavior*, 46, pp. 547—567. doi: 10.1007/s10919-022-00416-3.

Надійшла до редакції 18 грудня 2023 року

УДК 37.014.25(477:438):050.486Освітologia/Oświatologia(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).34-40

Тетяна Павленко,
наукова співробітниця відділу
науково-освітніх інформаційних ресурсів
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,
e-mail: tetana1806@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3244-7897>

Українсько-польська співпраця в галузі освіти: контент-аналіз наукового журналу "Освітologia"

У статті проаналізовано аспекти міжнародної співпраці в галузі освіти на прикладі контенту українсько-польського наукового журналу "Освітologia/Oświatologia", заснованого Київськ ім університетом імені Бориса Грінченка. Проведено студіювання рубрик відповідно до змістового наповнення, визначено основні напрями досліджень українських і польських науковців. З'ясовано, що розміщення статей у виданні за період 2012—2023 рр. є неоднорідним за тематикою: найбільшу кількість досліджень опубліковано з питань філософії й історії освіти, соціології та культурології освіти. Статті висвітлюють українсько-польський досвід реформування системи вищої освіти та розкривають його особливості в контексті європейської інтеграції. Чимало праць присвячено аналітичному осмисленню історичної ролі особистості й творчості видатних українських письменників, науковців, педагогів, активізації ринкових відносин у системі освіти, обсягу бюджетних інвестицій в освіту, аналізу державної політики незалежної України в галузі загальної середньої освіти, адаптації законодавства у сфері вищої освіти до вимог Європейського Союзу.

Наведено кількісні характеристики досліджуваного періодичного видання, зокрема публікації згруповано й схарактеризовано за тематикою, кількістю статей, мовною ознакою.

З огляду на проаналізований масив наукових статей вважаємо, що нині перспективною проблематикою змісту видання є дослідження питань українсько-польського досвіду забезпечення якості вищої та середньої освіти, інклюзивної освіти у вивченні теоретичних положень із питань розвитку інклюзивного середовища в освітніх закладах, інформатизації, цифровізації, трансформації освіти, особливо в контексті розвитку новітніх цифрових технологій.

Публікації в науковому журналі "Освітologia/Oświatologia" дали змогу українським і польським ученим створювати нові інформаційні ресурси й розширювати творчі можливості для наукової співпраці.

Ключові слова: контент-аналіз; журнал "Освітologia/Oświatologia"; українсько-польська співпраця

Постановка проблеми. Євроінтеграційний процес є невіддільною ознакою та стратегією розвитку України шляхом постійної модернізації як цивілізованої держави. Підтримка процесу входження України до європейської спільноти, академічна співдія науковців і педагогів набуває особливого значення в умовах війни. Міжнародна співпраця та інтеграція в галузі освіти є важливою нормою співдружності кола освітян, оскільки згуртовує педагогів, колег, однодумців у творчому вихованні молоді, сприяє підвищенню мобільності викладачів і студентів.

Польща є найпопулярнішим прихильником євроінтеграційних прагнень нашої держави. Від часу проголошення незалежності України й дотепер укладено низку договорів та угод між Міністерством освіти і науки України та міністром національної освіти Республіки Польща щодо співпраці в галузі освіти: обмін інформацією про системи освіти, плани їх розвитку та напрями реформування; підвищення кваліфікації освітян; сприяння проведенню установами спільних заходів, зокрема конференцій, симпозіумів, олімпіад і конкурсів для молоді тощо.

Вагома роль у процесі наукової комунікації, співпраці в галузі освіти належить фаховим періодичним виданням. Публікація в академічній періодиці дає вченим змогу створювати нові інформаційні ресурси, мати доступ до актуальної наукової інформації, розширювати творчі можливості для обміну, брати участь у дискусіях, дебатах і, як результат, сприяє впровадженню інновацій у систему освіти. У цьому контексті особливої актуальності набули електронні періодичні видання України, зокрема українсько-польський науковий журнал "Освітологія", контент якого становить предмет пропонованого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Останнім часом українсько-польські відносини дедалі частіше привертають увагу науковців різних спеціалізацій. Загальні питання з історії українсько-польських зв'язків у галузі освіти досліджували вітчизняні науковці В. Андрущенко, Н. Ничкало, В. Кремень [7], О. Вознюк, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, О. Семенов, С. Сисоева [14] та ін.

Досвід педагогічного й освітнього партнерства України та Польщі крізь призму творчої, наукової, освітньої, дослідницької співпраці висвітлено у працях О. Семенова, М. Вовк, О. Фаст, О. Калакури.

Стан сучасної польсько-української освітньої, культурної та економічної взаємодії,

тенденції й перспективні напрями освітньої та мистецької співпраці на найближчий період досліджувала Н. Свиначенко. Теоретичні основи українсько-польської співпраці у сфері педагогічної науки розглядала О. Дубасенюк.

Розвиткові педагогічної науки та освіти Польщі присвячено праці В. Андрущенко, К. Біницької, О. Бордакової, А. Василюк, І. Даценко, М. Кічули, Л. Лук'янової, Н. Мотрук, В. Пасічника, М. Чепіль, Н. Шеверун, Ю. Якіма та ін. Підготовці майбутніх учителів початкових класів у Польщі приділяли увагу К. Крашевські, В. Оконь, І. Пижик, В. Потенга та ін., в Україні — Н. Бібік, І. Кравець, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Законодавчі та організаційні зміни у розвитку педагогічної освіти Республіки Польща в контексті європейських інтеграційних процесів задля використання цього досвіду в Україні стали предметом дисертаційного дослідження Ю. Грищук. Теоретичні й методичні засади функціонування системи підготовки вчителів початкових класів у ЗВО Польщі засобами мультимедійних технологій розкрито в науковому дослідженні О. Кучай; питання педагогічного проектування соціально-виховного середовища для дітей із маргінальних сімей у Польщі — Б. Пехоти.

Дослідження аналітики зарубіжних авторів щодо розвитку України, висвітлених на сторінках польського тижневика "Річ Посполита" ("Rzeczpospolita"), проводила С. Польовик [11].

Структурно-функціональну специфіку видання "Natio", його основні тематичні маркери, спільні проблеми української, єврейської, литовської та німецької національних меншин у польській державі вивчала Л. Сніцарчук [15].

Виклад основного матеріалу дослідження. Майже два роки українці живуть і працюють в умовах повномасштабної війни та стикаються з багатьма викликами. Польща — одна з перших країн світу, яка не лише визнала незалежність України, а й запропонувала суттєву підтримку в розв'язанні нагальних проблем, стала надійним партнером і союзником нашої держави на шляху до євроінтеграції. Нині інтерес представників науки й освіти Республіки Польща до України є колосальним і заохочує вітчизняних науковців розвивати та налагоджувати нові контакти з польськими колегами заради майбутнього нашої країни, зокрема й освіти. Співпраця освітян надасть можливість не лише зміцнити дослідницькі та професійні зв'язки, а й допоможе вітчизняним навчальним закладам запровадити стандарти, необхідні для інтеграції нашої держави до Європейського Союзу.

Українсько-польська співдружність дедалі більше розширюється та поглиблюється. Зростає кількість партнерів, серед яких — учені-педагоги, викладачі, керівники ЗВО, вчителі закладів освіти. Активізувалося проведення спільних наукових досліджень у галузі педагогічної науки за такими напрямками: філософія розвитку освіти й педагогічної науки в умовах євроінтеграційних процесів; методологічні засади розвитку громадянського суспільства; патріотичне виховання учнівської та студентської молоді; педагогіка праці; педагогіка неперервної професійної освіти; порівняльна професійна педагогіка.

Інноваційні ідеї, нетрадиційні підходи, нові форми, методи й технології українсько-польських науковців віддзеркалюють матеріали наукового журналу "Освітologia/Oświatologia". Це українсько-польське видання відкритого доступу, засноване у 2012 р. Київським університетом імені Бориса Грінченка для розвитку нового наукового напрямку інтегрованого дослідження освіти — освітologia. Журнал виходить раз на рік і містить матеріали українською та польською мовами.

Тематику видання становлять дослідження, котрі розкривають методологічні засади освітologia, а також галузі наукового знання, що становлять зміст освітologia підготовки.

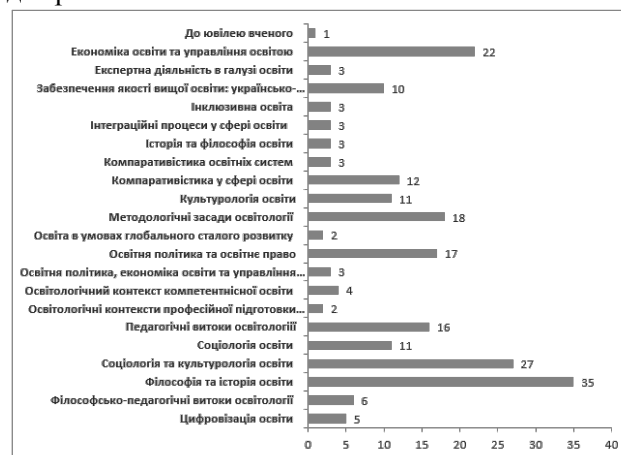
За цільовим призначенням науковий журнал "Освітologia/Oświatologia" можна класифікувати як відкриту міждисциплінарну платформу для оприлюднення й популяризації наукових розвідок у галузі освітologia та обміну думками щодо новітніх досліджень за тематикою часопису.

Головні редактори журналу: С. Сисосва, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України; Т. Левовицький, доктор габілітований гуманістичних наук у галузі педагогіки, професор звичайний, іноземний член НАПН України. Вебсайт журналу "Освітologia": <http://osvitologia.kubg.edu.ua/>.

Під час проведення контент-аналітичного дослідження¹ опрацьовано 12 випусків журналу

¹ На думку українського дослідника В. Іванова, контент-аналіз — це "якісно-кількісний метод вивчення документів, що характеризується об'єктивністю висновків і жорсткістю процедури й полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть бути як проблеми соціальної дійсності, які висвітлюються чи, навпаки, приховуються в документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження" [4, с. 35].

"Освітologia/Oświatologia" за 2012 — 2023 рр. З'ясовано, що на шпальтах часопису праці українських і польських вчених розміщено відповідно до 22 частин (рубрик). Досліджено 216 статей, результати аналізу кількісного обсягу публікацій за частинами (рубриками) наведено на діагр. 1.

Діагр. 1. Розподіл публікацій за частинами (рубриками)

Проведений контент-аналіз свідчить, що розміщення статей за тематичними рубриками неоднорідне: найбільшу кількість досліджень опубліковано з питань філософії та історії освіти — 35 (16,2%). Цей показник є доволі логічним, адже нині людство вступило в інформаційну добу, коли філософія та історія стають концептуальним ядром освіти. Змістове наповнення матеріалів рубрики розглянемо нижче.

Особливу увагу моделі вищої освіти приділяє О. Рафальський у статті "Освіта як фактор суспільної модернізації" і доводить, що "нині освіта, особливо вища, розглядається як ключовий чинник економічного і загалом соціального прогресу. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю і основним капіталом сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку й опанування нових знань, ухвалення креативних, евристичних рішень [12, с. 52].

Виклики, які постали перед університетською освітою у XXI ст., розглянуто у працях В. Кременя. Науковець вважає, що одним із нагальних питань є інноваційний характер нинішньої цивілізації: "Сучасний університет переживає кризу, він опинився перед необхідністю досить радикальних трансформацій задля того, щоб адекватно відповідати очікуванням суспільства" [7, с. 13].

Польський учений Т. Левовицький розмірковує про традиційну вищу освіту та вплив зміни соціальних потреб, що вимагають нової стратегії на рівні вищої освіти та нового підходу до її моделі [8].

У контексті завдань реформування загальної середньої освіти Нова українська школа є центром соціально-культурної активності учительських спільнот, провідне місце належить педагогові нової формації, який перебуває в авангарді суспільних та освітніх перетворень. Цій проблематиці відповідають дослідження В. Сидоренко, присвячені розробленню теоретичних і методичних засад акмепрофесіогенезу педагога Нової української школи в системі безперервної освіти.

Спробу інтерпретувати поняття свободи освіти на тлі міркувань щодо цінності та вияву свободи й демократії здійснила М. Камінська [5].

12,5% загальної кількості проаналізованих статей опубліковано в рубриці *"Соціологія та культурологія освіти"*. Чимало праць присвячено аналітичному осмисленню історичної ролі особистості та творчості видатних українських письменників, науковців, педагогів.

Зокрема, О. Олексюк, О. Лігус досліджували творчість Б. Грінченка як генератора інноваційних форм роботи зі студентами мистецького профілю.

В. Мельниченко [9] аналізував осмислення Т. Шевченком і М. Грушевським маловідомої сторінки національної й міжнародної історії, а саме штурм восени 1618 р. московського кремля козацьким військом українського гетьмана П. Сагайдачного.

О. та Д. Кашперські у праці *"Ой у лузі червона калина"* як маркер нових наративотворчих трансформацій мистецької освіти в умовах широкомасштабної агресії РФ висвітлили тенденції зміни наративів сфери освіти під тиском загроз національній безпеці України. На прикладі відомої стрілецької пісні автори аргументували особливості комунікативної природи мистецтва сучасного суспільства, що виявилися під час російської агресії [6].

Роль освіти як одного з домінантних чинників формування загальнолюдських і громадянських цінностей особистості розглянуто у праці О. Любовець.

Активізація в суспільстві ринкових відносин торкається життєдіяльності системи освіти та потребує нового осмислення проблем її розвитку. У результаті дослідження з'ясовано, що 10,2%

опублікованих у журналі праць припадають на тематику *"Економіка освіти та управління освітою"*. Активними авторами розділу є вітчизняні науковці Н. Мосьпан, Н. Дічек, О. Мельниченко.

Дослідження Н. Мосьпан присвячено вивченню питань, пов'язаних із механізмами регулювання взаємодії вищої освіти з ринком праці та сучасним станом їх застосування у країнах європейського простору [10]; Н. Дічек пропонує авторську версію історико-генетичного аналізу державної політики незалежної України в галузі загальної середньої освіти; О. Мельниченко проаналізувала обсяг бюджетних інвестицій у вищу освіту у країнах Європейського Союзу в порівнянні з нашою державою.

В Україні, як і в інших країнах, склалася практика публічно-правового визначення основ і регулювання суспільних відносин щодо науки та освіти на рівні спеціального галузевого законодавства. Серед наукової й освітньої спільноти тривають дискусії щодо державної політики у сфері науки, освіти, просвіти як однієї з основ подальшого розвитку національної культури. У цьому контексті чимало праць опубліковано в частині *"Освітня політика та освітнє право"* — 8,8%. Зокрема, проблеми формування сучасної державної освітньої політики в Україні в контексті процесів реформування системи освіти досліджувала Н. Батечко; адміністративно-правові аспекти ліцензування закладу вищої освіти та процедуру ліцензування — О. Сисоєв [13]; питання адаптації польського законодавства у сфері вищої освіти до вимог ЄС, основні методи адаптації польського права до європейського — Ю. Грищук.

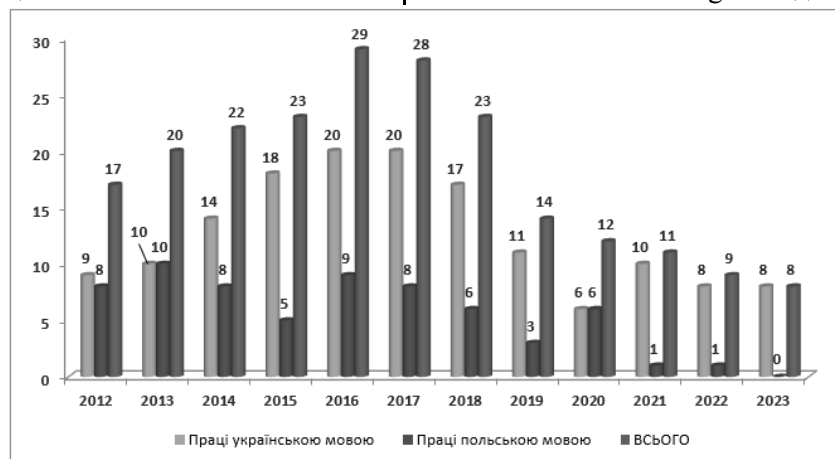
Нині сфера освіти України перебуває у стані реформування. З огляду на це, актуальним стає досвід Польщі в подоланні перешкод на шляху трансформації освітньої галузі. Проблемам забезпечення якості вищої освіти, а саме українсько-польському досвіду, присвячено 10 статей журналу, що становить 4,6%.

Систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти Республіки Польща, діяльність ЗВО щодо вдосконалення навчального процесу задля виокремлення перспективних напрямів використання польського досвіду в Україні досліджувала Ю. Грищук [2]; методологічний аспект системи менеджменту якості вищої освіти — Н. Батечко та М. Лут [1]. Зауважимо, що наукових досліджень із зазначеної тематики на сторінках журналу *"Освітнологія/O światologia"* небагато.

Процеси модернізації сучасної освіти зосереджено на завданнях удосконалення організаційних форм, методів, засобів навчання, створення ефективного цифрового освітнього простору. У цьому контексті О. Стойка надає рекомендації з цифровізації підготовки вчителів в Україні з урахуванням корисного досвіду Угорщини та Польщі.

О. Літченко, Т. Шинкар, Л. Гаращенко висвітлюють досвід викладання дисципліни практичного спрямування "Мистецьке рукоділля" для студентів спеціальності 012 "Дошкільна освіта" в дистанційному форматі.

Показники співвідношення публікацій українських і польських науковців у журналі "Освітологія/Oświatologia" подано на діагр. 2.

Діагр. 2. Співвідношення публікацій українських і польських науковців

Визначено, що найбільшим наповнення журналу було 2016 р.: оприлюднено 29 статей, із них 9 — польською мовою; 2017 р. — 28 статей, із них 8 — польською мовою. З початком повномасштабної агресії РФ публікаційна активність авторів видання значно знизилася: 2022 р. до журналу подано 9 статей, із них 1 — польською мовою; 2023 р. — 8 матеріалів українських науковців.

Проводячи контент-аналіз видання, авторка з'ясувала, що 69,9% (151) праць, опублікованих у журналі, належить українським ученим, 30,1% (65) — польським.

Висновки. Результати контент-аналізу наукового журналу "Освітологія/Oświatologia", заснованого Київським університетом імені Бориса Грінченка, дали змогу визначити динаміку висвітлення основних тематичних напрямів досліджень із питань освітології. Наведено кількісні характеристики праць, зокрема їх згруповано й схарактеризовано за тематикою та мовною ознакою.

Визначено, що у виданні превалюють статті з питань філософії й історії освіти, соціології та

культурології освіти. Основні напрями досліджень вітчизняних учених — питання вищої освіти; переосмислення історичної ролі особистості й творчості видатних українських науковців і педагогів; формування загальнолюдських та громадянських цінностей особистості, а також сучасної державної освітньої політики в Україні в контексті процесів реформування освіти — нових моделей і нового підходу до освітніх процесів.

Зважаючи на важливість досліджень із питань українсько-польського досвіду в окресленій сфері та забезпечення якості вищої освіти, інклюзивної освіти, інформатизації й цифровізації навчального процесу, на нашу думку, у журналі "Освітологія/Oświatologia" публікується замало праць. З'ясовано, що публікаційна активність авторів, передусім закордонних, знизилася. З огляду на проаналізований масив наукових статей, вважаємо, що в реаліях сьогодення **перспективною проблематикою** є вивчення польського досвіду з питань інформатизації та цифровізації освіти, інклюзивної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Батечко Н., Лут М. Система менеджменту якості вищої освіти: методологічний аспект. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 145—151. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/47/47> (дата звернення: 12.12.2023).

2. Гришук Ю. Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти: досвід республіки Польща. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 152—156. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.152156> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Дояр Л. Пресбулетень "По Радянській Україні": контент-аналіз видань 1973—1975 років. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 3. С. 34—40; № 4. С. 39—42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2022_3_7; http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2022_4_8 (дата звернення: 12.12.2023).
4. Іванов В. Ф. Контент-аналіз: методологія і методика дослідження ЗМК : навч. посіб. / наук. ред. А. З. Москаленко. Київ, 1994. 112 с.
5. Камінська М. Перспектива освітніх і соціальних змін: освітня свобода. *Освітологія*. 2022. № 11. С. 9—17. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/174/176> (дата звернення: 12.12.2023).
6. Кашперський О., Кашперська Д. "Ой у лузі червона калина" як маркер нових наративотворчих трансформацій мистецької освіти в умовах широкомасштабної агресії РФ. *Освітологія*. 2022. № 11. С. 76—82. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/171/173> (дата звернення: 12.12.2023).
7. Кремень В. Г. Трансформаційний потенціал класичної моделі університету. *Освітологія*, 2016. № 5. С. 8—15.
8. Левовицький Т. Модель вищої освіти — університетські традиції, перетворення, проблеми та пропонувані рішення. *Освітологія*. 2016. № 5. С. 13—23. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/79/79> (дата звернення: 12.12.2023).
9. Мельниченко В. Михайло Грушевський: "Руйнували козаченьки московської мури...". *Освітологія*. 2017. № 6. С. 64—70. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.6470> (дата звернення: 12.12.2023).
10. Мосьпан Н. Попит і пропозиція фахівців з вищою освітою на ринку праці в Європейському Союзі. *Освітологія*. 2017. № 6. С. 176—180. URL: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/76/76> (дата звернення: 12.12.2023).
11. Польовик С. Контент-аналіз польського видання "Річ Посполита" (Rzeczpospolita) як джерела формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня "Україна у відгуках зарубіжної преси". *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. 6—8 жовт. Київ, 2015. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/688> (дата звернення: 12.12.2023).
12. Рафальський О. Освіта як фактор суспільної модернізації. *Освітологія*. 2017. 6. С. 52—58. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.5258> (дата звернення: 12.12.2023).
13. Сисоєв О. Ліцензування у сфері освіти: адміністративно-правові аспекти. *Освітологія*. 2019. № 8. С. 72—80. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2019.8.7280> (дата звернення: 12.12.2023).
14. Сисоєва С. О. Війна в Україні. Рефлексії науковців Польщі. *Вісник НАПН України*, 2022. 4 (1). С. 1—5. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/250> (дата звернення: 12.12.2023).
15. Снісарчук Л. В. Журнал "Natio" як консолідаційна медіаплатформа національних меншин у Польській державі (1927 р.). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 330—334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_65 (дата звернення: 12.12.2023).

Tetyana Pavlenko,

*Researcher of the Department of Scientific Educational Information Resources
of the Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine*

Ukrainian-Polish collaboration in the field of education: content analysis of the scientific magazine "Osvitohiia"

The article analyzes international collaboration in the field of education through the example of the content of the Ukrainian-Polish scientific magazine "Osvitohiia/Oświatologia" founded by the Borys Hrinchenko Kyiv University. The rubrics were studied according to their content, the main directions of research of Ukrainian and Polish scientists were established. It was found that the placement of articles (2012—2023) according to the topic in the publication is heterogeneous: most studies were published on issues of philosophy and history of education, sociology and cultural studies of education. The articles highlight the Ukrainian-Polish experience of reforming the higher education system and reveal its features in the context of European integration. Many works are devoted to the analytical understanding of the historical role of the personality and creativity of outstanding Ukrainian writers, scientists, teachers, the activation of market relations in the education system, the volume of budget investments in education, the analysis of the state policy of independent Ukraine in the field of general secondary education, the adaptation of legislation on higher education to the requirements of the European Union.

Quantitative characteristics of the studied information resources are given, in particular, the resources are grouped and characterized by theme, number of articles, and the language content of the periodical is determined.

In view of the analyzed array of scientific papers, we believe that research on the issues of the Ukrainian-Polish experience, on ensuring the quality of higher and secondary education, inclusive education in the study of theoretical provisions on the development of an inclusive environment in educational institutions, informatization, digitization of

the transformation of education, especially in the aspect of the development and emergence of new digital technologies is perspective issues of filling the content of the magazine now.

Publications in scientific publications allowed Ukrainian and Polish scientists to create new information resources, open up new creative opportunities for scientific collaboration.

Keywords: content analysis; "Osvitohiia/Oświatologia" magazine; Ukrainian-Polish collaboration

References

1. Batechko N. & Lut M. (2018). Systema menedzhmentu yakosti vyshchoi osvity: metodolohichni aspekt. *Osvitohiia*, 7, pp. 145—151. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/47/47>.
2. Hryshchuk Yu. (2018). Systema vnutrishnoho zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: dosvid respubliky Polshcha. *Osvitohiia*, 7, pp. 152—156. Available at: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.152156>.
3. Doiar L. (2022). Presbiuleten "Po Radianskii Ukraini": kontent-analiz vydan 1973—1975 rokov. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, pp. 34—40; 4, pp. 39—42. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2022_3_7; http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2022_4_8.
4. Ivanov V. F. (1994). Kontent-analiz: metodolohiia i metodyka doslidzhennia ZMK : navch. posib. Kyiv.
5. Kaminska M. (2022). Perspektyva osvity i sotsialnykh zmin: osvitynia svoboda. *Osvitohiia*, 11, pp. 9—17. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/174/176>.
6. Kashperskyi O. & Kashperska D. (2022). "Oi u luzi chervona kalyna" yak marker novykh naratyvotvorchykh transformatsii mystetskoї osvity v umovakh shyrokomasshtabnoї ahresii RF. *Osvitohiia*, 11, pp. 76—82. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/171/173>.
7. Kremen V. H. (2016). Transformatsiinyi potentsial klasychnoi modeli universytetu. *Osvitohiia*, 5, pp. 8—15.
8. Levovytskyi T. (2016). Model vyshchoi osvity — universytetski tradytsii, peretvorennia, problemy ta proponovani rishennia. *Osvitohiia*, 5, pp. 13—23. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/79/7>.
9. Melnychenko V. (2017). Mykhailo Hrushevskyyi: "Ruinovaly kozachenky moskovskii mury...". *Osvitohiia*, 6, pp. 64—70. Available at: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.6470>.
10. Mospan N. (2017). Popyt i propozytsiia fakhivtsiv z vyshchoi osvity na rynku pratsi v Yevropeiskomu Soiuzi. *Osvitohiia*, 6, pp. 176—180. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/76/76>.
11. Polovyk S. (2015). Kontent-analiz polskoho vydannia "Rich Pospolyta" (Rzeczpospolita) yak dzherela formuvannia informatsiino-bibliohrafichnoho biuletenu "Ukraina u vidhukakh zarubizhnoi presy". *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia* : materialy Mizhnar. nauk. konf. 6—8 zhovt. Kyiv. Available at: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/688>.
12. Rafalskyi O. (2017). Osvita yak faktor suspilnoi modernizatsii. *Osvitohiia*, 6, pp. 52—58. Available at: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.5258>.
13. Sysoiev O. (2019). Litsenzuvannia u sferi osvity: administratyvno-pravovi aspekty. *Osvitohiia*, 8, pp. 72—80. Available at: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2019.8.7280>.
14. Sysoieva S. O. (2022). Viina v Ukraini. refleksii naukovtsiv Polshchi. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 4 (1), pp. 1—5. Available at: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/250>.
15. Snitsarchuk L. V. (2014). Zhurnal "Natio" yak konsolidatsiina mediaplatforma natsionalnykh menshyn u Polskii derzhavi (1927 r.). *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, 56, pp. 330—334. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_65.

Надійшла до редакції 10 січня 2024 року

УДК 069.4/.5:[005.922.52:004.932](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).40-46

Тетяна Лебідь,

аспірантка кафедри інформаційної

та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету,

e-mail: liebid89@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3413-9064>

Проблеми цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій

У статті розглянуто актуальні проблеми вітчизняних музеїв щодо збереження, дослідження та популяризації національної культурної спадщини в умовах глобалізації, інформатизації та цифрової трансформації суспільства. Проаналізовано переваги й недоліки, пов'язані з цифровізацією

пам'яток та електронним обліком музейних колекцій. Головна мета цифрового обліку й диджиталізації експонатів полягає у збільшенні їх доступності та популяризації музеїв, якісному зберіганні колекцій, сприянні їх науковому аналізу та інтерпретації, розширенні можливостей для освітньої та культурної діяльності, а також у вирішенні технічних, етичних, соціальних, правових і методологічних проблем, що виникають у процесі використання цифрових технологій у музейній справі.

Запропоновано рекомендації щодо розв'язання проблем, які базуються на аналізі світового та вітчизняного досвіду, наукових джерел і нормативних документів, а також на власних спостереженнях авторки. Обґрунтовано доцільність використання електронної системи обліку музейних фондів, що сприяє економії часу, захисту даних, збереженню експонатів, спрощує доступ до наукової документації. Окрему увагу приділено важливості оцифрування музейних колекцій в умовах воєнного стану та підвищеної загрози фізичного знищення експонатів. З огляду на це визначено критерії пріоритетності вибору предметів фондів для оцифрування, сформовані авторкою у графічній логічній послідовності. Враховано особливості кадрового аспекту цифровізації.

Ключові слова: оцифрування музейних колекцій; облік музейних колекцій; електронні копії музейних експонатів; критерії пріоритетності оцифрування; електронна культура; віртуальні музеї; оцифрування виставок

Постановка проблеми. Дослідження проблем цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій стосується важливих аспектів збереження, доступу та використання культурної спадщини в умовах сучасного інформаційного суспільства. Цифровізація пам'яток і музейних колекцій дає змогу не лише збільшити їхню видимість, привабливість і доступність для широкої аудиторії, а й створити нові можливості для навчання, дослідження, спілкування, участі та співтворчості. Електронний облік музейних колекцій сприяє ефективному управлінню, збиранню, аналізу та поширенню інформації про музейні предмети, забезпечує їх захист.

Водночас процес цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій супроводжується низкою проблем і викликів, які потребують наукового дослідження й розроблення оптимальних рішень. До проблемних питань належать: брак єдиної методології, стандартів і критеріїв цифровізації пам'яток та музейних колекцій; дефіцит ресурсів, обладнання, програмного забезпечення й кваліфікованого персоналу для виконання процесів цифровізації; невизначеність правового статусу, власності та відповідальності за цифрові копії пам'яток і музейних колекцій; забезпечення високої якості, достовірності, цілісності та збереження цифрових даних; забезпечення доступу, поширення, захисту та використання цифрових даних відповідно до етичних, культурних і соціальних норм.

Аналіз досліджень і публікацій. У площині аналізованої проблеми є чимало досліджень і публікацій, присвячених різноманітним аспектам цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій. Зокрема, К. Коцюбівська та С. Баранський аналізують переваги та недоліки сучасних технологій і 3D-моделювання під час відновлення та реконструкції об'єктів історико-культурної спадщини, наводять приклади застосування 3D-моделей для створення електронних копій і друкованих реплік музейних експонатів. В. Оришук висвітлює державну політику Франції в галузі цифровізації музейної сфери, її основні принципи, методи, пріоритети, інструменти та результати. Дослідник також здійснює порівняльний аналіз із досвідом України та пропонує рекомендації щодо вдосконалення цифрового розвитку музейної справи в Україні. С. Серих та А. Ковальчук розробили методичні рекомендації з оцифрування музейної спадщини.

Мета статті — аналіз тенденцій та окреслення перспектив цифровізації пам'яток і електронного обліку музейних колекцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові технології віднедавна стали невіддільною частиною повсякденного життя та діяльності, і музеї не є винятком. Музейні інновації — це використання мультимедійних технологій в експозиційному просторі з метою підвищення інформативності, комунікативності та привабливості експозиції, а також спеціальних технічних засобів для її оцифрування, обліку та подальшого зберігання. ІКТ відіграють дедалі

важливішу роль у сучасному музейному досвіді, адже дають змогу відвідувачам насолоджуватися інтерактивними, а отже змістовнішими експозиціями. Новітні мультимедійні технології також допомагають фахівцям музеїв створювати захопливі імерсивні виставки й залучати більше відвідувачів.

Віртуальна та розширена реальність додають елементи взаємодії до музейних експозицій. Віртуальна реальність дає змогу перенестися в інші часи та місця, досліджувати історію та культуру, історичні події та архітектурні шедеври. З допомогою спеціальних пристроїв користувачі можуть побачити та відчутти, як функціонував доісторичний світ або яким може бути світ уявного майбутнього. Розширена, або доповнена, реальність допомагає відвідувачам взаємодіяти з виставками, здобувати додаткову інформацію чи створювати власні твори мистецтва. Наприклад, з допомогою спеціальних застосунків на смартфоні можна побачити певні деталі картини чи почути розповідь художника про свою роботу. Крім того, цифрові технології забезпечують надання додаткової освітньої інформації під час здійснення екскурсії, наприклад відображення історичних фактів, аудіосупровід тощо.

Сучасні музеї демонструють цифрові експонати, які дають змогу ґрунтовніше досліджувати предмети та артефакти, насамперед втрачені чи пошкоджені, адже можна роздивитися найдрібніші деталі й особливості. Головна мета ІКТ — зробити музей відкритим і цікавим для різних аудиторій, охоплюючи дітей, молодь і людей з обмеженими можливостями.

У період воєнного стану оцифровування виставок українських музеїв є вкрай важливим завданням, оскільки загроза знищення чи втрати культурної спадщини надто висока.

Оцифровані дані можуть бути використані для відтворення втрачених артефактів чи виставкових експозицій у майбутньому, навіть якщо фізичні експонати було зруйновано або

втрачено. Диджитал-форма даних також дає змогу створювати резервні копії у віртуальному просторі. Оцифровування музейних експонатів має вагомe значення для популяризації культурної спадщини через інтернет-платформи та соціальні мережі. Зокрема, віртуальні тури, онлайн-виставки та інші цифрові формати допомагають залучити глядачів і дослідників, не наражаючи їх на безпосередню небезпеку під час воєнного конфлікту. Цифровізація музейних колекцій під час війни стає стратегічним інструментом для збереження та поширення культурної спадщини.

Перспективи широких можливостей залучення населення до вивчення культурної спадщини у цифровому форматі визначають міжнародні спеціалісти у Доповіді про розвиток сектору культурної спадщини в Україні. Експерти вважають за доцільне впроваджувати керівні принципи для оновлення експозицій музейних предметів, а також оцифровування пам'яток не тільки заради процесу, а й через додаткові переваги для суспільства [1, с. 26].

Оцифровування — процес створення електронних копій оригіналів документів і предметів та їх адаптації (графічної обробки) для використання в електронному інформаційному середовищі (фото 1) [2, с. 3].

Оцифровування музейного простору слід досліджувати у двох проєкціях: безпосереднє (відображення експонатів у електронній формі, форматування даних, їх облік та зберігання) та опосередковане (відображення цифрових експонатів у колекціях для відвідувача музею, поширення онлайн-продуктів з інформацією щодо експозиції, наприклад додатків, дописів соцмереж чи онлайн-платформ, використання засобів віртуальної реальності тощо). Оцифровування також має додаткові переваги, як-от створення якісних копій для реставрації, репринтів, організація проєктів, постинг і ведення тематичних рубрик у соціальних мережах та безпосередньо на вебсайті музею.

Фото 1. Процес оцифрування фондів музею

Щодо безпосереднього оцифрування музейних фондів і переходу до цифрового формату, першорядними є актуальність і потреба онлайн-обліку та збереження музейних предметів. Електронний формат, котрий використовують для предметів музейних колекцій та облікових документів, дає змогу створити й заповнити інформаційну систему музею. Облік є необхідним для структурування та групування пам'яток за чіткими критеріями. Державний облік музейних фондів призначений для ідентифікації та реєстрації музейних колекцій, які є національною спадщиною. Значною прогалиною в системі обліку та диджиталізації музейних даних є брак єдиного чіткого документа, що містив би рекомендації щодо цього процесу. Зокрема, Наказ Міністерства культури України (далі — МКУ) "Про затвердження Порядку обліку музейних предметів в електронній формі" втратив чинність ще у 2021 р. Окремі питання відображено в Наказі МКУ "Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів", наприклад порядок ведення книг обліку в електронній формі, можливість ведення картотек у цифровому форматі [3]. Відповідно до Наказу МКУ "Про деякі питання обліку державної частини Музейного фонду України" музеї, історико-культурні заповідники, незалежно від форми власності, в яких зберігаються музейні предмети, котрі є державною власністю та належать до державної частини Музейного фонду України, повинні здійснити цифрове фотокопіювання інвентарних книг основного фонду та збереження фотокопій на електронних носіях інформації згідно з технічними вимогами підготовки й збереження даних [4]. Закон України "Про музеї та музейну справу" передбачає, що одним із найважливіших завдань національної музейної політики є збереження та державна підтримка Музейного фонду України [5].

Електронний облік музейних предметів виконується для автоматизації облікових процедур, збереження й ефективного використання інформації про музейні експонати. Перехід до електронної форми обліку може бути реалізований через виконання такого алгоритму:

1. Фактичний аналіз музейних колекцій і визначення предметів, які передусім потрібно оцифрувати.

2. Створення інформаційної системи електронного обліку.

3. Оцифрування облікової документації та музейних предметів.

4. Заповнення інформаційної системи обліку та надання постійного доступу до неї працівникам музею [2, с. 7].

Для спрощення й підвищення ефективності роботи музейних працівників з обліковою інформацією, розширення доступу до музейних колекцій упроваджують автоматизовані електронні інформаційні системи. Насамперед таку систему слід наповнити поточними даними, а відтак — і попередніми даними облікової документації для створення електронних музейних каталогів і баз даних. Оскільки предмети та колекції становлять основу діяльності музею, електронна система обліку сприяє оптимізації головних аспектів музейної роботи, особливо фондової. Система дає змогу здобувати важливу статистичну інформацію щодо музейних зібрань, оперативно відстежувати внутрішній рух музейних предметів, виявляти теми для експозиційної та культурно-освітньої роботи, а також прогалини у фондовому зібранні, що допомагає визначити перспективні напрями комплектування, полегшує дослідження та атрибуцію нових надходжень.

Використання електронної системи обліку сприяє значній економії часу та захисту даних, сформованих у паперовій обліковій документації. Завдяки мультимедійним матеріалам можна оцінити зовнішній вигляд предмета, що частково виключає потребу безпосередньої роботи з ним під час наукового дослідження чи його використання в експозиційній або освітній роботі, та сприяє збереженню експоната. Інформаційна електронна система обліку також спрощує заповнення наукової документації, зокрема складання тематико-експозиційного плану, і забезпечує доступ до електронного наукового архіву, що дає змогу аналізувати документацію попередніх експозицій і виставок схожого профілю. Одночасно система створює базу для формування мультимедійних джерел, як-от електронні путівники, а також використання інформації в наукових та інтернет-публікаціях.

Заповнення поточної інформаційної системи здійснюють музейні працівники, зокрема вносять необхідні дані, додають фотографії предметів тощо. Основою для введення старих даних слугує облікова документація. Це зазвичай великий обсяг відомостей, і його введення в бази даних інформаційної системи потребує значних зусиль фахівців, зокрема відділу обліку.

Для обліку зниклих, втрачених чи викрадених предметів, музей може сформувати електронну базу даних, до якої вносять інформацію про факт втрати експонатів [6, с. 4].

Інвентаризація в електронній формі дає змогу швидко здобути ґрунтовну інформацію щодо музейних фондів, визначити місце-знаходження предмета, юридично підтвердити власність на нього тощо.

Комп'ютерна інвентаризація також розширює можливості опрацювання музейних колекцій, поєднує різні типи даних, забезпечує повний опис предмета, уможливорює зручний пошук і сортування. Під час оцифрування облікових документів та експонатів можна виявити розбіжності й недоліки у фондовій роботі; упорядкувати облікову документацію, здобути достовірну інформацію щодо наявності музейних предметів, створити каталоги фондів збірок музею, виявити унікальні предмети

та вилучити ті, що не відповідають критеріям основного фонду.

Завдання оцифрування мільйонів об'єктів є вкрай складним і потребує витрат часу й зусиль працівників, а отже слід визначити критерії пріоритетності вибору предметів фондів. Серед першочергових вирізняють визначні та типові примірники, що слугують "еталонами" для наукових і культурних досліджень. Додаткові критерії для визначення цінних об'єктів регулює законодавство, зокрема Державний реєстр національного культурного надбання [7] і Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання [8]. Слід враховувати нерухомі об'єкти, як-от пам'ятки національного та місцевого значення, що також підлягають оцифруванню та внесенню у відповідні реєстри.

Розподіл пріоритетності вибору предметів фондів для оцифрування подано на схемі 1 (джерело — авторка).

Схема 1. Критерії пріоритетності вибору предметів фондів для оцифрування

Першочерговим етапом оцифрування є оцінювання масштабу робіт. Для цифрового документування різних музейних колекцій використовують різні технології. Серед методів забезпечення цифрового збереження експоната варто виокремити процеси фотографування поточного стану музейного предмета, у тому числі предметне та інтер'єрне фото; сканування (конвертація документів, фотокарток, книг у цифрове відображення); 3D-моделювання та інші. Для певних експонатів, окрім безпосередньо камери, слід використовувати спеціальні технологічні рішення, як-от підставки, лайтбокси, додаткові джерела світла. Для картин, наприклад, застосовують широкоформатні комплекси безконтактного сканування, а фотоматеріали оцифровують із допомогою

планшетних сканерів. Габаритні та об'ємні предмети фотографують з усіх боків, створюючи, по зможі, тривимірні цифрові моделі. Опрацювання фото, сканів чи об'ємних відбитків, окрім потужних комп'ютерів, потребує ще й відповідного програмного забезпечення, що вкрай актуально для ботанічних, зоологічних й археологічних колекцій.

Ще одним важливим аспектом є масштаб колекцій у наукових музеях. Зокрема, якщо Національний художній музей України налічує 40 тис. предметів, то наукові музеї — у кілька разів більше. Наприклад, у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею зберігається понад 256 тис. експонатів.

Підвищеної уваги під час оцифрування експонатів також потребують археологічні

знахідки. Для проведення наукових досліджень іноді необхідні не лише окремі предмети, а й цілі колекції. Наприклад, в Залозецькому краєзнавчому музеї репрезентовано експозицію у понад 1000 археологічних пам'яток.

Колекція є важливою саме в сукупності для створення контексту та єдності наукових знань, а тому оцифрування одних елементів без інших може суттєво впливати на загальну картину (фото 2).

Фото 2. Скляний посуд XVII ст. Експонати в музеї

Не менш важливим є питання, які спеціалісти виконуватимуть безпосередню роботу з оцифрування, зважаючи на воєнний стан. У багатьох установах нині відчутна нестача кваліфікованих фахівців із музейних колекцій [9], а музейні працівники і так мають достатнє навантаження. В ідеалі зберігачі фондів обирають предмети, спеціалісти здійснюють фотографування, дизайнери — графічну обробку та цифрове відображення, музейний обліковець вносить дані у систему, ІТ-спеціалісти відповідають за моніторинг, захист даних і стабільність роботи інформаційної системи. Проте в реальному житті, з огляду на технічні, фінансові й кадрові можливості музеїв, такі функції покладають на їхніх працівників і волонтерів. Залишається відкритим питання, чи має право музей без спеціального дозволу надавати доступ до пам'яток та архівних даних особам без відповідних навичок і знань.

Висновки. Інновації в музейній діяльності не лише важливі, а й необхідні для сучасної теорії та практики музейної справи. Цифрові технології в музеях є потужним інструментом збереження культурної спадщини, поглиблення досвіду музейної роботи та залучення ширшої аудиторії. Електронний облік експонатів відіграє вагомую роль у вдосконаленні управління музейними колекціями, забезпечуючи їхню доступність, безпеку та довгострокову збереженість.

Сучасні проекти з оцифрування музейних пам'яток визначають нові напрями збереження та опрацювання музейних даних із допомогою цифрових технологій. Окрім безпосереднього оцифрування музейних експонатів та архітектурних пам'яток, ІКТ спрощують дослідження проблем диджиталізації музеїв, пошук шляхів їх розв'язання та залучення громадськості.

Список бібліографічних посилань

1. Норріс Л., Ланкеліне В. Доповідь про розвиток сектору культурної спадщини в Україні. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Subsector_report_Ua_ukrainian_Fin.pdf (дата звернення 12.01.2024).
2. Ковальчук А. О. Оцифрування музейних фондів для внутрішнього використання. Організаційно-правові аспекти: методичні рекомендації. Київ : Національний музей історії України, 2019. 13 с.
3. Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів : наказ Міністерства культури України від 21.07.2016 № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16#Text> (дата звернення 12.01.2024).
4. Про деякі питання обліку державної частини Музейного фонду України : наказ Міністерства культури України від 05.11.2014 № 943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-14#n25> (дата звернення 12.01.2024).
5. Про музеї та музейну справу : закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.01.2024).

6. Серих С. Звірення наявності музейних предметів з фондово-обліковою документацією : методичні рекомендації. Київ : Національний музей історії України, 2018. 39 с.
7. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (дата звернення 12.01.2024).
8. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/e1a0ac4b-e96d-4dbc-8e7e-b1c97bfec27e> (дата звернення 12.01.2024).
9. Архіви та музейні колекції: оцифрувати й врятувати. URL: <https://kunsht.com.ua/articles/arkhivi-ta-muzejni-kolekcii-ocifruvati-j-vryatuvati> (дата звернення 12.01.2024).

Tetiana Lebid,

*Postgraduate Student of Department
of Information and Socio-Cultural Activity,
West Ukrainian National University*

Problems of digitalisation of monuments and electronic records of museum collections

The article is devoted to the current problems of domestic museums regarding the preservation, research, and popularization of national cultural heritage under the conditions of globalization, informatization, and digital transformation of society. The author considers the advantages and problems associated with digitizing monuments and electronic accounting of museum collections. The main goal of digital accounting and digitization of exhibits is to increase accessibility and popularization of museums, to safely storage the collections, to promote their scientific analysis and to interpret and expand opportunities for educational and cultural activities, as well as to solve problems of technical, ethical, social, legal and methodological nature that arise in the process of using digital technologies in museum business. The author offers recommendations for their solution based on the analysis of world and domestic experience, scientific sources and normative documents, as well as on his own observations. The author justifies the expediency of using an electronic accounting system for museum funds, which contributes to time economy and data protection, preservation of exhibits, and facilitates filling in and access to scientific documentation. Special attention is paid to the digitization of museum collections in the conditions of martial law and the increased threat of physical destruction of museum exhibits. In this regard, the author substantiated the priority criteria for selecting fund items for digitization, formed in the form of a graphical logical sequence. The peculiarities of the human resources aspect of digitalisation are taken into account.

Keywords: *digitisation of museum collections; accounting of museum collections; electronic copies of museum exhibits; criteria for prioritising for digitisation; e-culture; virtual museums; digitising exhibitions*

References

1. Norris L. & Lankeline V. (n. d.). *Dopovid pro rozvitok sektoru kulturnoyi spadshini v Ukrayini*. Available at: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Subsector_report_Ua_ukrainian_Fin.pdf (accessed 12.01.2024).
2. Kovalchuk A. O. (2019). *Ocifruvannya muzejnih fondiv dlya vnutrishnogo vikoristannya. Organizacijno-pravovi aspekti: metodichni rekomendaciyi*. Kyiv: Nacionalnij muzej istoriyi Ukrayini.
3. *Pro zatverdzhennya Instrukciji z organizaciji obliku muzejnih predmetiv : nakaz Ministerstva kulturi Ukrayini vid 21.07.2016 № 580*. (2016). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16#Text> (accessed 12.01.2024).
4. *Pro deyaki pitannya obliku derzhavnoyi chastini Muzejnogo fondu Ukrayini : nakaz Ministerstva kulturi Ukrayini vid 05.11.2014 № 943*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-14#n25> (accessed 12.01.2024).
5. *Pro muzeji ta muzejnu spravu : zakon Ukrayini vid 29.06.1995 № 249/95-VR*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12.01.2024).
6. Syerih S. (2018). *Zvirennya nayavnosti muzejnih predmetiv z fondovo-oblikovoyu dokumentaciyeyu : metodichni rekomendaciyi*. Kyiv: Nacionalnij muzej istoriyi Ukrayini.
7. *Derzhavnij reyestr nacionalnogo kulturnogo nadbannya*. (n. d.). Available at: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (accessed 12.01.2024).
8. *Derzhavnij reyestr naukovih ob'yektiv, sho stanovlyat nacionalne nadbannya*. (n. d.). Available at: <https://data.gov.ua/dataset/e1a0ac4b-e96d-4dbc-8e7e-b1c97bfec27e> (accessed 12.01.2024).
9. *Arhivi ta muzejni kolekciji: ocifruvati j vryatuvati*. (n. d.). Available at: <https://kunsht.com.ua/articles/arkhivi-ta-muzejni-kolekcii-ocifruvati-j-vryatuvati> (accessed 12.01.2024).

Надійшла до редакції 19 січня 2024 року

УДК 316.77:[027.625:004.9](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).47-52

Віталій Ільницький,
аспірант Київського національного
університету культури і мистецтв,
e-mail: vityailnitsky.4s@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0014-5037>

Простір для творення у бібліотеці для дітей як середовище креативу та новітніх інформаційних технологій

Проаналізовано особливості організації й основні функції простору для творення (мейкерспейсу) в дитячій бібліотеці як середовища креативу та впровадження новітніх інформаційних технологій. Наголошено, що цей простір поєднує традиційні творчі активності в дитячій бібліотеці з цифровими технологіями, серед яких: 3D-принтери, лазерні фрезерні верстати, термопреси, прикладне програмне забезпечення, обладнання для створення роботів, дронів, цифрові камери, окуляри Google Glass тощо. Зауважено, що для дітей творчі активності передбачають формування інтегрованої грамотності у сфері читання, науки, мистецтва, математики й технологій або конкретних компетенцій: створення цифрових фільмів, вебмультфільмів, римейків, відеомонтаж, комбінування реміксів, 3D-моделювання та друк, тренінги для сценаристів, майстер-класи з програмування, керування дронами, роботами, школа мобільної фотографії та кіно, студія цифрового сторітелінгу тощо. Зроблено висновок, що простір для творення — це складне інклюзивне середовище, в якому формується специфічна культура та спільні цінності, а функції взаємної підтримки виконують творчість, обмін інформацією й технологіями; осередок, який сприяє технологічному розвитку, надає послуги та програми з формування STEM-компетенцій, цифрової грамотності, щоб допомогти дітям розвинути творчі здібності й навички розв'язання проблем у цифрову добу. Створення такого простору дає змогу реалізовувати низку функцій інформаційно-творчої діяльності бібліотеки: формування цифрової грамотності, розвиток конвергентного мислення, інтелектуального й креативного потенціалу, обмін знаннями та колаборація, формування екологічної свідомості. Завдяки реалізації концепції мейкерства дитяча бібліотека набуває різних просторових форм: середовища цифрової грамотності; обміну знаннями та колаборації; креативності; інтерактивності; комунікації.

Ключові слова: простір для творення; бібліотека для дітей; новітні інформаційні технології; творчість; інформаційно-творчі функції

Постановка проблеми. На початку XXI ст. бібліотеки змінюють звичну модель функціонування як простору збереження книг і знань та шукають нові способи залучення відвідувачів, які дедалі рідше приходять до бібліотеки лише за книгами. Бібліотечні установи модернізуються, урізноманітнюють послуги, шукають нові способи та інструменти для збереження спільноти, вже сформованої навколо їхніх послуг, а також заохочують до відвідин нових користувачів. Водночас бібліотекам потрібно не лише пропонувати нові сервіси, а й надавати можливість відвідувачам, особливо юній аудиторії, творити, навчатися, розвиватися.

Інноваційною технологічною послугою бібліотек є простір для творення (англ. *makerspaces*), який дає відвідувачам змогу творчо реалізу-

ватися та набувати знань і навичок у сферах, недоступних поза бібліотекою. Концепція такого середовища активно розвивається, адже сучасні користувачі усвідомлюють її потужний креативний потенціал.

Нині простір для творення у бібліотеках для дітей становить актуальний напрям інформаційно-творчої діяльності, а отже потребує дослідження основних сервісів і функцій, які може виконувати книгозбірня в умовах цифровізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Простір для творення — актуальна тема наукових досліджень закордонних учених. Зокрема, В. Ніарос, В. Костакіс, В. Дрекслер вивчають історію формування креативного середовища від часів виникнення хакерського руху, а також його

потенціал у розбудові спільноти, навчання та інновацій [11]. К. Фіг, Р. Дженніфер, В. Шеннон, К. Пелчат репрезентують результати дослідження досвіду, набутого учасниками простору для творення: технічні знання, формування навичок використання технологій у власному навчанні тощо [6].

Аспекти функціонування простору для творення в бібліотеках розглянуто у працях іспанських дослідників. Зокрема, В. Мурро наводить приклади творчих активностей у бібліотеці, що дає їй змогу відродитися як центру, який генерує нові знання не лише на практиці, а й у суспільстві [10]. Мейкерспейсу як креативному простору в бібліотеках присвячено однойменну книгу Х.-А. Аревало [4]. Автор надає визначення поняттям "хакерспейс", "мейкерспейс", "коворкінг" тощо, розкриває аспекти створення цих осередків у бібліотеках. Окрему увагу приділено роботі із зображеннями та відео, робототехнікою, програмуванню, Eggbot, 3D-друку тощо [4].

Попри широке зацікавлення питаннями реалізації простору для творення на практиці, зокрема облаштування в бібліотеках для дітей, вітчизняній науці бракує комплексних наукових досліджень особливостей його створення та функціонування. Серед дотичних публікацій варто виокремити статтю Т. Гранчак "Орієнтири розвитку бібліотек покоління Z" [1], в якій авторка наголошує на потребі посилення комунікативної функції бібліотечних установ у контексті організації "середовища управління знаннями як передумови формування спільноти практики, коли у процесі комунікації відбувається інтенсивний обмін знаннями та генерування нової інформації та знань... формування умов для взаємодії користувачів і спрямування їх активності в бік творення" [1, с. 20]. С. Назаровець і Є. Кулик, характеризуючи бібліотеки 4.0, зосереджують увагу на різних формах організації в їхньому просторі спільної взаємодії (коворкінг (coworking), краудсорсинг (crowdsourcing), холакратія (holacracy) тощо), у тому числі й у межах мейкерспейсу [3].

Мета статті — проаналізувати особливості організації та основні функції простору для творення в дитячій бібліотеці як середовища креативу та використання новітніх інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Простір для творення — це нова бібліотечна послуга, що стала реакцією на виклики наукової, інформаційної та технологічної конвергенції; актуальний тренд, який допомагає бібліотекам зберігати та залучати нових відвідувачів, заохочуючи їх до творчості й самореалізації. Концептуальне бачення засад сучасної бібліотеки висловив Д. Песковіц, на думку якого вона має "стати місцем за принципом "все — в одному" для "вивчення, використання, поширення, творення і переживання <...> Люди прийдуть у бібліотеку як у місце для створення майбутнього, а не лише для вивчення сьогодення" [1, с. 27].

Е. Бек вважає, що тактильне створення речей у процесі спілкування, формування соціальних і культурних спільнот — це не нова концепція. Така форма взаємодії розвивалася у процесі набуття життєвого досвіду людства [5].

У 2005 р. Д. Доерті уперше ввів у обіг поняття "makerspace" в журналі *Maker Magazine*, поєднавши рух "зроби сам" із субкультурою хакерів [6]. У 2010 р. він зареєстрував інтернет-ресурс *makerspace.com*, і відтоді поняття ввійшло до публічного й наукового дискурсу на позначення суспільних просторів, пов'язаних із проектуванням та створенням різних речей із довірливим використанням технологій на основі навчання ремесла, співпраці та обміну інформацією та досвідом.

Нині є різні визначення простору для творення: місце для спільної діяльності, експерименту й творчості; інноваційні громадські місця, в яких люди збираються для спільної роботи над проектами, використовуючи різні інструменти, технології та ресурси; фізичний простір співтворчості спільнот, які разом використовують ресурси й виробничі технології; простір, де можна творити, розв'язувати різноманітні завдання та набувати нових навичок; простір для спільного навчання з допомогою експерименту й гри; хакспейс у форматі "зроби сам" тощо.

Щодо безпосередньо бібліотеки, простір для творення в Українській бібліотечній енциклопедії визначено як "публічну майстерню, створену в бібліотечному просторі з метою згуртування творчих і зацікавлених відвідувачів задля їхнього навчання і розвитку із залученням інформаційних ресурсів бібліотеки та творчого потенціалу її персоналу" [2].

Для реалізації завдання спільної творчості бібліотекам необхідно створити відповідний фізичний простір: встановити меблі, які допомагають безпосередньому спілкуванню, пофарбувати стіни спеціальною фарбою, яка дає змогу вільно використовувати їх як навчальну дошку та писати, наприклад, маркерами; потрібні також рухомі візки, контейнери й столи, спеціально призначені для обслуговування обладнання та/або транспортування матеріалів. Тоді простір для творення стане фізично ергономічним місцем, яке пропонує численні творчі можливості, емоційно комфортну атмосферу, що допомагає вільно почуватися користувачам різного віку.

Основні навички, яких зазвичай набувають учасники під час ітеративного процесу в креативному середовищі: комунікабельність, міжособистісне спілкування, робота в команді, спільне розв'язання завдань, критичне мислення, професійний досвід у групах творців [6]. Простори для творення зазвичай підтримують активне, практичне, цікаве навчання, яке сприяє вираженню свободи волі, саморегуляції та продуктоорієнтованому навчанню [4].

До завдання бібліотеки також входить пошук спеціалістів, які навчають користуватися новими технологіями, тому в основі руху мейкерів лежить діяльність менторів. Менторство суттєво змінило розуміння та методи викладання й навчання, адже є ідеальним способом підтримки освітніх інновацій і реформ. Від менторів вимагають високого рівня навичок когнітивної інтеграції, врахування рекомендацій експертів, створення для підтримки кооперативних спільнот серед колег.

Простори для творення надали можливість бібліотекарям знову відчувати себе учнями, що сприяє позитивним змінам в їхньому менталітеті та професійному житті. Бібліотечні фахівці прагнуть набувати нових знань, розвивають навички креативного мислення й додаткові компетенції у відповідній предметній галузі, позитивно ставляться до інноваційних методів, що підвищує впевненість і сприяє професійному зростанню. Місія сучасної бібліотеки, відповідно, перетворилася на пошук і культивування талантів з допомогою навичок та знань мейкерів.

Для залучення юних відвідувачів бібліотека завжди використовувала доступні ресурси для творчості, спілкування, обміну досвідом [11] і

розвитку здібностей у різних сферах: творчі гуртки, лабораторії, майстерні, у яких можна, наприклад, виготовити необхідну для винаходу деталь, проводити майстер-класи, займатися різьбленням по дереву, рукоділлям тощо.

Останніми роками традиційні творчі активності читачів тісно поєднані з цифровими технологіями. Простір для творення в сучасному розумінні став можливим насамперед завдяки розвитку високих технологій, поміж яких: електронні прилади, 3D-принтери, лазерні фрезерні верстати, машини для різання, термопреси, прикладне програмне забезпечення, обладнання для створення ігор та звукозапису, роботів, дронів тощо, електронні книги, мікроскопи, цифрові камери, окуляри Google Glass тощо. Наприклад, на 3D-принтері можна роздрукувати майже будь-який предмет чи об'єкт. Для цього його спочатку фотографують із різних ракурсів, потім завантажують серію знімків у спеціальну програму, що створює цифрову модель. Остання записується на картку пам'яті принтера та роздруковується. Отже, простір для творення сприяє перетворенню учасників зі споживачів інформаційних технологій на їхніх творців [9].

Творчі активності для юної аудиторії також передбачають формування інтегрованої грамотності у сфері читання, науки, мистецтва, математики та технологій або конкретних компетенцій, як-от спільна гра, створення цифрових фільмів, вебмультфільмів, римейків, відеомонтаж, комбінування реміксів, 3D-моделювання та друк, тренінги для сценаристів, майстер-класи з керування дронами, роботами, школа мобільної фотографії й кіно, студія цифрового сторітелінгу, навчальні тренінги з програмування тощо.

Такі заняття повністю відповідають сучасним тенденціям: швидкій зміні інтересів і потреб дитячої аудиторії, запитам юних користувачів на самореалізацію та активну участь у суспільних процесах, у тому числі бібліотечних, оскільки використовують форми та інструменти, зрозумілі та привабливі для дітей.

Окремим напрямом взаємодії з юною аудиторією є тойхакінг (англ. *toyhacking*) — ламання (зламування) іграшок. Завдяки ігровій формі занять діти не лише розважаються, а починають розуміти, як створено певну річ, яке інженерне рішення забезпечує її рух тощо. Суть

цього напрямку — переробляти старі іграшки на нові з допомогою сучасних технологій. Наприклад, на заняттях із тойхакингу дітям пропонують покрокові інструкції не лише того, як зламати іграшкову машинку з дистанційним керуванням, а і як полагодити зламану та/чи створити новий пульт дистанційного керування, вживити в іграшки лампочки, рухомі частини чи моторчики тощо. У руках дітей з'являються іграшки, надруковані на принтері, іграшки з очима, одяг із підсвічуванням тощо.

Простір для творення у бібліотеці також може стати соціально орієнтованою базою практики інновацій і підприємництва, що підтримує дітей і молодь у креативному дизайні, прототипуванні та бізнес-інкубуванні інженерного й технологічного розвитку. Серед новітніх форм взаємодії з дітьми виокремимо створення робототехніки, що є яскравим втіленням STEM-освіти. Значної популярності відповідні активності набули через те, що з правильним обладнанням і методичними матеріалами в межах бібліотеки можна проводити оптимальні STEM-заняття.

Середовища креативу також сприяють дослідженням із раннього віку, особливо у сферах дизайну та інженерної справи [8]. Загалом, власне креативність розглядають як інженерну здібність, що передбачає генерацію нових ідей і творче розв'язання проблем, котрі можна ефективно розвивати у виробничих просторах [12]. Інженерне проектування — це ітеративний процес вирішення різноманітних проблем, що має на меті навчити дітей використовувати ідеї для вдосконалення процесу ухвалення та впровадження якісних рішень. У реалізації різних завдань діти можуть систематично виконувати дії у творчому просторі, використовуючи інженерне проектування для самостійного розв'язання проблем, участі в інженерній практиці тощо.

Простір для творення у бібліотеці для дітей реалізує низку важливих інформаційно-творчих функцій.

Функція формування цифрової грамотності є однією з найважливіших. Мейкерспейс — це не лише простір із сучасними технічними пристроями, як-от 3D-принтер та інші цифрові медіа, він пов'язаний із глобальнішою функцією навчання дітей, котру традиційно виконувала бібліотека, надаючи користувачам інформацію та

доступ до відкритого програмного забезпечення для експериментів і творчості. Наприклад, навчання кодингу чи програмуванню — це тренд, який не завжди можна реалізувати в домашніх умовах, позаяк не всі батьки почувуються впевнено у цій сфері. Водночас штучний інтелект, інтелектуальні роботи, big data тощо реалізуються саме з допомогою програмного забезпечення на основі цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому навчання кодингу — це радше розвиток відповідного інтересу та здібностей, аніж суто підготовка майбутніх програмістів. Кодинг допомагає розвивати творчі здібності, логічне мислення та навички розв'язання завдань. З огляду на це осередки креативу в дитячій бібліотеці мають не лише стати простором, облаштованим технологічними пристроями й відкритими інформаційними ресурсами, а орієнтуватися на конкретні теми та проблеми, пов'язані з навчанням цифровій грамотності.

Функція обміну знаннями та колаборації. Розвиваючись у межах індивідуальної парадигми, допомагаючи кожному долучитися до науки й техніки, мейкерство завдяки спільній творчості допомагає формувати навички колективної діяльності. Природа культури мейкерів полягає у створенні та обміні інформацією й ідеями, спілкуванні з іншими та співпраці. Інтерактивний навчальний процес із дебатами, дискусіями та презентаціями — основна перевага таких просторів. Середовища креативу надають програми і майданчик для спільної роботи, навчання та обміну знаннями, а всі форми взаємодії відповідають не лише концепції "зроби сам", а й концепції "зробимо разом". Загалом, простори для творення функціонують як середовище навчання, у якому члени спільноти, якими рухає спільне натхнення, дають змогу розкрити творчі можливості з допомогою моделі співпраці [7].

Простір для творення — це інклюзивна спільнота, в якій практичні заняття супроводжують високотехнологічні інструменти, а креативний потенціал простору сприяє розвитку творчих здібностей.

Наступною є *функція розвитку конвергентного мислення, інтелектуального та креативного потенціалу*. Ключове поняття культури мейкерів становить творчість, тому формування осередків креативу в бібліотеках

обґрунтовано не лише потребою набуття нових навичок, а насамперед їх високою ефективністю, якої досягають завдяки розвитку творчого потенціалу: "Мейкерспейс надає можливість як працівникам бібліотеки, так і її відвідувачам, мейкерам розвивати креативне мислення, стимулює прагнення до експериментів та творчості. Використання сучасних пристроїв, опанування нових технологій допомагають долучитися до здобутків науки і техніки та сприяють розвитку інтелектуального потенціалу індивідів" [2].

Креативності та відповідного мислення неможливо швидко набутти, тому до завдань розвитку творчого потенціалу в бібліотечних середовищах має входити весь процес створення "творчого продукту": генерація ідей, їх реалізація через творчість, співпраця, виробництво та спільне використання.

До функцій креативного простору також слід віднести *функцію формування екологічної свідомості*, адже у процесі творчості діти дізнаються, з яких матеріалів зроблено речі, який вплив певний матеріал має на довкілля. Вони також можуть вивчати та застосовувати різноманітні методи й технології для створення екологічно сталих проєктів, прототипів і нових пристроїв, обмінюватися ідеями, досвідом та ресурсами, які сприяють поліпшенню екологічної ситуації, поширенню знань стосовно проблем довкілля та способів їх розв'язання. Це може бути виробництво екологічно чистих джерел енергії, розумних систем управління ресурсами чи використання перероблених матеріалів для створення нових продуктів. Середовища креативу також заохочують до повторного використання матеріалів, ремонту й відновлення пристроїв, іграшок тощо. Така методика допомагає дітям усвідомити важливість природи в повсякденному житті, а спільний інтерес до екологічних проблем формує нову свідомість,

основу якої становить турбота про довкілля. Простори для творення відіграють вагомую роль у формуванні екологічної свідомості, спонукаючи до інновації, навчання та взаємодії в галузі розроблення сталих технологій і формування відповідного способу життя.

Висновки. Бібліотеки змушені постійно шукати й впроваджувати інноваційні рішення, щоб забезпечувати мінливі потреби користувачів. Простір для творення — це складне інклюзивне середовище, в якому формується специфічна культура та спільні цінності, а функцію взаємної підтримки виконує творчість, обмін інформацією й технологіями. Середовище креативу в дитячій бібліотеці спрямоване на розвиток творчих здібностей, конвергентного мислення, пошук інноваційних ідей. Це простір для втілення мрій і творчого імпульсу, що сприяє позитивному технологічному розвитку, надає послуги, сервіси та програми з формування STEM-компетенцій, навчання дітей цифрової грамотності для розвитку навичок розв'язання проблем в добу цифрового інформаційного середовища, яке постійно трансформується. До основних інформаційно-творчих функцій творчого простору в бібліотеці для дітей належать: формування цифрової грамотності; розвиток конвергентного мислення, інтелектуального та креативного потенціалу; обмін знаннями й колаборація; формування екологічної свідомості. Завдяки реалізації концепції мейкерства дитяча бібліотека набуває різних просторових форм: цифрової грамотності; обміну знаннями й співпраці; креативності; інтерактивності; мультимедійності; комунікації.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі та розкритті змісту практичних форм взаємодії з дітьми у бібліотечному креативному просторі: створення роботів, дронів, тойхакінг тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Гранчак Т. Орієнтири розвитку бібліотек покоління Z. *Український журнал з бібліотечної та інформаційної науки*. 2019. Вип. 3. С. 20—35.
2. Мейкерспейс у бібліотеці. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9C%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%>.
3. Назаровець С., Кулик Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3—14.
4. Arévalo J. A. *Espacios creativos en bibliotecas. Makerspaces*. Salamanca: Ediciones del Universo, 2019. 65 s.
5. Beck E. *Discovering maker literacies: Tinkering with a constructionist approach and maker competencies. Computers and Composition*. 2020. Vol. 58. P. 102604. doi: 10.1016/j.compcom. 2020.102604.

6. Dougherty D. The maker movement. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*. 2012. Vol. 7 (3). P. 11—14.
7. Figg C., Jennifer R., Shannon W., Pelchat K. Using Informal Learning of Makerspaces to Enhance Technological Pedagogical and Content Knowledge. *E. Langran & J. Borup (Eds.), Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*. Washington, 2018. P. 2037—2040.
8. Graves C., Graves A. Big book of makerspace projects: Inspiring makers to experiment, create, and learn. McGraw Hill TAB, 2016. 304 p.
9. Halverson E. R., Sheridan K. The maker movement in education. *Harvard Educational Review*. 2014. Vol. 84 (4). P. 495—504. doi: 10.17763/haer.84.4.34j1g68140382063.
10. Muro V. 5 posibles actividades para un makerspace en una biblioteca. URL: <https://medium.com/cultura-del-hacer/5-posibles-actividades-para-un-ma>.
11. Niaros V., Kostakis V., Drechsler W. Making (in) the smart city: The emergence of makerspaces Telematics and Informatics. *Telematics and Informatics*. 2017. Vol. 34 (7). P. 1143—1152. doi: 10.1016/j.tele.2017.05.004.
12. Saorín J. L., Bonnet D., De La Torre Cantero J. Makerspace teaching-learning environment to enhance creative competence in engineering students. *Thinking Skills and Creativity*. 2017. Vol. 23. P. 188—198. doi: 10.1016/j.tsc.2017.01.004.

Vitalii Ilnitskyi,

Graduate Student of Kyiv National University of Culture and Arts

Makerspace as a space in a children's library creativity and the latest information technologies

The peculiarities of the organization and the main functions of the makerspace in the children's library as a space for creativity and the use of the latest information technologies are analyzed. Makerspace in the children's library is aimed at promoting the development of creativity, convergent thinking, and the search for innovative ideas. It is emphasized that the makerspace combines traditional creative activities in the children's library with digital technologies, including: 3D printers, laser milling machines, thermal presses, application software, equipment for creating robots, drones, digital cameras, Google Glass, etc. For children, creative activities in the makerspace involve the formation of integrated literacy in the fields of reading, science, art, mathematics and technology or specific competencies: creating digital films, web cartoons, remakes, video editing, combining remixes, 3D modeling and printing, training for screenwriters, master classes in programming, control of drones, robots, mobile photography and film school, digital storytelling studio, etc. It was concluded that the makerspace is a complex inclusive environment in which a specific culture and common values are formed, and creativity, exchange of information and technologies act as mutual support; a space that promotes technological development, provides services and programs for the formation of STEM competencies, digital literacy, to help children develop creative abilities and problem-solving skills in the age of the digital environment. This enables the makerspace to implement a number of functions of the library's informational and creative activities: formation of digital literacy, development of convergent thinking, intellectual and creative potential, knowledge exchange and collaboration, formation of environmental awareness. Thanks to the implementation of the concept of makercraft, the children's library is transformed into various spatial forms: digital literacy; knowledge exchange and collaboration; creativity; interactivity; communication.

Keywords: makerspace; children's library; latest information technologies; creativity; information and creative functions

Надійшла до редакції 21 січня 2024 року

Шановні колеги!

Запрошуємо до публікації наукових статей у журналі "Вісник Книжкової палати", який внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) у галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 56 пр. Зам. 11.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
